

ÉRTEKEZÉSEK

A KOLOZSVÁRI MAGYAR KIR. FERENCZ JÓZSEF TUDOMÁNY-
EGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI SZEMINÁRIUMÁBÓL

2. SZÁM

ENYEDI GYÖRGY TANCREDEUS KIRÁLY LEÁNYA GISMUNDA ÉS GISQUARDUS SZÉPHISTÓRIÁJA

ÖSSZEHASONLÍTÓ IRODALOM-
TÖRTÉNETI BEVEZETÉSEL ÉS
• JEGYZETEKSEL KIADJA •

HENRICH ARNOLD

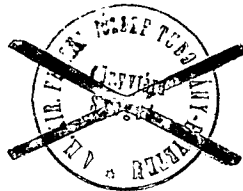
KOLOZSVÁR
MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI SZEMINÁRIUM

1912

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000944323

27093

ELŐSZÓ.

Enyedi széphistóriájának jelen kiadása az 1582. évi kolozsvári kiadás nyomán készült. A Magy. Tud. Akadémia birtokában levő unikum-példánynak betűhű lenyomata. Változtatás csak annyiban történt, hogy az értelemzavaró sajtóhibák helyre vannak igazítva. Továbbá az egyes versszakokat a könnyebb idézés miatt számokkal láttam el, amelyek a régi kiadásban hiányzanak.

Midőn ezt az első tudományos kísérletemet a nyilvánosság elé bocsátom, nem mulaszthatom el, hogy itt is hálás köszönetemet ki ne fejezzem *dr. Dézsi Lajos* egyetemi tanár úrnak, aki nemcsak figyelmemet irányította az összehasonlító irodalomtörténet érdekes területére, hanem dolgozatomat fáradhatlan érdeklődéssel követte és jó tanácsaival, valamint becses útbaigazításaival gyarapította. Mély hálával tartozom több hazai és külföldi tudósnak is, akik a kezdőt bibliográfiai adatokkal segítették; valamint *dr. Gyalui Farkas* könyvtárigazgató úrnak, akinek mindig kész szívességét sokszor igénybe kellett vennem, midőn hazai és külföldi könyvtárakból nem csekély számú műre volt szükségem; az ő többszöri szíves fáradozása nélkül az anyag összegyűjtése egyáltalán lehetetlen lett volna.

Kolozsvárt, 1912. évi április hó.

Henrich Arnold.

FORRÁSMUNKÁK.

1. A monda eredetére nézve :

Marcus Landau : Die Quellen des Decamerone. Wien 1869. Stuttgart 1884.³

2. A monda történetére nézve :

Illustrazione storica del Boccaccio. Istoria del Decamerone di Giovanni Boccaccio scritta da *Domenico Maria Manni*. Firenze 1742.

John Dunlop : The History of Fiction, being a critical account of the most celebrated prose works of fiction, from the earliest Greek romances to the novels of the present age. 3 vol. Edinburgh 1814.

John Dunlop's Geschichte der Prosadichtungen, übertragen und vielfach vermehrt und berichtigt von *Felix Liebrecht*. Berlin 1851.

F. W. Val. Schmidt : Beiträge zur Geschichte der romantischen Poesie. Berlin 1818.

Friedrich Heinrich von der Hagen : Gesamtabenteuer. Tübingen und Stuttgart 1850.

Martinus Montanus Schwankbücher. Herausg. von *Johannes Bolte*. Bibl. d. Litt. Vereins i. Stuttgart. Bd. 217. 1899.

3. Az olasz feldolgozásokra nézve :

Gustav Gröber : Grundriss der romanischen Philologie. Strassburg 1893—98. 2. Bd. 3. Abteilung.

Adolf Gaspary : Geschichte der italienischen Literatur. Berlin. 1884—89. I—II.

Jakob Burckhardt : Die Kultur der Renaissance in Italien. Leipzig. 1885.⁴ I—II.

Il Decameron di Messer Giovanni Boccacci riconstrato co' migliori testi e postillato da *Pietro Fanfani*. Firenze 1904. I—II.

Giovanni Boccaccio Dekameronja. Teljes fordítás életrajzzal, jegyzetekkel. Készítette *Dr. Bokor János*. Brassó 1909.

Varia *Philippi Beroaldi* opuscula. Basileae MDIX.

4. A löbbi románnnyelvű feldolgozásokra nézve :

H. Hauvette : Les plus anciennes Traductions Françaises de Boccace. (Bulletin Italien VIII.)

Geschichte der schönen Literatur in Spanien, von *Georg Ticknor* Deutsch mit Zusätzen herausg. von *Nikolaus Heinrich Julius*. Leipzig 1852—67. I—III.

Gustav Gröber : Grundriss der romanischen Philologie. 2. Bd. II. Abteilung.

5. Az angol feldolgozásokra nézve :

Julius Zupitza : Die mittelenglischen Bearbeitungen von Boccaccio Decamerone IV 1. (Vierteljahrsschrift für Kultur u. Litteratur der Renaissance I: 63).

Alois Brandl : Quellen des weltlichen Dramas in England vor Shakespeare (Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der germanischen Völker. 80. Heft).

Emil Koepfel : Studien zur Geschichte der italienischen Novelle in der englischen Litteratur des 16. Jahrhunderts. (Q. u. F. 70. Heft. 1892).

Rudolf Fischer : Zur Kunstentwicklung der englischen Tragödie von ihren ersten Anfängen bis zu Shakespeare. Strassburg 1893.

Clarence Sherwood : Die neuenglischen Bearbeitungen der Erzählung Boccaccios von Ghismonda und Guiscardo. Berlin 1892.

Karl Poelchau : Susannah Centlivre's Tragödie »The Cruel Gift« in ihrem Verhältnis zur Quelle Boccaccios Decamerone IV. 1. Halle 1905.

6. A német feldolgozásokra nézve :

Karl Goedeke : Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung. Dresden 1884.³

Adelbert von Keller : Translationen von *Niclas von Wyle*. 1861. Bibl. d. Litt. Ver. i. Stuttgart. Bd. 57.

Max Herrmann : Albrecht von Eyb und die Frühzeit des deutschen Humanismus. Berlin 1893.

Deutsche Schriften des *Albrecht von Eyb*, herausg. von *M. Herrmann* Berlin 1891.

Adelbert von Keller : Heinrich *Stainhoewels* Decamerone Bibl. d. Litt. Ver. i. Stuttgart. Bd. 51.

Karl Simrock : Die deutschen Volksbücher. Gesammelt und in ihrer ursprünglichen Echtheit wiederhergestellt. Frankfurt a. M. VI. Bd.

Martinus Montanus Schwankbücher. Herausg. von *Joh. Bolle*. Bibl. d. Litt. Ver. i. Stuttgart. Bd. 217. 1899.

Hans Sachs, herausg. von *Adelbert von Keller*. 2. Bd. Bibl. d. Litt. Ver. i. Stuttgart. Bd. 103. Tübingen 1870.

Sämtliche Fabeln und Schwänke von *Hans Sachs*, herausg. von *Edmund Goetze* u. *Carl Drescher*. 3. Bd. Halle 1900.

Gottfried August Bürgers Gedichte, herausg. von *A. Sauer*. Kürschners Deutsche National-Litteratur Bd. 78.

Wilhelm von Schütz: Dramatische Wälder. Leipzig 1821.

Karl Immermann: Sämtliche Werke, herausg. von *Robert Boxberger*, Berlin 1883. 17. Bd.

Hans Pöhl: Deutsche Volksbühnenspiele II: 1. Wien 1887.

7. *A cseh feldolgozásra nézve* :

Centralblatt für Bibliothekswesen XIII.

Eduard Albert: Neueste Poesie aus Böhmen I. Wien 1895.

8. *A magyar feldolgozásra nézve* :

Jakab Elek: Enyedi György élete. Keresztény Magvető. 1890.

Heinrich Guszláv: Boccaccio élete és művei. A legújabb kutatások alapján. Budapest 1882.

Kemény István: Boccaccio XVI. századbéli elbeszélő költészetünkben. Nagy-Becskerek 1884.

Visnovszky Rezső: Széphistóriáink olasz-latin csoportja. Budapest 1907.

Alig van író, aki több századon át az egész világirodalomnak annyi tárgyat szolgáltatott volna, mint *Giovanni Boccaccio*. A világirodalom legnagyobbjai, valamint az egyes nemzetek kisebb és legkisebb írói egyaránt táplálkoztak alkotásaiból. Az a mű pedig, mely oly nagy hatással volt az utókorra, az *Il Decamerone* c. novellagyűjtemény. De sajátságos, milyen különféle volt az egyes elbeszélések sorsa. Míg néhányat mindig csak e gyűjteményen belül olvastak, addig mások már korán külön életet éltek nemcsak az olasz, hanem a többi európai irodalomban is. Azon elbeszélések közé, melyek nagy elterjedtségnek örvendtek, tartozik a *Guiscardo és Ghismonda története* is. Erre a tényre már a XIX. század elején rámutatott *John Dunlop*, de ő — úgy látszik — még csak 12 feldolgozást ismert, míg a ma ismeretes feldolgozások száma túlhaladja a félszázadot. Minek köszönhette e történet világirodalmi szerepét? Ha most Boccaccio novelláját olvassuk, magában a tárgyban alig találunk nagy gyönyörűséget. Mind Boccaccio, mind a középkori költészet szolgáltatott volna a későbbi századoknak esztétikai szempontból sokkal értékesebb tárgyakat is. És mégis magában a tárgyban kell keresnünk elterjedtségének egyik okát. Másrészt az egyes korszakok és nemzetek irodalmi viszonyai magyarázzák e ténytet. Mindkét tényező pedig arra ösztönöz, kövessük egyszer e novellának a világirodalomban tett körútját, annál is inkább, mert e feladat más tekintetben is érdekes. Először — és erre már utalt *Schlegel Frigyes* is (*Charakteristiken und Kritiken* II: 390.) — Boccaccio írói tehetőségét ezáltal jobban megítélhetjük; azután az ilyen összehasonlítás megismertet a *Guiscardo és Ghismonda* történetének — mint mondának — a fejlődésével. Itt azonban nem szabad el-

felejtünk, hogy e történet majdnem csak irodalmi átvétel útján terjedt el úgyannyira, hogy a nép fantáziájának, amely egy népmonda vagy mese életét oly érdekessé teszi, a mi esetünkben kevés szerep jutott. Last not least e monda világirodalmi szerepe mi ránk nézve azért fontos, mert a 16. században egy *magyar széphistória* is feldolgozta e tárgyat. Ezáltal nemcsak azon feladat merül fel, hogy a magyar költeményt közvetlen forrásával összehasonlítsuk, hanem Enyedi György, a széphistória írója, mint nemzetének és korának egyik legkiválóbb egyénisége, számot tarthat arra, hogy az ő feldolgozásának a monda történetében is helyet szemeljünk ki. Így az általános világirodalomtörténeti szempont, valamint a szűkebb nemzeti érdek is egyaránt igazolják e mondával való behatóbb foglalkozásunkat.¹⁾

I. A Tankred-monda tartalma, első fellépése és valószínűleges eredete.

Guiscardo és Ghismonda történetének *tartalma* Boccaccio novellája szerint a következő:

Tancredi, Salerno hercege, annyira szereti Ghismonda leányát, hogy sokáig nem adja férjhez, ámbár ez már eladó korát elérte. Végre Ghismonda mégis feleségül megy a capovai herceg fiához, aki azonban nemsokára elhalván, őt özvegyen hagyja hátra. Így a gyönyörű szép és okos asszony vissza kerül apja udvarához, aki reméli, hogy most már leányától nem kell többet megválnia. De rövid idő múlva Ghismonda új házasságra gondol, tervét azonban szegényli apjával közölni. Szemet vet egy szép és tehetséges, de alacsony származású fiatal szolgára, Guiscardóra, akit a herceg gyermekkorától fogva udvarában neveltetett. Hajlamát csakhamar észreveszi a fiú is és szíve mélyéből viszonozza. Ghismonda már most csak azon töpreng, hogyan eszközölhetne ki egy titkos légyottot. Végre

¹⁾ A rövidség kedvéért értekezésemben a »Guiscardo és Ghismonda története« elnevezés helyett a »Tankred-monda« kifejezést használom, ámbár ezen elnevezés a feldolgozásoknak csak egyik részére illik.

levelet ír, beledugja egy nádszárba és azt tréfálkozva átadja Guiscardónak, hogy e fuvóval élesszen tüzet. A levélben tudatja az ifjut, hogy másnap egy barlangban a palota mellett légyottra várja. A barlangba egy nyíláson át juthat, amelyet azonban sűrű tövisbokor fed be, onnan pedig a hercegnő szobájába lépcső vezet fel, amiről már az egész udvar megfélekedett. Azért Guiscardo bőrruhába öltözve és kötéllel ellátva magát, elmegy éjjel a nyíláshoz, a kötéllel leereszkedik a barlangba és várja úrnőjét. Reggel Ghismonda bebocsátja őt szobájába, ahol a szerelem örömeit élvezik. Így találkoznak sokszor, míg egyszer a véletlen véget nem vet szerelmi játékuknak. Tancredi ugyanis egyik délután felkeresi leányát és, míg ez a kertben udvarhölgyeivel mulat, leül egy kis ládára, magára húzza az ágy függönyét és elalszik. Ghismonda, ki éppen aznap várta kedvesét, mikor szobájába bejön, alvó apját nem veszi észre s beengedi Guiscardót. Igy a herceg szemtanuja lesz leánya szegyenének. Csak nehezen fékezi növekvő haragját. Midőn azután a két szerelmes eltávozik, ő az ablakon kiugrik és azonnal meghagyja, hogy fogják el hűtlen szolgáját. Guiscardo Tancredi szemrehányásaira csak azt jegyzi meg, hogy a szerelem hatalmasabb, mint akár ő maga, akár a herceg. Másnap Tancredi Ghismondát vonja kérdőre tettéért és kivált azt hányja szemére, hogy miért nem választott magának rangjához illő udvarlót. Guiscardo sorsa felett — úgy mond — már döntött, de leányát nem akarja megbüntetni addig, míg mentségét nem hallja. Ghismonda, ki a történekről mit sem tudott, közel van a síráshoz, de női gyengeségét hamar legyőzvé, apjától nem kér kegyelmet, hanem kemény szavakkal vádolja, amiért nem adta másodszer is férjhez. Guiscardo alacsony származását pedig ne vesse meg, mert az ő benső tulajdonságai bőven pótolják a hiányzó rangot. Végre öngyilkossággal fenyegetőzik, ha Guiscardót megölik. Tancredi leánya szavát nem veszi komolyan, az ifjut megfojtatja, kitépett szívét pedig szép arany serlegben elküldi leányának. Ghismonda a drága kincsért, hálás köszönetét üzeni apjának, a szívre pedig, melyet számtalanszor megcsókol és legforróbb könnyeivel áztat, mérget önt és bátran kiissza a serleget. Udvarhölgyei megijedve a herceget hívják, kit a hal-

dokló Ghismonda arra kér, hogy temettesse Guiscardóval egy sírba. A boldogtalan atya teljesíti leánya utolsó kérését és egész Salerno részvéte mellett temetik el a két szerelmezt.

Boccaccionál e történet azon novellák egyike, melyek a túlságos szenvedély tragikus következményeit példázzák. Ennél fogva nála az érdeklődés elsősorban a női alakra irányul. Ghismonda jellemét azonban az irodalomtörténetírók egy része nem tartja egységesnek. Pl. *Zupitza* szerint Ghismonda egyrészt a ravaszul számító nő, másrészt a forrón szerető szerelmes. De ebben alig adhatunk neki igazat, mert Boccaccio Ghismondájában az olasz renaissancekorbéli előkelő nőt kell látnunk, azt a nőt, aki saját egyéniségének tudatában más mértéket és határt nem ismer, mint ezt az ő egyéniségét. Nem önhittség, hanem öntudatosság cselekvésének mozgatója. Műveltségére nézve a férfival egyenrangú. A szerelemnek pedig e korban különösen a szellemi oldalát hangsúlyozzák. A XIV. századbéli előkelő társadalomnak e női típusát rajzolja Boccaccio Ghismondában. Innen érthetjük meg, hogy Ghismonda mint özvegy szerepel, hogy kedvesében elsősorban tehetségeit szereti és hogy azt az ifjút, aki életének egyedüli értéke volt, a halálba is követi. Így nem fogjuk többet e hősnőt fékezhetlen érzékiséggel (*Zupitza*) vagy kacérsággal (*Fischer*) vádolni.

És mégis van Boccaccionál néhány lélektani lehetetlenség is. T. i. mikor Ghismonda mit sem sejtve, apjától megtudja Guiscardó elfogatását és mikor megrémített fantáziájának már kedvese halálára kell gondolnia, nem lobban fel mély szenvedése, nem kér kegyelmet az inkább szomorú, mint haragos hercegtől, hanem ahelyett hosszú beszédbe kezd a természet jogáról és a lélek nemességéről. Ezen beszéd tartalma Ghismonda jellemrajzára nézve nagyon fontos, de azon a helyen lélektani abszurdum. Ezáltal a természetes hősiesség üres affektálássá válik. Ugyanebbe a hibába esik Boccaccio későbbben is, mikor Ghismondának holt kedvese miatti bánatát leírja. Itt is hosszú elmélkedésekbe tör ki Ghismonda, »mintegy elhatározza magát, hogy sírjon« (*Gaspary*). A természetes szenvedély helyett mindenütt szóözönnel találkozunk. A novellának e hiánya pedig abból ered, hogy Boccaccio a női hősiességet túlságos mértékben tün-

tette fel s így a retorika hálójába került. Ghismondán kívül a novella még csak Tancredit jellemzi, akinek majomszerű gyermekszeretete leányához való viszonyát minden őszinteségtől megfosztja. A herceg jellemrajzában is némi fogyatkozás van, mert igen későn tudjuk meg Tancredinek rangjára való büszkeségét. Így Boccaccio művészete ebben a novellában nem a jellemrajzban, hanem a tárgy előadásában áll, csakhogy e tekintetben a sok retorika csökkenti az elbeszélés drámai elevenségét, ami az elbeszélést esztétikai szempontból a kevésbé sikerültek közé sorolja.

Ami mármost e novella *forrását* illeti, ez a kérdés máig sincs eldöntve. *Landau Márk*,¹⁾ aki a Decamerone-ra vonatkozó forráskutatás teendőit szép sikerrel végezte, a Guiscardo és Ghismonda története forrását nem tudja megnevezni. Előtte pedig *Domenico Manni*²⁾ nagy szorgalommal kutatta már a XIV. század történetét anélkül, hogy e novellát valami történelmi eseményre visszavezethette volna. Ezért Landau a mese feltalálását Boccaccionak tulajdonítja. Feltűnő azonban, hogy Guiscardóról és Ghismondáról még maradt fenn egy XIV. századbéli olasz elbeszélés, amely a kéziratban Boccaccio Corbaccio c. műve után családjukat meggyalázó asszonyokról szóló elbeszélések között áll és amely Landau szerint Boccaccio novellájának rövid kivonata. Szerzője ismeretlen, de úgy látszik, hogy a történetet igaznak tartotta. Ez utóbbiból *Lami*, aki ezen változatot először kiadta,³⁾ azt következteti, hogy az anonymus nem merített Boccacciotól. De viszont Landau hangsúlyozza, hogy Boccaccio forrása sem lehetett az anonymus, minélfogva még csak az lehetséges, hogy mind a két szerző vagy valami régi krónikából, vagy szóbeli hagyomány útján ismert egy idevágó rövid megjegyzést.⁴⁾

Bárha ezen megszorítással fogadjuk el Landau nézetét, az egész novella tulajdonképpen mégis Boccaccio sajátja. Az ő

¹⁾ Die Quellen des Decamerone. — ²⁾ Istoria del Decamerone.

— ³⁾ A Nouvelle litterarie XVI. kötetében (1750). Másodszor megjelent a Decamerone II. nap 9. novellájával együtt ily címmel: Due antiche novelle anteriori al Decamerone che servirono d'argomento a due bellissime istorie contenute in esso divin libro. Genua, 1859. — ⁴⁾ Landau 138. és 139. l.

szerepére még valószínűbbé lesz, ha szemünk előtt tartjuk, hogy ezen elbeszélés mondai motivumai nagyjából olyanok, amilyeneket Boccaccio — mint nagy meseismerő — ép így más mondákból is átvehetett. A hercegnő és a szolga közötti szerelmi viszony a népmesékben számtalanszor előforduló tárgy. Szintúgy népmondai-jelleggel bír az a körülmény, hogy Ghismonda levelet ír ideáljának és ezt egy nádszárban elrejtve adja át neki. Általánosan elterjedt és többször kimutatható motívum az elfelejtett barlang is, amely a két szerelmes találkozását lehetővé teszi. Van ugyanis egy régi, úgy a Keleten, mint Európában előforduló elbeszélés egy házasság emberről, kit felesége megcsal valamely titkos ajtó, lyuk vagy földalatti folyosó segítségével, amely az ő házáat a szomszédházzal összeköti. Ezt a motívumot találjuk Plautus »Miles gloriosus«-ában,¹⁾ a trójai mondának egy sajtószerű változatában,²⁾ ezenkívül görög, római, szír, török és albán³⁾ mesékben, valamint az Ezeregy Éjtszakában is. Mig itt azonban mindig asszony csalja meg a férjét, addig a Gil Blas c. francia regényben egy hercegleány hasonló módon találkozik szeretőjével, akihez politikai akadályok miatt nem mehet férjhez.⁴⁾ Továbbá Tancredi mint saját leánya szégyenének szemtanuja emlékeztet arra, hogy a mondákban a vetélytárs nem egyszer meglesi kedvese találkáját. A novellában mutatis mutandis a herceg a vetélytárs, mert ő félti leányát. Végre a holt szív motívumára nézve is találunk hasonlóságokat a mesevilágban. Mindenek előtt a görög mifoszok jutnak eszünkbe, amelyekben az atyának bosszúból saját fia csontjait hordják fel ételül. (L. a Philomeláról v. Thyestesről szóló mifoszt.) De még találobb hasonlóságot mutat a Decamerone IV. nap 9. novellája, amely arról szól, hogy Guglielmo Rossiglione megerőszakolással Guardastagno szívét, akit megölt és akit neje szeretett: midőn ezt a hölgy megtudja, egy magas ablakból leveti magát, meghal és kedvesével együtt temetik el. Figyelemre méltó, hogy e provençei eredetű elbeszélés vége, amely annyira emlékeztet a

¹⁾ Rheinisches Museum XXVI: 1—26. — ²⁾ Archiv für slawische Philologie VII. köt. — ³⁾ Ez utóbbira nézve l. Archiv für Litteraturgeschichte XII. köt. — ⁴⁾ Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte XIV: 322.

Tankred-mondáéra, szintén népies vonás, amely számtalan mesében fordul elő. Ime, mennyi motívumot meríthetett Boccaccio a mesevilág örökös kincséből.

Ily körülmények között a monda eredetére nézve két feltevés lehetséges. Vagy Lami véleményét fogadjuk el, hogy az anonymus nem merített Boccaccio novellájából, amiből következnek, hogy mindkettő ugyanazt a krónikát, vagy szóbeli forrást használta fel; vagy pedig Landaut követjük és Boccaccionak tulajdonítjuk a novella meséjének feltalálását, amire neki valami írott vagy szóbeli hagyomány adott indítékot. Az első esetben azt kellene feltételeznünk, hogy a közös forrás az egész mondát mesei motívumaival együtt tartalmazta. Ebben az esetben megint az a kérdés merülhetne fel, honnan származik ama közös forrás. E kérdés pedig eldönthetlen, mert míg a nevek és Salerno városának említése Dél-Olaszországra utal, addig az idézett provençei elbeszéléssel való hasonlóság francia eredetet sem zárna ki. Ha azonban Boccaccio szerzőségét elfogadjuk, a fentebb adott mondai elemzés után a hagyományt, amely szerzőnknek alapul szolgált, csak néhány sornyi terjedelműnek kell képzelnünk, ami épen csak a két szerelmes halálát s hozzá még egy rövid megjegyzést foglalt magában. Evvel egyzersmind a hagyomány délolaszországi vagy norman eredete is sokkal valószínűbb lesz. Mivel pedig Laminak nem sikerült bebizonyítani, hogy az anonymus a Decamerone novelláját nem használta fel, *a valószínűség Landau nézete mellett dönt, amelynél tovább az újabb kutatás sem hatolhatott.*

II. Boccaccio novellája az olasz irodalomban.

1. A humanisták latin feldolgozásai.

Guiscardo és Ghismonda története, még mielőtt a Decamerone nyomtatásban megjelent volna, általános közkedveltségnek örvendett. Ennek két oka van. A naiv olvasóközönséget ugyanis a szenvedély tragikus következményeinek e sikerült rajza mélyen meghatotta; a hosszú beszédek pedig bő alkalmat adtak az olvasónak arra, hogy beleélje magát a hősnő meg-

ható sorsába, és emellett a jellemzés fogyatkozásai, valamint az elbeszélés borzasztó és kegyetlen vonásai háttérbe szorultak. Viszont a művelt körök, a humanisták, megütköztek ugyan Tancredi kegyetlenségén, és őket nem is az érzelgős szerelmi história hatotta meg, hanem Ghismonda jelleme, az a, filozófusi nyugodtság nyerte meg tetszéstket, amely a hősnő szónoklataiban nyilvánul, szóval a novella retorikai része. Erre nézve két érdekes irodalmi bizonyítékot találunk Manni Istoriájában. Az egyikben¹⁾ egy humanista leír egy társaságot, amelyben Guiscardo és Ghismonda történetét felolvassák. Mindnyájuk, kivált a nők, nagy meghatottsággal hallgatják; a társaságnak csak egy tagja, aki az antik irodalomban nagyon jártas, nem talál benne gyönyörűséget, hanem elmondja Seleucus históriáját, amelynek tárgya az ő ízlésének jobban megfelel. A másik bizonyítékunk *Alessandro Sardo Ferrarese* nyilatkozata,²⁾ aki a »Discorso della Poesia di Dante« c. munkájában azt mondja: míg a mezzano modo di dire sokszor található Boccaccio és kortársai novelláiban, addig az alto modo di dire csak kétszer fordul elő mesterséges alakban: Titus beszédében és Ghismondáéban. Így a novella retorikai elemének kell tulajdonítanunk, hogy a Tankred-mondával a latin renaissance-irodalomban is találkozunk.

Az első latin feldolgozás Boccaccio novellájának prózai fordítása. Szerzője *Leonardo Bruni*,³⁾ aki Arezzoból származott és azért *Leonardo Aretino* név alatt szerepel. Egy Manuel Chryoloras nevű görög ember lelkesítette az antik irodalmak tanulmányozására, amit Bruni annyira megkedvelt, hogy korának egyik legkiválóbb tudósa lett. Az olasz novella fordításához *Bindaccio Ricasoli* ösztönzésére fogott, kinek azt egy 1438 január 15-ikéről⁴⁾ kelt levéllel küldi el. A fordítás eleinte kéziratokban terjedt el, míg 1471-ben Rómában ki is nyomtatták, még pedig ily címmel: *Epistola Leonardí Aretini de amore Guiscardi et Sigismunde, filie Tancredi, principis*

¹⁾ Manni, 273. l. — ²⁾ Manni, 270. l. — ³⁾ Élt 1369—1444.

— ⁴⁾ Feltűnő, hogy *Brunet* Manuel du Libraire et de l'Amateur de Livres Paris 1860. I: 399 e levelet 1436-ból valónak mondja, holott másoknál mindig 1438-at találunk.

Salernitani. Az editio princeps szövege a kéziratokéval egyezik, míg a későbbi kiadások¹⁾ nem ugyan tartalom, de dikció tekintetében ezen első kiadástól eltérnek. Aretino fordítása még Aeneas Sylvius munkái kiadásában is (Opera, Basileae 1551 és 1571.) található. És végre Manni is lenyomatta ezt Isteriájában, még pedig a kéziratok nyomán.

A latin elbeszélés — amint Bruni leveléből látjuk — nem akar szabad átdolgozás lenni, hanem fordítás. Mint ilyen hűség és a latin stílus szépsége által egyaránt kitűnik. Nem szözerinti fordítás, hanem átültetés. Aretino nem egyszer változtat az olasz szövegen a latinság kedvéért. E változtatások azonban majdnem kizárólag stilisztikai természetűek. Ezért forráskutatás szempontjából rendkívül fontosak és alkalomadtán ezekre kell hivatkoznunk, de ami az elbeszélés felfogását illeti, nem jöhetnek tekintetbe. Csak egy eltérést kell felemlítenünk. Míg Boccaccionál Ghismonda a mérget ráönti a holt szívre és az arany serleghől issza, addig Aretinonál abból a pohárból issza meg, amelyben a méregitalt készítette.

Igy a monda Aretino kezében nem változott, de átültetése a novella elterjedésére nézve nagyon fontos volt. Ugyanis ilyen alakban jutott el a Tankred-monda Európa különböző nemzeteihez. Az olaszul nem igen értő külföld a humanizmus idejében Boccaccioval sokszor csak ily módon ismerkedett meg. Ennél fogva a humanizmussal együtt a mi mondánk is megkezdte körútját.

E tekintetben azonban nem kevésbé fontos szolgálatot tett egy másik humanista, a retorika és poétika egyetemi tanára: az idősebbik *Beroaldo Fülöp* (1453—1505.): Distichonokban írt feldolgozásának címe: *Fabula Tancredi ex Boccatio in latinum versa a Philippo Beroaldo*, mely 1492 óta sokszor jelent meg nyomtatásban. Megtaláljuk a Varia Philippi Beroaldi opuscula c. gyűjteményben is, mely 1509, 1515 és 1517-ben Bázelen jelent meg, továbbá a *Fabulosae historiae tres de amore Philippo Beroaldo interprete* (Argentoratae 1536.) c. kiadásban és Manninál is. A *Varia opuscula c.* gyűjtemény

¹⁾ L. Vierteljahrschrift für Kultur und Litteratur der Renaissance I: 63.

annyiban érdekes, hogy ott a kisebb költeményeknek kommentárja is van. Ezen költemények már az 1509-iki kiadásban szorosabb egésznek képeznek ily címmel: *Epigrammata ac ludicra quaedam facillioris musae carmina Eruditissimi viri Philippi Beroaldi: ab Ascensio* ¹⁾ *nuper elucidata: et eo ordine disposita ut maxime moralia sint omnium prima.*

Ezek között a mi költeményünk is ott van, melyet Beroaldo *Hannibal Bentivolusnak* ajánl. Az ajánló költeménynek különösen az 5. és 6. sora érdekes:

*Fabula Tancredi moesta est: Boccatus auctor,
Hanc nos rhomano vertimus eloquio,*

mert ezekből Boccacciora, mint Beroaldo forrására következtethetnénk. Ugyanezt — úgy látszik — *Ascensius* szavai is megerősítik: »*sumptum autem asserit ex Boccatio, qui id Tuscana lingua, qua plurimum valuit, composuit*«. De ez ellen szólanak a nyelvi bizonyítékok. Már *Manni* ²⁾ megjegyezte, hogy Beroaldo forrása Aretino elbeszélése volt, mert mindkettőnél előfordul a Campanus melléknév, míg Boccaccio a Capova főnevet használja. Ez magában még nem elég bizonyíték. *Zupitza* ³⁾ azonban szembeötölő tényekkel kimutatta, hogy Beroaldonak a latin próza szolgált alapul. A filológiai kutatásnak ezt az eredményét pedig nagyon jól össze lehet egyeztetni a fenti két idézettel, mert mind a két esetben Boccaccio csak mint a novella szerzője van említve, de nem mint közvetlen forrás.

Beroaldo ajánló költeményében bátran meri elégiáját szembeállítani Boccaccio novellájával, mert a humanizmus értelmében csakugyan újat alkotott. Hiszen sikerült neki, ami a humanistának legnagyobb büszkesége: a modern tárgyat antik minta szerint átalakítania. Talált az ókori irodalomban egy női alakot, aki ép úgy, mint Ghismonda, szerelméért életével fizet. Ez Dido, a karthagói királynő. Így lett Beroaldo mintája az ókori irodalomnak az a terméke, amely legmesteribb módon lélek-

¹⁾ Helytelenül jegyzi meg Heinrich (182. l.) és Visnovszky (47. l.), hogy ezen kommentár Beroaldustól való. — ²⁾ 263. l. — ³⁾ 70—71. l.

Műve! ↑

tani alapon rajzolja a szerelem hatalmát: az Aeneis 4. könyve. Ez nem véletlen. Mert, amint Némethy Géza oly szépen fejtegeti: míg a többi régi költő a szerelem fogalmát illetőleg csak a magasfokú vonzalomig emelkedett, »Vergiliusnál a szerelém egy más lény iránt való teljes odaadássá lesz, a lélek átolvadásává egy más lélekbe úgy, hogy ha tőle elválni kénytelen létének alapja van megsemmisítve.«¹⁾ Hogy humanistánk ezt érezte, érdemére válik, de több az érzésnél, sejtelemnél nem is volt. Mert hogy az eposz szépségeit teljesen megértette volna, azt elégiája sehol sem igazolja. Figyelmét ugyanis mindenek előtt azon közös vonások ragadták meg, amelyek Dido és Ghismonda sorsában vannak. Dido is fiatal özvegy, aki egy második házasságról tudni sem akar, míg meg nem ismerkedik Aeneasszal. Ő is nemcsak a szép férfi iránt érez szerelmet, hanem inkább nemes jelleme és erényei ragadják el (Aen. IV. 1—5.). Dido is élvezi egy ideig a legnagyobb szerelmi boldogságot, míg öröme hirtelen meg nem szakad és a legborzasztóbb boldogtalansággá nem lesz, amely végre a halálba sodorja.

De Beroaldo tovább is ment. A két hősnő jellemét összehasonlítván, Didóét fenségesebbnek találta. Mert Karthago királynőjét nem egy önző apa hatalmi szava tartja vissza az újabb házasságtól, hanem a saját szíve s az a hűségi fogadalma, melyet szerencsétlen első férje hamvainak tett. Itt tehát két hatalmas érzelem kél harcra: a hitvesi hűség és az új szerelem. Ilyen belső összeütközést Beroaldo Ghismonda történetébe is szeretne belevinni. Ezért a latin elégiában Ghismonda maga mond le egy második házasságról:

Dido

Iam pertesa viri: thalamumque perosa iugalem
Destinat in viduo viuere sola thoro.²⁾

De hogy miért gyűlöli a fiatal asszony egyszerre a házasetet, az sehol sincs indokolva, mert e két sorban nem láthatunk oly fogadást, melyet Dido tesz Sychaeus hamvainak. Az indokolást azért nem adhatta a költő, mert hősnőjének ezt az

¹⁾ Vergilius Élete és Művei. 295. l. — ²⁾ V. ö. Aen. IV. 18: si non pertaesum thalami taedaeque fuisset.

elhatározását mindjárt össze kellett kapcsolnia a Tankred-monda egyik fővonásával, a herceg önzésével:

Hoc probat ipse parens: natamque incoelibe lecto
Esse cupit sine qua viuere triste putat.

A két szerelmi história kiindulópontjának ezen egyesítéséből azonban nehézségek támadtak, melyeket Beroaldo elhárítani nem tudott. Ugyanis míg a már hosszabb ideje özvegy Dido véletlenül ismerkedik meg Aeneasszal és szerelemre gyullad iránta, addig Boccaccio Ghismondája szándékosan keresi a szerelmi viszonyt. Ezt a kettőt egy személyben egyesíteni nem lehet. És az egész költeményen át nélkülözzük Ghismonda jellemrajzában a belső művészi egységet. Dido és Ghismonda egybeolvasztásából egy hiszterikus, érzéki nő származott, egy ügyes kacér, aki Guiscardusra veti hálóját és akinek — Tancredus-szal együtt — eleinte el sem hihetjük, hogy Guiscardust halálba követi.

Különben a szerelem rajzában Beroaldo egészen Vergiliust követte. Mint Dido, Ghismonda sem találhat nyugalmat, míg kedvesét meg nem ölelheti. Ugyanezen nyugtalanság Guiscardusban is megvan (Aeneasban nincs) úgy, hogy Beroaldo egy ízben azt, amit Vergilius Didóról mond, egyenesen az ifjura alkalmazhatja:

Beroaldo: Aestuat et teneras est mollis flamma medullas.
Aen. IV. 66.: est mollis flamma medullas.

Végre úgy, mint hivatásáról Aeneas, Guiscardus is megelégedzik a herceg iránti tiszteletéről. A szerelmi viszony pedig általában úgy fejlődik, mint Boccaccionál, csak a találkák helye van egy kissé változtatva, és ez is az Aeneis kedvéért történt. T. i. mert Aeneas és Dido a vadászat közben záporosótól meglepve egy barlangba menekülnek, ahol örök hűséget esküsznek egymásnak, Beroaldo is a barlangba teszi át a pásztorórák színhelyét. Így egyszersmind azt a nem éppen elégiába való epizódot is elkerülhette, hogy Tancredus maga lesz az ölelésnek szemtanuja. Hogy a herceg azután miképpen tudja meg leánya viszonyát, nincs megmondva, de az események további menete

teljesen Boccacciot követi annyira, hogy Ghismonda beszédéből még az a most már egészen alaptalan szemrehányás sem marad ki, hogy Tancredus miért nem adta őt másodszor is férjhez.¹⁾

Az elégia szerkezete és nyelve mindenütt a tudós költőt mutatja, aki a római elégiaíróknál járt iskolába. Beroaldo mindenek előtt az antik istenség-készletet vitte be a történetbe. Ghismondát Venusszal hasonlítja össze, többször szólítja Venust és Cupidót, Junót említi mint a házasságot védő istennőt, Jupitert pedig mint legfőbb istenséget; másutt megint a Manes-ről van említés téve. Ezenkívül tudós voltát Beroaldo azáltal is bizonyítja, hogy több helyt az ókori történetre és mithológiára céloz. Említi pl. Daunust és Oenotus ivadékait, továbbá Croesust, Midast és Penelopét. De utánozza a régi elégiaírókat abban is, hogy általános mondásokat sző bele az elbeszélésbe, akár csak Ovidius. Ilyen pl.:

Quisquis amare cupit, discrimina nulla recuset
Omneque tormentum iudicet esse leuem.

Igazán klasszikus jellegű pedig a következő:

Nil hominum firmum est, nulla est diuturna voluptas,
Candida nullius it sine nube dies.

Vége a nyelv és verselés is éreztetik, hogy nem valódi költő énekel anyanyelvén, hanem a tudós kutató iparkodik oly költészetet utánozni, amely több mint ezer évvel azelőtt virágzott. Nemcsak Vergiliustól, hanem Statiustól, Iuvenalistól és másoktól²⁾ vesz át szólásokat, melyek a többi neolatin kifejezés közül mindjárt eredetükre vallanak. A latin verselésben meg lehetős gyakorlottságot mutat ugyan, de olykor-olykor gyenge hexameterekre is bukkanunk.

Egészben véve kevés dicsérnivaló van e költeményen. Nyelv és verselés tekintetében a legjelentéktelenebb renaissance-

¹⁾ De hogy mindig mennyire szeme előtt tartotta Beroaldo Vergilius szövegét is, mutatja még egy feltűnő nyelvi egyezés: Dido, mielőtt átadná szívét, t. k. azt mondja: Vixi et quem dederat cursum Fortuna peregi (Aen. IV. 653). Ghismonda pedig a holt szívet így szólítja meg: Vixisti et cursum tibi quem fortuna paravit Explesti. — ²⁾ Egyes párhuzamokra már Ascensius utalt.

korbeli termékek közé tartozik. A tárgyat illetőleg pedig láttuk, hogy mily szerencsétlen gondolat a Dido és Ghismonda jellemének vegyülete. Csakis irodalom- és mondatörténeti szempontból érdekes, mert így megértjük annak a motívumnak a keletkezését, amely innen több feldolgozásba is átment, t. i. azt, hogy Ghismonda maga mond le egy másik házasságról.

2. Az olasznyelvű feldolgozások.

Azon tudós-irodalom mellett, melyhez Aretino és Beroaldo feldolgozásai tartoznak, a XIV. és XV. században az olasz nyelvű költészet sem hiányzott, mert most is a nagyobb közönség csak az olasz nyelvű irodalmat értette meg valóban. Sőt az olasz nemzeti irodalom éppen akkor nagyon fontos időszakot élt, mivel az addigi toszkán irodalom elsajátította azon elemeket, amelyek nemzeti irodalomná tették.¹⁾ De a XIV. század nagyjával szemben a mostani írók elenyésznek, és kevés az a műfaj is, melyet e kisebb tehetségű írók művelnek; leginkább kedvelték még a prózai meg a verses novellát. És ha e novellák tárgyait közelebbről nézzük, szinte meglepő, hogy mily sokszor találkozunk a Tankred-mondával.

Ilyen mindjárt egy *Ghismonda e Guiscardo* c. költemény a XV. századból, amelynek szerzője ismeretlen.²⁾

Ennél érdekesebb az arezzói születésű *Francesco di Michele Accolti* († 1483.) költeménye,³⁾ mert ez a novellának csak utolsó részét foglalja versekbe. Ugyanis ott kezdődik, hogy Ghismonda ajándéku kapja kedvese holt szívét és búcsúszavai után megmérgezi magát. Michele Accolti az eseményekben Boccacciot követi, csak a végén hozzácsatol még 31 verssort, amelyben a hűtlen és álnok Amort, mint a szerencsétlenség okozóját hibáztatja. Hogy e költemény a Tankred-mondának csak a végét tartalmazza, onnan van, mert Accolti versei külön életet nem éltek, hanem csak mint függelék szerepeltek e mondának valamelyik olasz prózai feldolgozása után. Ezen olasz novel-

¹⁾ I. Tommaso Casini fejtegetéseit a Gröber-féle Grundriss-ban, kül. a 132. l. — ²⁾ I. *Bolte* Martinus Montanus 587. l. — ³⁾ I. Manni 257—262. l.

láról pedig Manni azt tartja, hogy nem egyéb, mint Leonardo Aretino latin elbeszélésének olaszra fordítása. De éppen annyi joggal lehet itt valami Boccaccio-utánzásra is gondolni. Accolti verseinek esztétikai becse igen csekély. Ugyanezt mondhatjuk a következő feldolgozásokról is: *Hieronimo Benivieni*¹⁾ Novella di Tancredi principe di Salerno (készült körülbelül 1485-ben); *Annibale Guasco de Alessandria*¹⁾ La Ghismonda composta in ottava rima (1583); *Antonio Saffi*¹⁾ Tancredi principe di Salerno, in terza rima. Boccaccio novellája továbbá *Vincenzo Brughiantino*¹⁾ Le cento novelle c. művében található, aki az egész Decamerone-t ottava rima-kban dolgozta fel (1554); valamint *Girolamo Parabosco*²⁾ Novelle c. prózai novellagyűjteményében is. (10. elbeszélés).³⁾

A novellával szorosabb összefüggésben van a *dráma*. Hiszen a középkori dráma nem egyéb, mint dialogizált és szkenikus készlettel ellátott legenda és novella. És későbbben is a novella kimeríthetetlen forrása maradt mindennemű színi alkotásnak. A Tankred-mondát pedig annál is inkább feldolgozták drámának, mert drámai szempontból több hatásos jelenettel bírt. Az olasz renaissance-dráma mármost teljesen az antik költők hatása alatt állott, még pedig úgy, hogy a XIV. és XV. századot Seneca uralta, míg a XVI. század első felében inkább Euripides és Sophocles voltak irányadók. Azonban már e század második felében megint visszatérnek Senecához. Amellett 1562-től kezdve az ú. n. *dramma nuovo* alakul ki, amely modern romantikus tárgyakat választ anyagul, de formai tekintetben sokszor az antik színművet utánozza. Ha novellánk tárgyát és

¹⁾ I. Bolte i. h. 587. l. — ²⁾ I. Bolte 587. l. és *Valentin Schmidt* Beiträge zur Geschichte der romantischen Poesie. — ³⁾ A teljesség kedvéért még két dologra kell utalnom. *Fanfani* Péter Decameronekiadásához írt rövid bevezetésében egy *Francesco Boncioni*-t említ, a ki szintén feldolgozta a Tankred-mondát. Róla azonban nem sikerült pontosabb adatot kerítenem. — Továbbá *Varnhagen* Über eine Sammlung alter italienischer Drucke c. munkájában egy régi olasz kódexet ismertet, amely költői beszéleteket és novellák verses feldolgozásait tartalmazza. Ezek közül az *Umberto e Philomela* című két részből áll, és a második rész forrásának Varnhagen a Dec. IV. nap 1. elbeszélését mondja (I. Zeitschrift für vergl. Litteraturg. N. F. VI.: 409).

ezen irodalomtörténeti viszonyokat nézzük, nem csodálkozunk, hogy a Tankred-mondának ránk maradt feldolgozásai a XV. és a XVI. század második feléből valók. Hiszen a retorika és a borzasztóban való gyönyörködés, amelyek Seneca drámáit jellemzik, a Tankred-mondában is megvannak.

Az első ilyen feldolgozás *Cammelli Antal*nak, kit *il Pistoia*-nak is neveztek, *Panfila* c. tragédiája, amelyet először Mantuában 1499-ben adtak elő. Pistoia ókori drámát akart írni, azért Tancrediből Demetriust, a thebaei királyt, csinálta. Ennek egyetlen leánya, Panfila, felel meg Ghismondának, míg Guiscardo szerepét egy Filostrato nevű ifju veszi át. A király Panfilát az ország egyik előkelő emberéhez akarja férjhez adni, a leánynak azonban sikerül elhalasztatni az egybekelést, míg ezalatt Filostratóval folytat szerelmi viszonyt. Demetrius végre kedvese karjai közt meglepi Panfilát, de úgy tesz, mintha hajlandó lenne a frigybe beleegyezni; titokban azonban egy földalatti szobában kivégezteti az ifjut és Panfilának elküldi kedvese szívét, amelynek láttára a leány megöli magát. *Gaspary*¹⁾ szerint Cammelli szolgálilag ragaszkodott Boccaccio novellájához, sokszor csak annak szavait szedte rossz versekbe. Ez a darab is osztozik a renaissance-dráma hibáiban: a személyek bőbeszédűek, a dialogus ügyetlen, a cselekvés mindegyre megakad, a jelenetek rosszul vannak összekapcsolva. *Gaspary* megjegyzi, hogy a költő együgyű dialogusával önkéntelenül mosolygást gerjeszt, és hozzáteszi: hátha ő maga sem vette komolyan ezt az érzelgős szerelmi históriát? De ezt a gyanút határozottan vissza kell utasítanunk. Míg így esztétikai becse csekély, addig irodalomtörténeti szempontból éppen ezen feldolgozás érdekes, mert — amint *Meyer Gusztáv*²⁾ kiderítette — némi hatással volt egy középkori görög költőre, a krétai *Georgios Chortazis*-ra. Ez t. i. az *Erophile*³⁾ c. darabjában ugyanazt a tárgyat dolgozza fel, mint Giralaldi az »Orbecche« c. tragédiában, de a cselekvésen egyet-mást változtat, mely változtatásokat Meyer Pistoia hatásának rovására ír.

¹⁾ Geschichte der italienischen Litteratur. — ²⁾ I. Essays II.: 126.
— ³⁾ Először megjelent 1876-ban *Gradenigo* kiadásában, azután *Santhas* Kretisches Theater c. gyűjteményében (Velenca 1879).

A XVI. század első feléből, amikor az olasz dráma mintái Euripides és Sophocles voltak, a Tankred-mondának egy olasz feldolgozását sem ismerjük. 1569-ben pedig *Girolamo Razzi*-nak már nem kellett a neveket antik nevekkel felcserélnie és a helyszínét Görögországba átültetnie. Ő már *Ghismonda*-nak nevezhette el darabját.

Ezt az újabb irányt *Federigo Asinari Conte di Camerano* »*Il Tancredi*« c. tragédiája ¹⁾ is mutatja. Forrása szintén Boccaccio, kinek novelláját ²⁾ helyenkint szóról-szóra követi, de eltér tőle annyiban, amennyiben a társadalmi rangkülönbségen kívül még másképpen is indokolni kívánja, hogy miért nem lehetett Gismonda Guiscardo felesége. Gismonda t. i. már előre el van ígérve a szicíliai királynak, még pedig azért, hogy ez Tancredit egy hatalmas ellenség ellen segítse. Guiscardo azonban az ország védelmezésében már sok érdemet szerzett magának, minélfogva Tancredi szívesen vejevé fogadná, ha a politikai viszonyok azt megengednék. Ezt a kényes kérdést a két fiatal úgy oldja meg, hogy titokban egybekel (ez a vonás az Orbecche-mesére emlékeztet). Ezáltal ugyan meghiusul a fejedelem ígérete, de mint embernek és atyának örvendenie kell. Guiscardonak azért mégis meg kell halnia, mert az országnak egyik törvénye elítéli azt az embert, aki a fejedelem és a senatus tudta nélkül hercegnővel kel egybe. Azon a nehézségen, hogy ily körülmények közt a kitépott szív motivumának tulajdonképpen nincsen helye, átsiklik a költő és tovább megint Boccacciót követi. A végén azonban Tancredi leánya holtteste mellett ollóval kiszúrja mindkét szemét, mire a tudós kar a herceg sorsát Oedipuséval hasonlítja össze. Ilyen alakban Boccaccio novellájára alig ráismerhetni. Gismonda teljesen háttérbe szorul, jelleme elmosódik; a cselekvő személy pedig Tancredi, aki belebukik politikai számításaiba és házi boldogságával lakol.

E tragédia lehetetlenségeit és esztétikai fogyatkozásait már Camerano kortársai észrevették. Hogy tehát a legkirívóbb

¹⁾ Az első kiadás *Gismonda* címmel 1587-ben jelent meg és Torquato Tasso műve gyanánt szerepelt. E tévedést a második kiadás (Bergamo 1588.) igazította helyre. — ²⁾ I. Gaspari II.: 216. 588.

hibákon segítsen, *Pomponio Torelli Conte di Montechiarugolo* ¹⁾ átdolgozta és 1597-ben *Il Tancredi* címmel kiadta. Camerano darabján annyiban változtat, hogy Guiscardot a színpadon nem lépteti fel. Továbbá a végén a dialogusból arról értesülünk, hogy a megölt ifju Guglielmo, fia az agg szicíliai királynak, kinek Tancredi Gismondát feleségül ígérte. Maga a fejedelem kolostorba megy, hogy elhamarkodott tettéért bűnhődjék. Ezt a változtatást azonban javításnak azért nem mondhatjuk, mert a cselekvés fejlődését nem teszi valószínűbbé. Az egészen váratlan végfordulatnak csak az az előnye van, hogy a darab színpadi hatását emeli.

Hogy arról a szerepről, melyet a Tankred-monda az olasz dráma történetében vitt, teljes képet nyerjünk, még két nevet kell említenünk: *Ridolfo Campeggi*-ét,²⁾ akinek *Il Tancredi* c. darabja 1612-ben jelent meg, és *Silvio Branchi*-ét,²⁾ akitől egy *Il Guiscardo* c. dráma maradt fenn (1627.) De mind az írók, mind alkotásaik oly kevésbé figyelemre méltók, hogy az irodalomtörténet csak mellékesen őrizte meg e neveket; a művek pedig elhaltaknak mondhatók.

Végre a Tankred-mondát az *operaszerzők* is felkarolták. Két ilyen operaszövegről van tudomásunk: az egyik *Gioachomo Cocchi* ³⁾ »Gismonda«-ja 1750-ből, a másik pedig *Pizzano* ³⁾ »Gismonda di Sorrento« c. darabja 1876-ból.

Ezenkívül Ghismonda az *olasz festészet* tárgyává is lett. Van ugyanis egy híres Sigismunda-festmény, amelyet *Correggionak* tulajdonítanak, de amely mások szerint *Furino* műve.⁴⁾

Ez novellánk története saját hazájában.⁵⁾ De nem kisebb közkedveltségnek örvendett Boccaccio elbeszélése a többi nemzeteknél is.

¹⁾ v. ö. Gasparly II. köt. — ²⁾ Bolte 588. I. — ³⁾ v. ö. Bolte 588. I. — ⁴⁾ I. *Sherwood* Die neuengl. Bearbeitungen 53. I. — ⁵⁾ A Tankred-mondának azt a néhány nyomát, amely Bolte sz. az olasz népköltészetben található, a források hozzáférhetetlen volta miatt nem sikerült követnem.

III. A Tankred-monda a többi román irodalomban.

A *franciák* a Tankred-mondát először biztosan a Decamerone keretében olvasták. Mert a Decamerone első francia fordítása, amely *Laurent de Premierfait* műve, 1414-ből származik és kéziratokban nagyon hamar elterjedt, míg a másolók önkényes betoldásai és kihagyásai által ferdített alakban Antoine Vérard 1485-ben ki nem nyomtatta.¹⁾ Valószínűleg ezen első fordítás révén lett Guiscardo és Ghismonda története kedvelt francia népkönyv is. Ilyen maradt fenn egy a XVI. század elejéről a következő címmel: *La piteuse et lamentable histoire du vaillant e vertueux Guiscard et de la très-belle dame Gismonde, princesse de Salerne; la difference d'amour divine et terrestre, avec la malheureuse fin d'amour vaine et légère; avec lettres et ballades. Lyon, Jean Flozollet 1520.*²⁾ Ez a népkönyv *Brunet* adatai szerint (Manuel I.: 400. IV.: 1190.) *Athoine Prevost*-nak egy erkölcsi célzatú novellagyűjteményébe is bekerült, mely a nőket a szerelem veszedelmeiről világosítja föl. Az 1538-ban Párisban megjelent nyomtatvány címe a következő: »les Regretz damours faitz par vng Amant dict le Desconforte, contenant le mal & le bien des femmes, avec plusieurs enseignementz donnez audit desconforte, contre folle amour; ausquels est adioute le dard de jalousie: ensemble l'histoire de lamour parfaicte de Guisgardus & Sigismonde par laquelle est congeneu la fin damour estre souuent variable. le tout for ioyeux & recreatif. franc et loyal.« De a »Guisgardus« és »Sigismonde« nevek, amelyek a népkönyvben előforduló »Guiscard«-tól és »Gismonde«-tól annyira eltérnek, nem igen szólnak *Brunet* véleménye mellett. Azok szerint inkább latin forrásra, még pedig Aretino-ra; kellene gondolnunk. De eldönteni azért nem merném e kérdést, mert a két nyomtatványt magam nem láttam. — Már biztosabban tudunk *Nicolas de Troyes*-ről, aki a Ghismondáról szóló novellát *Laurent de*

¹⁾ Kiadásai egymás után jelentek meg, de a XVI. században (1545.) e rossz fordítást egy Boccacciohoz méltó átültetés szorította ki: az Antoine Le Maçon-é, l. Bulletin Italien VIII. (1908.): 285—311. — ²⁾ *Brunet* I.

Premierfait fordításából átvette a *Paragon des nouvelles* c. gyűjteményébe, amely 1536-ban jelent meg.¹⁾

Hogy azonban a Tankred-monda a francia irodalomban oly hamar meghonosulhatott, abban nagy része van a humanizmusnak is. Ugyanis a felsorolt külön feldolgozásokat mind megelőzte *Fleury János* költeménye, amely Párisban 1493-ban jelent meg a következő címmel: ²⁾ »*Traicte tres plaisant e recreatif de l'amour parfaite de Guisgardus et Sigismūde, fille de Tancredus, prince des Solernitiens* (trad. du latin en vers françois, par Jeh. Fleury, dit Floridus).« E költemény forrása valószínűleg Aretino volt, mert Fleury művének egy másik kiadásához Aretino latin elbeszélése van hozzácsatolva. Különben a nevek is Aretinora vallanak.

De nemsokára Beroaldo költeményével is találkozunk a francia humanistáknál. *Habert Ferenc*, a híres műfordító, 1551-ben átültette Beroaldo kisebb műveit és kiadta Párisban ily címmel: *L'histoire de Titus et Gisippus et autres petites oeuvres de Beroalde latin interprétées en rime françois par François Habert.*³⁾ Ebben a Tankred-monda is fel van dolgozva. Két évvel későbbben pedig *Richard le Blanc* újból fordította Beroaldo distichonjait: *Histoire de Tancredus prise des vers latins de Beroalde. Paris 1553.*³⁾ — Érdekes volna mélyebbre behatolni a francia humanisták ezen feldolgozásaiba. Ez azonban most még lehetetlen, mert az említett művek újonnan nincsenek kiadva, a francia irodalomtörténetek pedig nem szólnak róluk.

A többi román irodalomban alig találjuk a Tankred-monda nyomát. A *spanyolok* ugyan már a XV. század végén fordították a Decameronet *Cien Novellas* c. alatt (1496.), és e novellák talán már a század első felében is megvoltak; de a Decameroneval való megismerkedés önálló hasonló termékeket náluk nem idézett elő.⁴⁾ Ami pedig a *portugál* irodalmat illeti, *Bolte János*⁵⁾ szerint a *Palmeirim de Inglaterra* c. lovagregény⁶⁾

¹⁾ Bulletin Italien VIII. — ²⁾ Brunet I.: 399. — ³⁾ v. ö. Brunet Manuel és Bolte 588. l. — ⁴⁾ l. Gröber Grundriss II. 2.: 435. — ⁵⁾ 588. l. — ⁶⁾ E regény irodalomtörténeti kérdéseire nézve l. Ticknor Geschichte der schönen Literatur in Spanien I.: 193—196. és Gröber II. 2.

egy epizódja a Tankred-monda hatása alatt készült. Az egyező vonások pedig, melyeket Bolte e regény egyik francia fordítása nyomán leír, a következők: Brandisie, Sarmadant thrák király leánya, szerelmes Artibelbe; Brandimar lesi a szerencsés vetélytársat; a király egy pohárban küldi el leányának szeretője szívét; ez könnyekkel tölti meg a poharat és a toronyból leveti magát; hátrahagy egy Leonarde nevű leányt, kit a kegyetlen Sarmadant megbűvöl s akit végre Palmerin megszabadítva fivéréhez férjhez ad. Itt azonban — azt hiszem — nem csak a Tankred-monda befolyását kell látnunk, hanem a Decamerone IV. nap 9. elbeszélését is, amelynek motívumait *Francisco de Moraes* a Tankred-mondáéival összekeverte. — Másutt nem hagyta nyomát Boccaccio novellája a portugál irodalomban, s ép oly hiába keressük a *raeto-román* és a *román* (oláh) költészetben is. De annál többször találkozunk vele a germán irodalmakban. Kezdjük mindjárt az *angollal*.

IV. A Tankred-monda az angol irodalomban.

A Tankred-monda Angliában már korán el volt terjedve. Már a középanyol irodalom három, még pedig verses feldolgozást mutat fel.¹⁾

Az első feldolgozó nevét és életét nem ismerjük. Műve két változatban maradt reánk: az egyik egy kézirat a XV. század végéről, amelyben a költeménynek nincs címe; a másik egy nyomtatvány, melynek címe a következő: CERTAINE WORTHYE MANV script Poems of great Antiquitie Reserued long in the Studie of a Northfolke Gentleman. And now first published By I. S. The statly tragedy of Guistard and Sismond. The Northren Mothers Blessing. The way to Thrifte. Imprinted at London for R. D. 1597. Érdekes, hogy e költemény utolsó 17 versszaka feltűnően egyezik egy másik angol feldolgozással, a *Gilbert Banester*-ével. Ebből következik, hogy a két író közvetlen vagy közvetve ugyanazon forrásból merített. A közös

¹⁾ Ezeket behatóan tárgyalja *Zupitza* a Geiger-féle Vierteljahrschrift für Kultur u. Literatur der Renaissance c. folyóiratban I.: 63.

minta általában Boccacciot követi, de egyes részletekben eltér. Így mind a két költemény leírja Táncredit mint embert és uralkodót. Azután említik Tancredi feleségét, kinek származása azonban ismeretlen. Sismoundét összehasonlítják Penelopéval, Hippolytával és ennek leánytestvérével. Leírják Guistardot. Sismounde védő beszédében azt mondja atyjának: ha Guistardnak kegyelmez, leánya életét nyeri jutalmul. Továbbá egyeznek a nevek is: Anonymusnál Guistard és Sismond vagy Sismounde; Banesternél Guystard és Sismounde.

A *forrást* illetőleg, Banester költeményét prózából való fordításnak mondja, máskor pedig magára Boccacciora utal. Abból, hogy Boccacio neve francia alakban (Bocase és Bocas) fordul elő, Zupitza még nem mer francia forrásra következtetni. De francia mintára mutat — úgy hiszem — a *cent* nouellýs kifejezés, valamint a hősnő neve, mely a forrásban talán Sismonde-nak hangzott. A francia forrást az a szoros viszony is valószínűvé teszi, mely a XV. században a francia és angol irodalmat összefűzte. Minthogy a franciáknál már a XV. század elején a Decamerone kedvelt olvasmány, nagyon természetes, hogy az angolok először ily módon ismerkedtek meg e novella-űjteménnyel. Ezt annál is inkább feltehetjük, mert a renaissance és a humanizmus csak a XVI. században, a reformációval együtt gyökerezett meg Angliában úgy, hogy Aretino, vagy Beroaldo hatására nem igen gondolhatunk.

Anonymus költeményében találunk természetesen olyan motívumokat is, melyek Banesternél nincsenek. Pl. 8 versszakban tárgyalja Sismounde első házasságát és férjének halálát (Banesternél 2 strófa). Sismounde levelének teljes szövegét közli. Leírja a nyári természet szépségeit és inti a fejedelmeket szenvedélyeinek legyőzésére. Új továbbá az a vonás, hogy Sismounde azon az éjszakán, mikor Guistard börtönben van, borzasztó álmot lát. És itt meg is jegyzi Anonymus, hogy ez mintájában hiányzik. Ha végre Anonymus költeményét Boccaccio novellájával hasonlítjuk össze, leginkább Sismounde jelleme különbözik Ghismondáétól, amennyiben Sismounde sokkal gyöngédebb és nőiesebb.

Banester költeménye, ¹⁾ holott esztétikai becse csekélyebb, mint az első angol feldolgozása, mondatörténeti szempontból azért érdekesebb, mert több oly vonást tartalmaz, amelynek eddig sehol sem volt nyoma. Az első ugyan Beroaldusra emlékeztet, de vele semmiféle összefüggést nem tudunk kimutatni: első férje halála után ugyanis Sismounde megigéri apjának, hogy, míg ez él, másodsor férjhez nem megy. Továbbá hiányzik a levél, melyben a hercegnő tudatja kedvesét szerelméről. De a legnagyobb eltérés abban van, hogy a barlang motivuma hiányzik. T. i. Sismounde Guystard-ot titokban magához hivatja, megmondja, hogy oly ügyben fordul hozzá, melytől boldogsága és becsülete függ, és azért szerelmének titoktartását kéri. Hogy miképpen találkozik a szerelmes pár, nem tudjuk. Az utolsó légyottnál a nő kedvesét egy az öltözőszobájában levő fülkéből ereszti ki, de hogy az mily módon jutott oda, nem árulja el a költő. Később pedig azzal mentegeti Sismounde szeretőjét apja előtt, hogy az ifju nem utasíthatta vissza egy oly magasrangú hölgy ajánlatát. Végre Tancredi is meghal, és a költő még csak a három halott túlvilági sorsáról elmélkedik: a két szereplőnek nincs mit félnie, de Tancredit csak Isten legnagyobb irgalmassága mentheti meg.

Ezen eltérések közül minket legjobban Sismounde jellemrajza érdekel. A házasságról önként lemondó fiatal özvegy ugyanis a Tankred-monda kiindulópontját lelki küzdelemmé teszi. De ilyen lélektani megokolást — mint Beroaldónál — úgy Banesternél is hiába keresünk; nála is az érzelgős szerelmi történet áll előtérben. De következetlen a költő Tancredi alakjával szemben is, mert a költemény előadása szerint Tancredi bűnhődése nincsen indokolva.

A harmadik, szintén hétsoros versszakokban írt feldolgozás *William Walter*-től származik. Címe: »Guystarde and Sygysmonde. Here foloweth the amerous hystory of Guystarde and Sygysmonde, and of theyr dolorous deth by her father,

¹⁾ Ez is két kéziratban maradt fenn: a XV. század elejéről és végéről. Hogy Gilbert Banester nem a XIV., hanem a XV. században élt, Zupitza mutatta ki először (97—100. l.).

newly translated out of latin in to engysse (sic) by Wylliam Walter seruaunt to syr Henry Marney knyght chaunceler of duchy of Lancastre. London 1532.¹ William Walter Boccaccio-nak még egy másik novelláját is feldolgozta (History of Titus Gesippus). Így arra gondolhatnánk, hogy latin forrása Beroaldo volt. *Zupitza* azonban nyelvbeli egyezésekkel bizonyítja be,² hogy Walter *Leonardo Bruni* latin fordítását használta fel. Ezt a forrást meglehetősen pontosan követi, de itt-ott bővebb, míg másutt megint egyes szavakat kihagy. Csak egy pontban tér el Brunitól: míg ugyanis ott Ghismonda férfiasan leküzdi női érzelmeit, mikor Giuscardo elfogásáról és közeli haláláról értesül, addig ezen angol költeményben hangos sírásba és panaszokba tör ki. És ezen természetesebb és szelidebb női jellemmel nem is fér meg, hogy apját átkozza; azért forrásának ezt a vonását is kihagyta Walter.

E három középfangol feldolgozás tehát nem közvetlenül Boccacciora megy vissza, az ő novellájának első ³⁾ fordításával ugyanis csak 1566-ban találkozunk. Ekkor jelent meg *William Painter* novellagyűjteményének első kötete: *The Palace of Pleasure*, amely 60, különböző szerzőktől való novellát tartalmaz; ezek közt van a »Tancredi« is (I. 39). Painter mint egyszerű fordító ⁴⁾ mindenütt az eredeti szöveget követi, eltérései legnagyobb részt stilisztikai természetűek. Leszámítva egy-két félreértést a fordítás sikerültnek mondható.

Amint Sherwood ⁵⁾ nyelvi bizonyítékokkal valószínűvé teszi, Painter fordításából merített az Inner-Temple öt diákja, aki 1567-ben szerezte a *Gismond of Salern in Loue c.* tragédiát, melyet 1568-ban Erzsébet királyné jelenlétében előadtak. E tragédia irodalomtörténeti szempontból azért neveze-

¹⁾ Ezen nyomtatványból csak egy példány maradt meg a devonshire-i herceg birtokában. 1818-ban azonban a herceg ezt a költeményt egy másik ritkasággal együtt újra lenyomatta: »The Life of St. Ursula. Guiscard and Sigismund.« — ²⁾ 71. és köv. l. — ³⁾ Feltűnő, hogy a Decamerone mily későn jelent meg angolul. Az első fordítás 1620-ból való, de ez sem készült az eredeti olasz szöveg után, hanem a Decamerone-nak egy, a róm. kath. egyház szempontjából készített olasz átdolgozása után. — ⁴⁾ Sherwood Die neuenglischen Bearbeitungen 11—21. l. — ⁵⁾ 35—37. l.

tes, mert a legrégebb angol dráma, amely olasz novellából merített, mondatörténeti tekintetben pedig azért érdekes, mert megfigyelhetjük, hogy egy angol renaissance-dráma miképpen járt el Ghismonda történetével. Mert a *Gismond of Salern in Loue*¹⁾ a XVI. századbeli angol dráma azon irányát mutatja, amely teljesen Seneca hatása alatt áll.²⁾ A Tankred-monda, amely hatásos színpadi jelenetekben oly gazdag, nem a nézők szemeláttára játszódik le. A tulajdonképpeni dráma a felvonások közötti szünetekbe esik. Ha a személyek fellépnek, mindig csak lírai vagy epikai áradásokat hallunk: vagy leírják a történet eseményeket, vagy pedig érzelmüket adják elő. És ha véletlenül egyszer valamely fontos pillanatban megjelennek a színpadon, hosszú monologok által tartják fenn a cselekvést. Ezenkívül a borzasztóban való gyönyörködés is Senecára vall. De a római költő-filozófus leginkább a jellemrajzra volt hatással, és a jellemrajz kedvéért nem egyszer magán a mondán is változtatni kellett. A szerzők ugyanis Ghismonda szerelmében Phaedrára emlékeztető vonásokat vettek észre és ezért Gismonde jellemét Seneca Phaedrájához tették hasonlóvá.³⁾ Mind a két hősnő hosszasan panaszkodik sorsukról (Gismonde még öngyilkosságra is gondol), mind a kettő új, tiltott szerelem hálójába kerül, mind a kettő valami közvetítő személyhez fordul: Gismonde Lucrece nagynénjéhez, Phaedra dajkájához. Seneca hatásának kell tulajdonítanunk, hogy *Guishard* már nem az alacsony szolgálta, hanem the Counte Palurine; hiszen Hippolytus is királyi sarjadék. Neki is borzasztó és kegyetlen módon kell meghalnia, mint a görög ifjunak, ámbár a közvetlen okok a két mesében különbözők. *Guishard* különben szívesen hal meg; csak az a tudat gyötri, hogy halála kedvesét meg fogja szomorítani. Azért Gismonde-nak azt üzeni, hogy legnagyobb boldogsága érte meghalni. Azután ő maga teszi nyakára a kötetlet és megszűnik élni. Az a motívum pedig, hogy Megaera

¹⁾ E tragédia sokáig kéziratban maradt, míg *Brandl* Alajos 1888-ban ki nem adta: *Quellen des weltlichen Dramas in England vor Shakespeare.*

— ²⁾ I. Rudolf *Fischer* *Zur Kunstentwicklung der englischen Tragödie von ihren ersten Anfängen bis zu Shakespeare.* Strassburg 1893. —

³⁾ I. *Brandl* i. h. C. I. és *Fischer* 55—63. l.

furia az alvilágból feljön a két szerelmes elpusztítására, Fischer szerint Seneca »Thyestes« c. darabjából van kölcsönözve.¹⁾ Tancred halála²⁾ viszont Ödipus sorsát juttatja eszünkbe. Egészen Seneca szellemében beszél a folyton moralizáló kar is, ha a sors állhatatlanságáról, a női nem elromlott erkölcséről a szerelem hatalmáról elmélkedik, vagy ha Guishard halála miatt felháborodik.

Ezen moralizáló elem még inkább előtérbe lépett, midőn az 5. felvonás szerzője, *Robert Wilmot*, e tragédiát még egyszer átdolgozta (1591).³⁾ Mint egyházi embernek az volt a célja, hogy e drámában az erény diadalát és a bűn bukását feltüntesse. Ezt azonban nem a cselekvés változtatásával kellett elérnie. Mert e tekintetben csak apró vonásokat említhetünk fel, milyen pl. az, hogy Claudia szerepe elmaradt, vagy hogy a kart nem férfiak, hanem udvari hölgyek képezik. Fontosabb ezeknél talán az, hogy Tancred Guiscard-ot felségsértőnek tekinti, mert ő, mint gróf, elcsábította Gismundát, kit a király császárnénak szánt. Szerkezeti szempontból még érdekes, hogy Wilmot a tragédia színi hatását azáltal akarta emelni, hogy a szünetekben élőképeket, vagy némajátékokat toldott be ú. n. *dumb shows*.

A XVI. századból csak ezt az egy drámai feldolgozást ismerjük, mert *Sir Henry Wotton* Tancred c. tragédiája sohasem jelent meg nyomtatásban és így elveszett.⁴⁾ De hogy mennyire foglalkoztatta Ghismonda sorsa a XVI. századbeli angolokat, azon célzásokból látjuk, melyeket más tárgyú költeményekben találunk. Így *Peend Tamás* (*The Pleasant fable of Hermaphroditus and Salmacis. With a morall in English Vers. 1565.*), *Howell Tamás* (*Loue asketh loue. 1581*) és *Barnable Riche* (*A right excelent and pleasant Dialogue, betwene Mer-*

¹⁾ Cupido megszemélyesítése és monologja a darab elején *Creizenach* szerint (*Geschichte des neueren Dramas II: 471*) *Dolce Didone* c. darabjából van átvéve. — ²⁾ A király kiszúrja szemét és azután megöli magát. — ³⁾ Címe: »*The Tragedie of Tancred and Gismund. Compiled by the Gentlemen of the Inner Temple, and by them presented before her Majestie. Newly reuiued and polished according to the decorum of these daies. By R. W. London 1591.*« — ⁴⁾ Sherwood 52. l.

cury and an English Souldier. 1574.) emlékeznek meg a szerencsétlen hercegnőről.¹⁾

A XVI. század végén azután hirtelen nyoma vész a mondanak és csak a XVIII. század elején bukkan megint elő. Most már ismeretesebb költő dolgozta fel: *John Dryden*, aki 1700-ban »Fables, Ancient and Modern« c. gyűjteményében a *Sigismunda and Guiscardo*-ját is kiadta.²⁾ Költeményébe azt a motívumot viszi be, hogy Sigismunda Guiscardóval titokban törvényes házasságra lép. Midőn ugyanis a hercegnő magához hivatja Guiscardót, egyszersmind egy papot is rendel lakosztályába, aki hamar megesketi, mire a házaspár szerelmének adja át magát. E lépésével későbben apja előtt mentegetődni próbál, de nem sikerül. A házasságkötéssel továbbá összefügg az is, hogy Guiscardo nemes származású, habár az udvarnál alacsony állást foglal el. A barlangról, amelyben az új légyottra menő udvarlót elfogják, azt meséli a költő, hogy a titkos bejáratot egy előbbi kényúr saját biztonsága végett építtette. Védőbeszédében hangsúlyozza Sigismunda, hogy Guiscardo ártatlan, mert alacsony állása miatt ő úgy sem merhetne volna egy hercegnő kezét kérni. Új vonás még az, hogy Sigismunda az arany serleget a szívhez képest szegényesnek mondja. Egy moralizáló versszak rekeszti be a költeményt.

Ezek a Boccacciotól eltérő vonások előttünk már majdnem mind ismeretesek, de együtt sehol se találtuk. Mélyebbre menő egyezést egy régibb angol feldolgozással sem lehet kimutatni. Minthogy továbbá Dryden maga költeményét Boccaccioból való fordításnak mondja, csakis őt tekinthetjük forrásának, még pedig, amint Sherwood kimutatta (38. l.), az eredeti olasz szöveget. Esztétikai szempontból felróhatjuk Drydennek, hogy a házasság motívumával Ghismonda jellemének fenségét teljesen elrontotta, mely fogyatkozását egyes igazán költői helyekkel sem tehette jóvá.

A forráskérdést illetőleg nehéz problémát képez *Mrs. Susannah Centlivre*, egy ismeretes angol színésznőnek, *The Cruel Gift* c. színdarabja, amely 1716-ban I. György király

¹⁾ Emil Koeppl »Studien zur Geschichte der italienischen Novelle«. 80—81. l. — ²⁾ Sherwood 37—43. l.

előtt került színre. A cselekvés magva kétségkívül a Tankred-monda: megtaláljuk a földalatti folyosó, a megzavart légyott, a kitépett szív motivumait stb.; de ezen külsőségeken kívül semmi sem emlékeztet Boccaccio novellájára. A színdarab felét ugyanis a mellék-cselekvény veszi igénybe, amelynek tárgya két nagyravágyó család viszálykodása a lombard király udvaránál. Azáltal, hogy a két család egy-egy sarja Leonorát, a király leányát, szereti, összefügg e pártoskodás a főcselekvéssel. Így első pillanatra tragédiát várnánk, amelynek tárgya Romeo és Juliához hasonló; de az utolsó felvonásban a legidomtalanabb valószínűtlenségekkel egyszerűen kivetkőzteti Mrs. Centlivre a cselekvést tragikus köpenyegéből. Ugyanis kiderül, hogy a király tudta nélkül Leonorához nem kedvese szívét, hanem egy elesett katonáét vitték. Mintegy deus ex machina megjelenik az utolsó pillanatban Lorenzo (= Guiscardo) és, miután kiderül, hogy a milánói herceg fia, kedvesét feleségül kapja.

Azt a kérdést mármost, hogy Mrs. Centlivre melyik forrásból ismerte a Tankred-mondát, alig dönthetjük el. Találunk ugyan a drámában néhány vonást, melyet már a régebbi angol feldolgozásokból ismerünk. Lorenzo előkelő származású ember és ő is izen a börtönből kedvesének vigasztaló szavakat (Gismond of Salern in Loue). A két szerelmes mindjárt a darab elején titkos házasságot köt (Dryden). De ezen egyező vonások *Sherwood* és *Poelchan*¹⁾ szerint nem elegendők arra, hogy az Erzsébet korabeli tragédiát vagy Drydent forrásának tekintsük. Minthogy pedig a XVIII. században Angliában a Decamerone nagyon el volt terjedve, valószínűleg Boccaccio novellája szolgáltatja azon vonásokat, melyek a Tankred-mondával rokonok.²⁾

¹⁾ Susannah Centlivre's Tragödie. Halle 1905. 115—121. l.

²⁾ Eddig még nem vették észre, hogy e színdarab cselekvése a legtöbb egyezést az Asinari-Torelli-féle *Il Tancredi* c. olasz tragédiával mutatja. Lorenzo is az ország védelmezése miatt nagyon lekötözte magának a királyt, ő is titokban megesküszik szeretőjével. Centlivre-nél is előfordul egy törvény, amely megbünteti azt, aki a király beleegyezése nélkül egy királyi sarjjal egybekel. Végre Torelli változatában szintén kiderül, hogy Guiscardo rangja méltó lett volna Gismondához. De hogy csakugyan Torelli volt a forrás, csak a két színdarab pontos egybevetése döntheti el, amely elítéltem a szövegek hozzáférhetlensége miatt lehetetlen volt.

A XVIII. században (1783) még *Frederik Howard Earl of Carlisle* dolgozta fel a Tankred-mondát, de az ő drámája: *The Father's Revenge*, sem a könyvpiacra, sem a nagyobb könyvtárakban nem található úgy, hogy tárgyalásáról e helyen le kell mondanunk.¹⁾

V. A Tankred-monda a német irodalomban.

Németországban a Tankred-monda eleinte a humanizmus révén terjedt el. Először *Wyle Miklós* ismertette, aki az újlatin irodalom fontosabb termékeit németre fordítván 1461—65 között Aretino latin elbeszélését valamelyik kéziratból anyanyelvére átültette. E fordítását azután 1478-ban a »Translatzion oder Tütschungen des hochegeachten Nicolai von Wyle: den Zyten Statschriber der Stat Esselingen: etlicher Bücher Enee Siluij: Pogij Florentini: Felicis Hemerlin: Doctoris. Mit sampt andern Schryfften: Dern nacheinander underschydenlichen mit iren Figuren und Titeln begriffen sind« c. gyűjteményében kiadta.²⁾ Szándéka csak az volt, hogy Aretino elegáns dikcióját a németben minél jobban utánozza, így magát a mondát egészen változatlanul hagyta. De hogy mégis nem annyira a szerelem tragikus kimenetelét, mint inkább az atyai egoizmus szerencsétlen következményeit látta benne, mutatja már az a néhány sor, amelyben a gyűjtemény elején a monda tartalmát összefoglalta: »Item in der andern translatze von gwiscardo vnd Sigismunda, wirt funden ain laidsamer truriger vsgange ainer bulschaft vnd grosser liebe zwüschen diesen zwayen menschen des der vatter Tancredus ein vrsach was daz er die selben

¹⁾ Sherwood 52. l. — Még meg kell jegyeznünk, hogy *Thomson Jakab* »Tancred and Sigismunda« c. szomorújátéka nem a mi mondánk feldolgozása. Thomson *Lesage* »Gil Blas« c. regényének egy epizódját dolgozta fel, a neveket pedig azért változtatta meg (nyilván az eddig tárgyalt darabok egyike után), hogy forrását eltitkolhassa. (l. Zeitschrift f. vergl. Lit. XIV : 322).

²⁾ Adelbert von Keller, Translationen von Niclas von Wyle. Stuttgart, 1861.

sigismundam sin tochter zelang verhielt vnd nit usgeben wolt in elicher verhyrung.«¹⁾

Ugyanezt a felfogást *Albrecht von Eyb* kanonoknál is megtaláljuk, csakhogy ő valóban átdolgozta és erkölcsi szempont alá helyezte a mondát. Felvette ugyanis az *Ehebüchlein* c. munkájába (megjelent 1472-ben Nürnbergben), amelynek első részében házasság elleni szempontokat fejteget, melyeket a másodikban megcáfol, míg a harmadik részben egyes szintén a házasságra vonatkozó kérdéseket tárgyal. Mind a három részben nemcsak bőven idéz antik auktorokat, hanem, hogy érveit szemléletesekké tegye, alkalmasint egy-egy elbeszélést is betold. Így került az Ehebüchlein-ba a Tankred-monda is, annak igazolásául, hogy jókor kell a leányokat és asszonyokat férjhez adni. Minthogy Eyb csak epizódként toldta be munkájába ezt az elbeszélést, mindenekelőtt arra törekedett, hogy az eseményeket tömören összefoglalja. Így magát a történetet nem változtatta, de a jellemek felfogásában eltért mintájától. Erkölcsi szempontja ugyanis, amelyet az elbeszélés elején és végén röviden kifejez, elsősorban azt követelte, hogy Tancredus iránt semmiféle rokonszenvet ne érezzünk, mert ő a szerencsétlenség okozója. Így mindjárt a novella kezdetén álló jellemzés, amely a herceg uralkodói tehetségeit dicséri, elmarad. Leányával szemben sokkal keményebben bánik, annak védő beszéde nem hatja meg annyira, mint Boccaccio Tancredijét. Másrészt pedig mindaz (hiányzik, ami által Sigismunda kedvezőtlen színben tűnnék

¹⁾ Wyle fordítása mind nyomtatásban, mind kéziratban hamar elterjedt. Goedeke (Grundriss I: 363) említ egy kéziratot és egy nyomtatványt, amely Ulmban Zeiner Jánosnál év nélkül jelent meg. Továbbá kiderítette az újabb kutatás, hogy a »Sigmunda és Gwisgardus« c. novella, amely Stainhoewel Henriknek az aesopusi mesék feldolgozása függelékében, de csak egyes kiadásoknál található, szintén a Wyle Miklósé. (Lessing még Stainhoewelnek tulajdonította.) L. Allgemeine deutsche Biographie 35: 733. — Végre itt kell megemlítenünk a Tankred-monda egyedüli *alnémet* feldolgozását is, amely a Griseldis-monda egy alnémet feldolgozásával együtt 1502-ben Hamburgban jelent meg ily címmel: »Vau (sic) Sygifmunda Des vorSten dochter von Salernia Unde van dem iungelinge Gwiscardo«. E fordítás t. i. Molbech Károly szerint (l. Serapeum I: 209—211.) Aretino nyomán készült.

fel. Eyb nem említi feltűnő okosságát és túlságos szerelmi hevét. Sigismunda apjával szemben nem makacs és, mikor kedvese szívét megkapja, nem átkozza a herceget. Ily finom változtatásokkal sikerült Eybnek Boccaccio novellájába új szellemet belevinnie anélkül, hogy magát a mondát másképp mondaná el. Forrása különben nem maga Boccaccio, hanem — amint *Herrmann*¹⁾ kimutatta — Leonardo Bruni volt.

Körülbelül ugyanazon időben, mint az Ehebüchlein, jelent meg *Stainhoewel Henrik*-től az első német *Decamerone*-fordítás is, amely csakhamar nagy közkedveltségnek örvendett úgy, hogy 1472 után egyik kiadás követte a másikat, és hogy nemsokára egyes novellagyűjtemények függelékébe is felvették.²⁾ Így a német irodalomban is megvoltak mind ama feltételek, amelyek a Tankred-monda elterjedésének kedveztek.

Hogy a németek is különösen szerették a Decameronnak ezt a novelláját, mutatja az, hogy a Tankred-monda nemsokára ú. n. *népkönyvvé* vált. Ha már most e népkönyv történetét vesszük tekintetbe, azonnal szembe ötlük a fejlődés hézagossága, amennyiben a XVI. század végétől a XVII-ik végéig nyomát se találjuk. De ezt valószínűleg úgy kell magyaráznunk, hogy még nem ismerjük az összes fennmaradt kiadásokat, és hogy egyes kiadások talán teljesen el is veszték. A fennmaradt népkönyvek sora a következő:

1) »Hystoria von einem vatter vnd siner dochter vnt hat der vatter geheissen tancredus vnd die dochter sigismunda.« Heidelbergi kézirat a XV. századból.³⁾

2) »Von dem trawrigen ende Guiscardi und Sigismunde des künigs von Salern tochter, ein gar erbermbkliche history,

¹⁾ Max *Herrmann* Albrecht von Eyb und die Frühzeit des deutschen Humanismus 288. l. — V. ö. Deutsche Schriften des Albrecht von Eyb, hg. von M. Herrmann.

²⁾ Ilyenek a »Kurtzweilige vnd Lächerliche Geschicht vnd Historien Die wol in Schimpff vnd Ernst mögen gelesen werden... Hierzu sindt kommen die hundert neuwe Historien, sonst Cento Nouvelle genannt. Frankfurt a. M. 1583«, és a »Ducento Novella« (1646) c. gyűjtemények. (L. *Goedeke* Grundriss I: 366—370.)

³⁾ *Goedeke*² I: 363.

gedruckt zu Straßburg am Kornmarckt bey Jakob Frölich.«
Körülbelül 1560.¹⁾

3) »Ein gar erbärmliche History von dem traurigen und elenden Ende vnd Todt Guiscardo vnd Sigismunda, deß Königs von Salern Tochter. Frankfurt a M.« Körülbelül 1580.²⁾

4) Most azután következik a nagy hézag, míg e népkönyv a XVII. század végén a Griseldis-novella függelékében meg nem jelenik. Ilyen lehetett az a példány, amely Gottsched könyvtárában volt és amelynek ma csak rövid címét tudjuk: »Historia von Marggr. Walther 1676.«³⁾ A legrégebb ismert efféle kiadás pedig a következő:

5) »Schöne bewegliche und Anmuthige Historien, Von Marggraf Walthern, Darinnen dessen Leben und Wandel, auch was sich mit ihm begeben und zugetragen, kürztlich vor Augen gestellet. Dem günstigen Leser zugefallen mit schönen Figuren gezieret und verbessert. Gedruckt im Jahr Christi 1680.« Itt a Tankred-mondának ilyen címe van: »Eine schöne Historia von des Fürsten zu Salerno schönen Tochter Gissmunda.« Ezt a kiadást⁴⁾ később még többször nyomatták ki, legutoljára 1828. és 1829-ben, s végre *Simrock Károly* Die deutschen Volksbücher VII. kötetében is megtalálhatjuk (1847).

6) Még Simrock előtt jelent meg a népkönyvnek egy másik változata *Marbach* átdolgozásában (1838).

A népkönyv *eredetét* illetőleg Bolte nézete szerint — a mely általánosan el van fogadva — Stainhoewel fordításának eme novellája (IV 1) csakhamar külön is megjelent és ily módon népkönyvvé vált, miáltal több nyelvi, sőt tárgyi változást is szenvedett (különösen megrövidült). Ezt Bolte nevezetesen az 1560. és 1580-iki kiadásról mondja. A XVII. századbeli népkönyv szövege azonban ezt a nézetet nem igazolja. Ha ugyanis Simrock kiadását Stainhoewel fordításával összehasonlítjuk, tapasztaljuk, hogy a népkönyv több helyt eltér Stainhoeweltől, de olyankor mindig Wyle Miklós fordítását közelíti meg. Nézzünk csak egyet ezen egyezések közül:

¹⁾ Bolle Montanus 587. l. — ²⁾ Goedéke ³ I: 363. — ³⁾ Zeitschrift für deutsche Philologie VIII: 103. — ⁴⁾ Zeitschrift f. deutsche Philol. VIII: 103.

Stainhoewel: . . . sich alleyne in ir kamern versperte vnd die porten der hôle öffnet darein gieng do sy iren aller liebsten iüngling fand nit mit kleyner beyder freude in die kamern giengen do sy in grossen freuden vnd lust den merern teyl desselben tages in liebe vertriben.

Simrock: . . . verschloss sich allein in der Kammer, und öffnete dann als sie allein war die Thüre der Kammer, die in die Höhle gieng, trat hinein und nahm den Jüngling, den sie da fand, begierig in ihre umfahenden Arme. Darauf giengen sie zusammen in die Schlafkammer und pflegen da miteinander solcher Freuden und Wollüste, die mit Worten nicht zu sagen sind, und vertrieben so den meisten Theil des Tages.

Wyle Miklós: . . . tett sy Innwendig die türe vf vnd nam alda den Jungling In der hüle funden begirlich in Ire vmbfuchenden arme, vnd giengent sament in die schlafkamer vnd pflegen da mit ainandern sölicher fröiden vnd wollusten die mit worten nit sind zesagen.

Ha ezen jelenséghez hozzávesszük a fentebb említett tényt, hogy Wyle fordítása mint önálló munka meglehetősen el volt terjedve, *valószínűbbnek kell tartanunk, hogy a német népkönyv Wyle fordításától veszi eredetét.*¹⁾ Hogy később azután Stainhoewel Decameron-ja is fokozta a népkönyv iránti érdeklődést, illetve, hogy a népkönyv szövegére is lehetett hatással, a Decamerone nagy elterjedtsége mellett csak természetes.

Wyle Miklós fordítása azonban — mint népkönyv — több változáson ment keresztül. Mindig találunk ugyanis egyes vonásokat, melyek az illető kör és kor igényeihez alkalmazkodnak. Így az 1680-iki kiadás a történet idejét I. Frigyes császár idejébe helyezi és hivatkozik egy Dr. Saltzborn-ra, meg egy régi hiteles históriára, ahol a népkönyv szerzője olvasta az elbeszélést. Egészen népies vonás továbbá az, hogy Gismunda csak 1 évig és 5 hónapig volt férjnél, s hogy Tancred leánya halála után csak még 15 hétig él. Kivált ez az utolsó változtatás érdekes mondatörténeti szempontból, mert ebből láthatjuk, hogy a népies szerző miképen elégti ki a naiv ember azon kívánalmát, hogy a szerencsétlenség okozójának buknia kell. Evvel függ össze a népkönyv végéhez csatolt moralizáció is, amely inti a szülőket,

¹⁾ E nézetemet azért merem csak mint feltevést kimondani, mert a XVI. századbeli népkönyvek szövegét nem hasonlíthattam össze Stainhoewel és Montanus műveivel.

hogy gyermekeik szerelmét csekély okok miatt meg ne akadályozzák. Midőn Simrock e népkönyvet újból kiadta, e hosszú moralizációt kihagyta, de hiányzik nála a dr. Saltzbornra való hivatkozás is, mint olyan vonás, amely a modern közönség előtt érthetetlen. Kevésbé fontos az, hogy Gismunda csak egy évig és 5 hétig volt férjnél. Végre a legfiatalabb népkönyv, Marbach átdolgozása, teljesen eltér az 1680-iki fogalmazástól; a szerző — úgy látszik — a Decamerone nyomán mondja el röviden a történetet.

De nem csak mint önálló népkönyv szerepel a Tankred-monda, hanem már a XVI. század közepén belekerült egyes novellagyűjteményekbe is, amelyek a nép számára a népkönyvekhez hasonló célzattal készültek. Ilyen a *Schertz mit der Wahrheit* c. gyűjtemény is, amelyben a Tankred-monda ilyen címmel található (42—45. l.): »Von thorechter lieb erbärmlichem aussgang, die Historien Guiscardi vnd Gismondæ, der tochter Tancredi des Fürsten zu Salerno«. Azon jellemzés, melyet *L. A. Stiefel*¹⁾ e novelláról ad, arra enged következtetni, hogy nem Stainhoewel elbeszélése, hanem a népkönyvek egyike került ezen gyűjteménybe.²⁾

Ilyen népirodalmi termékek mellett azonban akadtak írók is, akiknek figyelmét lekötötte ez az elbeszélés. Prózai feldolgozást csak egyet ismerünk, a *Montanus Mártonét* a XVI. század közepéből. A Wegkürtzer szerzője ugyanis Stainhoewel fordítását olvasván a 4. nap első novelláját újabb átdolgozásra alkalmasnak találta. Így készült a következő c. munkája: »Ein sehr schöne, lustige vnd auszdermassen klägliche Hystoria, von zweyen liebhabenden Menschen, wie die bey einander gefunden worden, der Jüngling gefangen, vnd jme das hertz außgeschnitten, Volgendts seynem bülen geschickt, die vergifft wasser darüber schüttet vnd außtranck, vnd von stund an starb. Newlich durch Martinum Montanum von Straßburg in druck geben. Gedruckt

¹⁾ A Herrig-féle Archiv f. d. Studium der neueren Sprachen und Litteratur 95. kötetében 55—106. l.

²⁾ Feltűnő, hogy *von der Hagen* (Gesammtabenteuer I: CXXIII) állítja, hogy a Tankred-monda a »Schimpf und Ernst«-ben is megtalálható, ami azonban a tényeknek nem felel meg.

zû Straßburg in Knoblochs Druckerey.«¹⁾ é. n. Külsőleg Montanus mintájától meglehetősen eltér, amennyiben az elbeszélést 18 kisebb fejezetre osztja, amelyeknek külön-külön címet is ad; de tartalmilag szorosan ragaszkodik Boccaccio novellájához úgy, hogy helyenkint Stainhoewel szövegét majdnem szórul-szóra átveszi. Csak az elején és a végén tér némileg el. Sigismunda férjhez menetelét ugyanis körülményesebben írja le és harcjátékokkal is ünnepelteti, miáltal az egész történetet a lovagkorba helyezi át. A végén pedig megjegyzi, hogy Guiscardus és Sigismunda szerelme a halálban sem változott, mert sírjukból rózsabokor nőtt ki, amelyen a legszebb rózsák virítanak. Montanus elbeszélésével csak mulattatni akar, ezért sehol sem moralizál; de különösen becsületére válik a Wegkürtzer szerzőjének, hogy mintájának bájos előadásmódját frivol, vagy durva megjegyzésekkel nem szentségteleníti. Nyelve és stílusa is jobb mint a többi művében.

De a Tankred-monda nemcsak a német prózairodalomnak volt kedvenc tárgya, hanem a költészetnek is. És itt elsősorban nem csekélyebbről, mint *Hans Sachs*-ról kell megemlékeznünk. Ugyanis a XVI. század e legügyesebb német mesemondóját, aki a világirodalom majdnem minden ismeretesebb tárgyát jambikus versbe öntötte, Ghismonda szerencsétlen sorsa is meghatotta úgy, hogy háromszor is feldolgozta e történetet. A *Gismunda mit Guisgardo*²⁾ c. mesterdalában (1516.) az eseményeket röviden foglalja össze úgy, amint az általa is forrásnak nevezett német Boccaccióban találta. Ha valamiben eltér, csak azért teszi, hogy tárgyát jobban összeszoríthassa. Így Gismunda hosszú elmélkedései a nemességről s a barlang leírása is kimaradtak. Ilyen rövidítésekkel szemben egyetlen egy új vonást találunk nála: Sachs Gismunda anyját említi, aki addig, míg leánya férjnél van, meghal. Tancredus herceget a költemény Concretusnak nevezi, mert Sachs a T betűt C-nek olvasta. A mesterdalt szerzője szokása szerint egy kis tanulság (>Gib

¹⁾ Új kiadását Bolte János rendezte sajtó alá: Martinus Montanus Schwankbücher (1557—1566).

²⁾ Edmund Goetze und Carl Drescher Sämtliche Fabeln u. Schwänke von Hans Sachs. 3. köt. 17—23. l.

deinem kint ein man zw rechter zeit«) rekeszti be. Hans Sachs-nak még egy másik mesterdala is megéneklí Ghismondát, a *Sigismunda und Guisgard*¹⁾ című (1549.); de ez még kéziratban hever és így hozzáférhetetlen. Sachs harmadik feldolgozását pedig alább a drámai alkotásoknál fogjuk ismertetni.

De itt röviden még utalnunk kell két más, szintén kéziratban levő költeményre. Az egyik *Mahrold Detrée*,²⁾ aki a *Schmahl unndt Kahl Roldmarsch Kasten* c. verses elbeszélés-gyűjteményébe a Tankred-mondát is felvette (1608.). Címe: »Von torichter lieb erbärblichem ausgang ein schöne unndt erbärbliche historien« azt sejteti velünk, hogy Mahrold tárgyát a *Schertz mit der Wahrheit* c. munkából merítette. A másik költemény *Metzger Ambrus* mesterdala³⁾ 1628-ból. Az ilyen rövid adatok is azért becsesek a monda történetére nézve, mert mutatják, hogy a német irodalom e tárgyat a XV. századtól kezdve megszakítás nélkül kedvelte.

Hogy a verses feldolgozásokon végigtekintsünk, most egyszerre másfél századot kell átugornunk, mert csak *Bürger Gottfried Agoston*-nál találkozunk megint a Tankred-mondával. E feldolgozás a *Lenardo und Blandine* c. ballada (1776.), amely eltéréseinél fogva nagyon érdekes. Ugyanis Blandine, a burgund király leánya, aki Lenardot — egy szolgát — szereti és érte már több herceget és gróftot utasított vissza, egyszer vidám vendégek közt a kertben mulat. Lenardo a társaság számára almát szed a fáról, és Blandine odaadja neki a legszebbiket. Az almában a szolga levelet talál, amelyben úrnője éjfélre az almafa alá légyottra hívja. Az ifju szívesen teljesíti e kívánságot és követi a leányt egy elhagyott pincén keresztül szobájába is. Találkozásukat azonban a hiszpaniai herceg, aki már régóta fárad Blandine kezéért, észrevette és féltékenységből elárulja a királynak. Ez azonnal felkel, és felfegyverkezve sietnek mind a ketten az elrejtett pincébe, hol a becsukott ajtó előtt lesik a szerelmesek suttogását. Midőn azután hajnal-

1) Bolte 587. 1. — 2) Ez eddig ismeretlen hesszeni költő életét és munkáit Bolte János ismerteti a Frey »Gartengesellschaft« című munkájában (Bibl. d. Lit. Vereins in Stuttgart. Bd. 209. Tübingen 1896. 265—275. 1.) — 3) Bolte 587. 1.

ban az ifju kijön a szobából, ledöfik, a vérszomjas vetélytárs pedig kettévágja Lenardo mellét és kitépi szívét. Ezalatt Blandinét nehéz álom gyötri és aggódva alig várja másnap a találka idejét. De éjfélkor egyszerre nyílik az ajtó, belép először egy gyászruhás ifju, aki egy széttört véres gyűrűt hoz, azután egy bíborruhás ifju kezében aranyserpenyővel és végre egy ezüstruhás ifju lepecsételt levelet hoz. Blandine a levelet elolvastván, ájultan összeroskad; majd hirtelen felugrik és szilaján táncolni, énekelni kezd, az aranyedényből kivesszi a szívet, kebléhez szorítja és holtan összeesik. A király pedig a holttest mellett megöli a hiszpaniai herceget, a két szerelmezt pedig együtt temetteti el. Bürger ezen balladájára rendkívül büszke volt és nemcsak saját költeményeinek, hanem az összes német balladák legjobbjának tartotta. Forrásául egy régi elbeszélést nevez meg, — amelyről *Köhler* ¹⁾ kimutatta, hogy egy régi népkönyv volt, — de azt annyira elváltoztatta, hogy a költeményt egészen saját fantáziája termékének tekintette. De e dús fantáziát nagyobbrészt forrásokra lehet visszavezetni. *R. Hoenic* ²⁾ ugyanis kimutatta, hogy a hiszpaniai herceg felléptetése, valamint az éjfélti kerti találkozás *Konrad von Würzburg* Schöne historia von Engelhart aus Burgunt . . . und Engeldrut, des königs tochter von Denmark c. költeményéből van átvéve. Konrad t. i. ott elmondja, hogy a dán udvarban mindenki jó szemmel nézi Engelhart szerelmét Engeldrut iránt, csak az angol Ridschier, a király rokona, féltékeny. Azért egyszer megzavarja a két szerelmes találkáját és elárulja azt a királynak, aki istenítélettől teszi függővé, hogy leánya kié legyen.³⁾ Mint-hogy Hoenic be is bizonyította, hogy Bürger e XIII. századbéli német költeményt 1776-ban egy folyóiratban olvashatta, alig lehet kétségbe vonni, hogy Bürger egyik forrása nem e költemény volt. Már kevésbé biztos, hogy vajjon Bürger — amint szintén Hoenic állítja — csakugyan az Engelhart nevet változtatta át Lenardo-ra és azután egy naptárból Ghismonda helyett a mel

¹⁾ Zeitschr. f. d. Philol. VIII. : 101. s. k. — ²⁾ Zeitschr. f. d. Philol. XXVI. — ³⁾ Konrad költeménye különben az Amicus és Amelius történetet dolgozza fel.

lette levő nevet vette fel; de lehetetlennek ez sem mondható. Bürger fantáziáját azonban még tovább is elemezhetjük. Ugyanis az a motívum, hogy a hiszpaniai herceg vérszomjában kitépi Lenardo szívét, nagyon hasonlít a Decamerone IV. nap 9. novellájához. Ha mármost tekintetbe vesszük, hogy a roussilloni grófnő története a német novellagyűjteményekben és mint népkönyv is nagyon el volt terjedve, alig férhet kétség ahhoz, hogy e motívum se Bürger sajátja. De azért Bürger mégis újat is alkotott; t. i. önállóan változtatta a jellemeket. A renaissancekor egészséges erőteljességét, mely Boccaccio személyeit jellemzi, e balladában a Sturm und Drang-korszak beteges szenvedélyessége váltja fel. Mindenütt korlátlanul dühöng a szenvedély. Blandine, a fiatal leány, féktelen teremtés, aki szenvedélyeinek játékszere és aki az érzelmek egyik végétől a másikba esik. Így sikerült gondolatnak mondható, hogy a leány szerencsétlenségében végre megőrül. Vérszomjas a hiszpaniai herceg és kegyetlen a király is. De ennek a magában véve egységes jellemrajznak a hatását a ballada élvezhetetlen nyelve és dagályos előadásmódja nagyon csökkenti úgy, hogy e balladát esztétikai szempontból Bürger kortársai felfogásával szemben ma elítéljük.¹⁾

Végre ha a Tankred-mondának német *drámai feldolgozásait* vesszük figyelembe, ezeknek nyomai megint a XVI. század elejére vezetnek vissza. Már 1512-ben előadtak a mesterdalosok Mainzban »ein spiel von der jungfrau sigismunda vndt tancred«-t, de erről a címnél többet nem tudunk.²⁾

Azután »Anno salutis 1545.« *Hans Sachs* a színpad számára dolgozta fel a Tankred-mondát, amit már egyszer verssekbe szedett volt. Az »Ein klegliche tragedi deß fürsten Concreti«³⁾ c. darabban tíz személy közt meglehetősen sikeresen van felosztva a cselekvés, amely a mesterdalétól nem különbözik. A fellépők nemcsak elmondják a történetet, hanem az események legnagyobb része a nézők előtt megy végbe; csak Gis-

¹⁾ I. Holzhausen Pál cikkét (Zeitschr. f. d. Phil. XV). — ²⁾ Zeitschrift für Kulturgeschichte III: 265. — ³⁾ Hans Sachs hrg. v. Adelbert v. Keller 2. köt. 22—39. l.

munda légyottja és Guisgardus kivégeztetése képezik az elbeszélés tárgyát. A dráma azonban — amint a cím is mutatja — nem annyira a két szerelmes tragédiája, hanem az önző apáé, aki vakon megfosztja magát attól, akit legjobban szeretett. Concretus különben — úgy látszik — gyengédebben szereti leányát, mint az olasz Tancredi, mert udvaránál való tartózkodását lovagjátékokkal s táncmulatságokkal iparkodik kellemessé tenni; csak másodszer férjhez nem akarja adni. Ez pedig annál nagyobb bűne, mert a két tanácsosa folyton unszolja, hogy egyezzek bele egy másik házasságba, és Guisgardus megöletéséről is próbálják lebeszélni. Gismunda előtt viszont apja kívánsága sokkal szentebb, semhogy ellene szólni is merne. E jellemváltoztatások az oktató célzat kedvéért történtek. Mert a tragédia végén fellép a hírnök és három tanulságot von le: A szülők jókor adják férjhez leányaikat; a fiatalok legyenek óvatosak a szerelemben; és a szülők ne menjenek túlságba büntetéseikkel.

Sachs után sokáig nincs tudomásunk Ghismonda- vagy Tankred-dramáról. Ez annál feltűnőbb, mert a XVI. századbeli irodalomban untig találunk célzásokat e történetre. Nemcsak maga Hans Sachs utal még többször e szerelmesek sorsára (»Kampffgesprach von der lieb«, »Von zweyerley lieb«, Comödia oder Kampffgesprach zwischen Juppiter und Juno, ob weiber oder mender zum regimentn tüglicher seyn« és különösen »Von der Eygenschaft der Lieb«), hanem *Jörg Wickram*¹⁾ regényeinek hősei is sokszor emlékeznek meg »Sigismundáról«. (»Galmy«, »Goldfaden«, »Gabriotto«). E jelenséggel szemben a drámai alkotások csekély számát talán avval kell magyaráznunk, hogy az alacsony színvonalon álló német műdráma a reformáció korában inkább bibliai és klasszikus, mint romantikus tárgyakat dolgozott fel. Ebbe némi változást az angol komédiások hoztak, akik egy századon át uralkodnak a német színpadokon, amikor a Tankred-monda is megint újabb feldolgozásban jelenik meg. Ilyen pl. az a darab, melyet J. Velten társulata 1679 és 80-ban előadott: *Das tödtliche Liebes-Glück*,

¹⁾ I. Erich Schmidt cikkét: Archiv f. Litteraturg. VIII. : 317.

oder *Freudentrauerspiel von Guiscardo und Sigismunde*. (Anno 1677.)¹⁾ Egy kéziratban pedig, amely a XVII. század végéről, vagy a XVIII. század elejéről való és Köhler szerint Nürnbergben előadott darabok címeit tartalmazza, e címet találjuk: *Gwißgartuß und rosimunda*.²⁾ E darabok mivoltáról természetesen semmit sem tudunk.

Midőn azután a XVIII. és XIX. században a drámát mint műfajt egyre jobban kezdték megkedvelni, a gazdagabb dráma-irodalomban a Tankred-mondával is többször találkozunk. E termékek azonban mind csak mulandó jelenségek voltak, mert többnyire tehetségtelen írók művei, amelyek nemsokára megjelenésük után feledésbe is mentek. Egyáltalán csak cím szerint ismerjük *Albrecht J. F. Ernő* 1779-ből való »Sigismunda und Guichard« c. szomorújátékát.³⁾ Alig érdemes bővebb figyelemre a német romantika egyik legsilányabb terméke, *Schütz Vilmos* »Gismonda« c. tragédiája. Schütz Boccaccio meséjébe udvari intrikát visz be mint mellékcelekményt, különben magukon az eseményeken nem változtat. De az ő keze alatt a cselekvő személyek, az egy Guiscardót kivéve, mind álnok, ingadozó jellemekké váltak. Tancred király állhatatlan és szeszélyes; leánya pedig hazug és érzéki teremtés, aki lapokon át, néha majdnem émelgyős módon beszél el a szerelmi öllekezés élvezetét. A nyelv és verselés is egyaránt élvezhetetlenné tesz e darabot. Sokkal érdekesebb *Immermann Károly* »Die Opfer des Schweigens« c. drámája (1839), amely a költő összes munkáinak kiadásába »Ghismonda« c. alatt került. Érdekes ez annyiban is, hogy Immermann Boccaccio novellájának — mert saját nyilatkozata szerint ez volt forrása — mondai vonásait teljesen mellőzvé (hiányoznak a szerelmes levél, a földalatti folyosó, a szív motívumai, valamint Ghismonda szónoklatai), csak a két szerelmes közötti rangkülönbség motívumát vette át, ezt azonban egész más szellemben értékesítette, mint az olasz mester. »A hallgatás áldozatai« ugyanis egy hercegnő

¹⁾ Bolte 587. l. — ²⁾ Jahrbuch d. deutsch. Shakespeare-gesellschaft XIX. : 151. — ³⁾ Goedeke említi V. : 501; ma a könyvpiacra és a nagyobb könyvtárakban ismeretlen.

tragédiája, aki az udvari élet külső fényétől megundorodva a »szenvedés édes öröme« után vágyik. Ezért apja kedvéért egy herceg menyasszonya lesz, akit azonban nem képes szeretni. De nemsokára felleli a fejedelem egyik apródjában az egyedüli lényt, aki őt igazán megéri. Egyetlen találkozásuk azonban, mely alkalommal mindketten lemondanak szerelmi boldogságukról, vesztüket okozza, mert a fejedelem a szerelmét makacson titkoló ifjut megöli, mire Ghismonda mérget vesz be. Habár így a darab cselekvése a Tankred-mondától meglehetősen eltér, Boccaccio Ghismondáját talán egy író sem értette meg annyira mint Immermann, aki hozzá hasonló fenséges női jellemet teremtett. Darabja azonban némi szerkezet- és nyelvbeli fogyatkozások miatt ma még csak az irodalomtörténészek előtt ismeretes.

Egészen elhibázott kísérlet a Tankred-monda utolsó drámai feldolgozása: *Hans Pöhl* »Gismunda« c. drámája. Pöhl ugyanis a német drámát nemzetiesebbé akarta tenni azáltal, hogy a régi népmondákat modern alakba öntötte. Ezért a Tankred-mondát is mindenféle idegen, de ő szerinte népies elemekkel és epizódokkal tarkította, amelyek azonban az eredeti történet hatását nagyon megtompítják. Így pl. előfordul a Decamerone IV. nap 9. novellája rövid népballadává feldolgozva; egy epizód pedig a III. nap 2. elbeszéléséből van merítve. A dialogus sok helyt közmondásokból van összeállítva. Továbbá Pöhl, hogy misztikus hangulatot keltsen, mindenféle babonával tömi tele darabját. A cselekvés a népkönyvtől, amely Pöhl forrása volt, leginkább abban tér el, hogy a király Guiscard és Gismunda szerelmét egy apródtól tudja meg. Mint a népkönyv, e darab is sejteti velünk a király halálát.

Ez után az utolsó drámai feldolgozás után még csak egy operát kell megemlítenünk: *Eugen d'Albert* »Ghismonda«-ját, amelyet először 1895-ben adtak elő Drezdában. ¹⁾

¹⁾ I. O. Keller Illustrierte Geschichte der Musik II.: 336.

VI. A Tankred-monda a kisebb germán irodal- makban.¹⁾

Azon közkedveltségnél fogva, amelynek a Tankred-monda kivált a XVI. században egész Európában örvendett, a kisebb germán nemzetekhez is eljutott. A *dán* irodalomból Bolte már 1528-ból idéz egy *Sigismunda oc Guischardo* c. nyomtatványt, amely azóta sok kiadásban jelent meg. A *svédek*nél a Tankred-monda népkönyvvé vált, de csak a XIX. században (C. *Eichhorn* Guiscardo och Ghismonda, Stockholm 1861). Ezenkívül mind a két nemzet népdalköltészetében is nyomát hagyta. A *holland* irodalomban először egy Decamerone-fordításban találjuk e mondát (*Coornhert* Lustige historien J. Bocatii. 1564); ezenkívül említ Bolte még egy prózai elbeszélést (*Adr. Poirters* Het masker van de wereldt afgetrocken, 1646). És úgy látszik, hogy a Tankred-monda *Millert* Harcilia c. tragédiájára is volt némi hatással, amelyben Harcilia hercegnőnek Belcarius iránti szerelmét Phelander egy bűvésznő segítségével megtudja és a királynak elárulja.

VII. A Tankred-monda a szláv irodalomban.

Ha mármost a szláv népeknél tekintünk körül, csakis a *cseh* irodalomban akadunk a Tankred-monda nyomára. Ez pedig onnan van, hogy a többi szláv irodalom sok ideig egészen a bizanci irodalom hatása alatt állott; a csehek azonban földrajzi helyzetüknél fogva messze estek a balkáni hatáskörtől, minélfogva irodalmukban inkább találkozunk nyugat-európai motívumokkal. Így került bele a Tankred-monda is már a XVI. században a cseh irodalomba. 1564-ből ismerjük a következő népkönyv címét: *Guiskard és Sigismunde szomorú végéről.*²⁾ Több mint 300 évvel későbben olvassa egy cseh költő olasz

¹⁾ Az e fejezetben felhozott adatokat Bolte-tól (i. h. 589. l.) veszem egyszerűen át, mert az idevágó irodalom hozzáférhetlensége miatt nem volt módomban, hogy a bibliográfiai adatokat tovább kövessem. —

²⁾ Centralblatt f. Bibliothekswesen XIII.: 161.

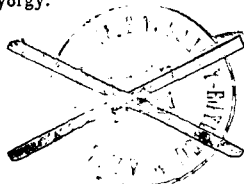
földön, az Arno völgyében, Boccaccio Decamerone-ját, és Ghismonda sorsa annyira meghatja, hogy egy bájos költeményben énekli meg a szomorú történetet. Így keletkezett *Zeyer Gyula* »Ghismonda« c. elbeszélő-költeménye.¹⁾ Zeyer az elbeszélésen nem változtat, de egyes sikerült, új vonásokkal gazdagította azt: Ghismonda, aki még fiatal leány, egy magot kap attól az imádójától, akit a király eltaszított. A magot aztán ablaka alatt a földre veti, és abból csakhamar gyönyörű virág nő ki. E virág az ifju levele szerint Ghismonda jelképe. Így nagyon elszomorodik a leány, midőn látja, hogy minden méh, pillangó és madár, amely a virághoz közeledik, a mérges növény lehelletétől elpusztul. E virággal később Ghismonda is megmérgezi magát. Kedves epizódban írja le a költő Ghismonda első találkozását Guiscardoval. Az elszomorodott leány a kertben sétálva sűrű berekbe jut, hol egy márvány szarkofágon egy alvó gyönyörű ifjut talál. Eszébe jut Endymion, akinek történetét egy régi szőnyegen ábrázolva látta. Szerelemre gyullad az ifju iránt, de mikor lehajol, hogy megcsókolja, hallja, hogy ez álmában az ő nevét suttogja; ekkor boldogan tér a kastélyba vissza. Ilyen és hasonló költői jelenetek segítségével sikerült Zeyernek oly költeményt teremtenie, melyet mély érzés és ábrázoló romanticizmus hat át és amely esztétikai tekintetben az összes feldolgozások közt igen előkelő helyet biztosít számára.

VIII. A Tankred-monda magyar feldolgozása.

Guiscardo és Ghismonda történetének, amelynek életét több mint 500 éven keresztül a legkülönbözőbb nemzetek költészetében figyelemmel kísértük, a XVI. században a magyar irodalomban is akadt feldolgozója.

A XVI. században nálunk két ellenkező tényező áll egymással szemben: míg ugyanis az 1526-iki esztendő szomorú eseményei folytán az állami és társadalmi rend teljesen felbomlott, ugyanazon időben a szellemi élet ébredését tapasztaljuk. A magyar politikának egyik legszerencsétlenebb ideje oly eszméket

¹⁾ Német fordításban található *Eduard Albert* Neueste Poesie aus Böhmen (Wien 1895) c. művének első kötetében 63—98. l.

és jelszavakat fogad be, amelyek a szellemi és irodalmi életet rendkívül gyarapítják. Az az áramlat, amelynek e szellemi fellendülés köszönhető, a reformáció volt. A reformáció Magyarországra nézve kétszeresen fontos. Ugyanis az új vallási eszmékkal együtt hazánkban egy második renaissance terjedt el. Ez a renaissance pedig nem egyéb, mint az olasz hatás alatt keletkezett német humanizmus, amely a reformáció egyik előkészítője volt. Az olasz renaissance a magyarországi tudósok körében már a XV. században új hazát talált, de mivel a nép gondolatvilágával bensőbb viszonyban nem állott, Mátyás király halála után csakhamar eltűnt anélkül, hogy nemzeti irodalmunkra hatással lett volna. A latin renaissanceirodalom termékei aránylag csak egy kis osztály számára léteztek, nemzeti irodalmunkban nyomot alig hagytak. És evvel együtt hiába keressük az olasz nemzeti irodalom hatását a miénkre. Amint *Imre Sándor*¹⁾ kimutatta, irodalmunk a XVII. század közepéig nem vett át semmi figyelemre méltóbbat az olasz irodalomból. Ez az oka annak is, hogy a *Decamerone* sok ideig nem lett átültetve magyar nyelvre. Míg más nemzeteknél a XV. és XVI. században, addig nálunk az első kísérlet e tekintetben csak a XIX. században történt. 1880-ból valónak említi *Heinrich*²⁾ a száz elbeszélés első magyar fordítását, amely azonban stílus, nyelv és ízlés tekintetében egyaránt botrányos munka. Csak a XX. század eleje ajándékozta meg irodalmunkat a *Decamerone*-nak olyan átültetésével, amely tudományos és magasabb művészi igényeknek is megfelel.³⁾ Ily körülmények közt a *Decamerone* nem gyakorolhatott semmiféle hatást széprózánk fejlődésére. És talán innen magyarázható, hogy a XVI. századbéli magyar

¹⁾ »Az olasz költészet hatása a magyarra.« Bud. Szemle XVI. k. v. ö. *Wliskoeki Henrik* cikkével is. (Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte N. F. VI. : 34—67.)

²⁾ Heinrich Gusztáv Boccaccio élete és művei. 110—116. l. — Ezen első kísérlet után még a következő fordítások jelentek meg: *Szász K.* Boccaccio száz elbeszélése Bpest é. n.; *Zempléni P. Gyula* Giovanni Boccaccio Dekameron vagy a száz elbeszélés. Bpest és Bécs 1890.; *Rényi Gyula* Decameron elbeszélései. Szeged 1899.

³⁾ Ez *Bokor János* fordítása: Giovanni Boccaccio Decameronja. Teljes fordítás életrajzzal, jegyzetekkel. Brassó 1909.

irodalom nem mutat fel egy novellagyűjteményt sem, amilyenek a Decamerone mintájára másutt nagy számmal készültek.

De azért *Boccaccio* mégis volt hatással a XVI. századbeli magyar költészetre. Egynéhány novellája tárgyával ugyanis már korán megismerkedett a magyar olvasóközönség. Egészben négy boccaccioí elbeszélés honosult meg nálunk, mind a négy verses átdolgozás, és egyik sem meritett magából a Decameroneból. Ezek között van a Tankred-monda is, melyet 1574-ben *Enyedi György* szedett magyar versekbe.

1. Enyedi György élete.

Enyedi György a magyar költészet történetében csak e művénél fogva szerepel, de művelődéstörténetünkben ő egyike a legtekintélyesebb egyéniségeknek, aki tevékeny részt vett hazája szellemi és műveltségi életének kialakulásában.

Élete külső keretéről csak keveset tudunk, de a közelebbi adatok kiderítése nem is annyira az irodalomtörténet feladata, mint inkább az egyháztörténeté. Ami életrajzából ismeretes, azt az egyháztörténetírók tartották fenn. Mint forrás első sorban *Uzoni Fosztó István*nak latinul írt unitárius egyháztörténete jön tekintetbe: *Historia Ecclesiastica Transylvano-Unitaria*. E kéziratban levő munka alapján állította össze *Jakab Elek*¹⁾ írónk életének főbb mozzanatait.

Hol született, kik voltak Enyedi szülői, Uzoni nem említi, és az újabb kutatás sem tud e kérdésre biztos feleletet adni. De valószínűleg Enyedről a nemes Mészáros nemzetségből származott és 1555-ben született. Itt végezte iskoláit is, míg nem 16 éves korában 1571-ben útnak indult külföldi egyetemek látogatására. Erről már jobban vagyunk értesülve, mert Enyedi Szilvasi János elleni védőiratában utazásairól maga nyilatkozik. T. i. azt mondja, hogy »három és fél évig utazott külső országokban; Genfben másfél évet töltött, ugyanannyit, vagy valamivel többet Paduában, a többi időt Német-, Francia- és Olaszország jelesebb városaiban és helyein«. Anyagi támoga-

¹⁾ I. Keresztény Magvető 1890. évfolyamát, amelyet a következőkben én is felhasználtam.

tásul a kolozsvári tanácstól 260 forintot kapott. Külföldön leginkább a filozófiát és teológiát (első sorban a dogmatikát) tanulmányozta, amely utóbbi a vallásos eszmék e forrongó századában legtöbbször foglalkoztatta a szellemeket. A görög és latin nyelvet is jól elsajátította. Uzoni 1574-re teszi hazatérését. Ezen évből való ugyanis a *Versus vel Epigramma in laudem Jacobi Palaeologi*, melyet *Kénosi Tözsér János*¹⁾ említi. Avval is támogatják ezen datum valószínűségét, hogy Bécsben 1574-ben — mint húszéves ifju — megírta Gismunda és Gisquardus széphistóriáját, amiből az tűnik ki, hogy akkor már útban volt hazafelé.

Erdélyben akkor éppen olyan heves vita folyt a vallásos meggyőződésért, mint külföldön. 1586-ban ismerték el az unitárius vallást, amelynek érdekében Dávid Ferenc tevékeny munkásságot fejtett ki. E munkásság központjába került Enyedi is, amikor hazatérve a kolozsvári felső iskola tanára lett. Előbb a dialektikát és logikát tanította, majd 1587-től fogva, mint rector, a hittant. E célból tudományos munkákat is írt. Tözsér János a *Tractatus Theologicus* és a *Symboli Apostolici Fons et Origo* c. kéziratok műveit említi. Dávid Ferenc halála után Enyedi volt az új felekezetnek legfőbb támasza; és midőn 1592-ben Hunyadi Demeter püspök meghalt, eklézsiája őt választotta utódává, miáltal működésének még tágabb tere nyílt. Kivált mint hitszónok volt híres, mert nemcsak dogmatikai vitatkozásokot, hanem első sorban erkölcsi és társadalmi kérdéseket tett beszédeinek tárgyává. Midőn pl. Báthori Zsigmond fejedelem seregét az ellenség megverte, Enyedi hét vasárnapon át tartott beszédeket Erdély eltűnt boldogságáról. És élete vége felé egy prédikáció-sorozatot kezdett írni, amely azonban a kezdetnél tovább nem haladt. Beszédei különben 6 Triacadesben kéziratban maradtak ránk. De ezen lelkipásztori tevékenységével mindig párhuzamosan fejlődött tudományos működése is. Socin Faustus-szal levélben Krisztus imádásáról vitatkozott.

¹⁾ Bibliotheca Scriptorum Transylvanorum Unitariorum sive Catalogus Auctorum Unitariorum eorumque Librorum tam impressorum, quam Manuscriptorum. Scribat Palaeo-Thordae Anno 1753. Mense Julio Theophilus Monotheita (i. e. Joannes Töser de Kénos).

Krisztus istenségéről pedig és több más aktuális kérdéstről kisebb munkákat írt. De legfontosabb művének címe: *Explicationes Locorum Veteris et Novi Testamenti, ex quibus Trinitatis dogma stabiliri solet. Auctore Georgio Enyedino Superintendente Ecclesiarum in Transylvania Unum Deum Patrem et ejus Filium Jesum Christum per Spiritum Sanctum profitentium*. Csak halála után jelent meg úgy, hogy ő maga nem is érthette meg azt a nagy feltűnést, amelyet Európa szerte keltett. Enyedi ezen munkája ¹⁾ ugyanis az unitárius szaktudomány egyik legfontosabb terméke, amely az unitárius vallás tanait éles filozófiai ítélettel tárgyalja.

Ez a XVI. és XVII. század szellemi életében nevezetes irodalmi esemény volt, és az ellenfelek részéről egymásután jelentek meg támadások és cáfoló kísérletek. Így Enyedi nemcsak hazájának, hanem korának egyik legnevezetesebb férfinja lett. Dicsőségét azonban nem érthette meg. Beteges ember volt, a kinek életét fáradságos működése még inkább megrövidítette. 1597 november 24-én halt meg 42 éves korában. Az általános megdöbbenésnek és fájdalomnak az egyházi közfőjegyző röviden így adott kifejezést: »Cecidit Corona Capitis Nostri«. Az ifjuság részéről szép halotti vers dicsőítette Enyedit mint tanárt, az unitárius egyház pedig két szép emléket állított neki.

Enyedi életrajza ama kor megértésére nézve több tekintetben érdekes. Látjuk ugyanis, hogy a költészet akkor nálunk sem volt életcél. A tudomány emberei azt csak mellékesen művelték. Amint Istvánfi Pál — a kiváló jogtudós — Griseldis történetét, úgy Enyedi — a fiatal theologus — korának egy másik kedvelt tárgyát szedte magyar versekbe. De látjuk azt is, hogy milyen szoros volt a kapcsolat Magyarország és a külföld, különösen Olasz- és Németország között. A magyar ifjuság javarésze külföldön egészíti ki tanulmányait és ott ismerkedik meg a kor törekvéseivel. A műveltség pedig, amelyet ott elsajátítanak, minden ízében humanisztikus. Ha Enyedit a Tankred-monda többi feldolgozóival hasonlítjuk össze, műveltsége leginkább Albrecht von Eyb kanonokéhoz hasonlít, csak-

¹⁾ Magyar nyelvre 1619-ben Torockai Máté püspök fordította.

hogy ez a katolikus egyház számára értékesíti az antik világ észjárását, míg Enyedi a reformáció szolgálatában áll.

Enyedi Ghismonda és Guiscardo történetével tanulmányai közben ismerkedett meg közelebről. Ugyanis míg Németországban leginkább az új vallás tanulmányozása kötötte le figyelmét, addig az olasz egyetemeken első sorban a humanizmussal foglalkozott, Szorgalmasan forgatta nemcsak a római és görög auctorokat, hanem Poggio, Aretino, Beroaldo stb. munkáit is. Így került kezébe *Philippus Beroaldus* elégiája is: *Fabula Tancredi ex Boccatio in Latinum versa*. A monda talán már nem is volt egészen ismeretlen előtte. Hisz mindazon országokban, ahol keresztülutazott és tartózkodott, olvasták és látták színpadon a két szerelmes tragédiáját. Nincs ugyan tudomásunk, hogy Enyedi a két klasszikus nyelven kívül olaszul, franciául vagy németül tudott volna, de azért nem merész az a feltevés, ha legalább kis mértékben olasz és német nyelvismeretet is tulajdonítunk neki. Így aztán nagyon valószínű, hogy, amikor a magyar költemény írásához fogott, a mondának egyik vagy másik változatát már ismerte. A komoly gondolkodású ifju azonban nem annyira a romantikus szerelmi história, mint inkább a mögötte rejtőző erkölcsi probléma iránt érdeklődött. Innen érthetjük meg a széphistória önálló részleteit és a mintájától eltérő felfogást. De viszont, ha a Beroaldusén kívül más feldolgozást is ismert, mégis az olasz humanistát követte. Mert — ami művének külsejét illeti — a renaissance-irodalom termékeiben látta azt a mintát, amelyet a magyar irodalomnak is elérnie, vagy legalább megközelítenie kell. Ez magyarázza meg a költemény antik elemeit. De mindezekről később.

2. A széphistória kiadásai.

Enyedi 1574-ben Bécsben szerezte költeményét. Néhány közelebbi adatot erre nézve a széphistória utolsó két versszaka árul el:

A bép Rofa vala már ki iöttében,
 Piros Pinkösd hauánac közepiben,
 Másfél ezer hetuen négy Eßtendöben.
 Eßt éneklé Tár fához Berelmében.

Ez éneknek Deákból forditoya,
 Neuét Versec feyébe nem titkollya,
 Nagy gondolat búúét állotta vala,
 Iftent kéri illy berettetől óiya.

Hogy ki ez a társa, szintén a versfőkből tudjuk, amelyekből a következő mondatot állíthatjuk össze: GEORGIVS ENIEDI TRANSILWANVS IN GRATIAM NOBILIS FRANCISCI KOMAROMI THIRNAVIENSIS FRATRIS VNICE DILECTI CECINIT VVIENNAE MISERAM MORTEM DUORUM AMANTVM OB IMPATIENTIAM AMORI(B)S... A többi versfő értelmet nem ad.

Most az a kérdés, hogy a széphistória 1574-ben már nyomtatásban is megjelent-e. Erre vonatkozólag Tözsér Jánosnak már említett könyvjegyzékében a következő címet találjuk: »Igen szép Historia az Tancredus király Leányáról Gismundáról és a királynak titkos Tanácsáról Gisquardusrol, kik között felbonthatatlan szeretet lévén, egymásért halálra adták magokat, Olasz Nyelvől az Bocatiusbol Deakra fordittatván Philippus Beroaldus által, Magyar nyelvre pedig fordittatván G. E. T. (i. e. Georgius Enyedinus Transylvanus, ut ex initialibus Versuum Literis Collectis patet) által. In fine Historiolae: 1574. esztendőben«. Ebből Szabó Károly szerint¹⁾ egy 1574-iki kiadásra lehetne következtetni. Csakhogy Tözsér János ezt a dátumot a fentidézett versszakból is vehette, amely esetben 1574 a szerzetési évet jelentené.

1. Sokkal valószínűbb tehát, hogy 1577-re kell tennünk a széphistória első nyomtatott kiadását. E kiadás ma szintén ismeretlen, de hogy megvolt, bizonyítja *Sándor István*, aki a M. Könyvesház 6. lapján »Historia Gismundáról« és a 244. lapon »Historia a két szerelmesekről« c. alatt emlékezik meg róla. Harmadszor is említi, mint debreceni XVI. századbeli nyomtatványt, amelynek megjelenési évét azonban nem tudja.¹⁾ Az 1577-iki kiadás címe egyezik a Tözsér Jánostól idézettével a végén ezzel a hozzátoldással: Debreczen 1577.

2. A ránk nézve legrégebb kiadás pontos címe a következő: **HISTORIA | ELEGANTISSIMA | REGIS TANCREDI FILIAE**

¹⁾ L. Régi Magyar Könyvtár I. Budapest 1879. 69. 1.

NEC NON | SECRETARII REGII GISQVARDI, AMORIS | vin-
culo indifsolubili mortem oppe- | tentium, ex lingua Thufcana
ex | Boccatio Latinitate donata | per Phillipum Beroaldü. | Hun-
garü vero mo- | dulamine per | G. E. T. | concin- | nata. | [Vig-
netta] | Nyomtattot Colofuárat, 1. 5. 82. Eftendőben.

4-rét, A—G₄ = 28 számozatlan levél. A címlapon levő vignetta :
Kolozsvár címere ezen felírással: CLAVSEMBVRG. Az egészzet koszorú
veszi körül.

Enyedi széphistóriája nagyon népszerű volt. Még a követ-
kező kiadásairól van tudomásunk:

3. Monyorókerék 1592. Jeles szép Historia, a Tancredus
királynak Leányáról, Gismundáról, és Gisquardusrol . . . (ma
ismeretlen).¹⁾

4. H. n. 1624. (Szabó szerint kolozsvári nyomtatvány.)
Igen szép Historia az Tancredus Kiraly leanyarol Gismundáról . . .
(egyetlen példánya a M. Tud. Akad. könyvtárában).²⁾

5. Lőcse 1683. Igen szept Historia, az Tancredvs kiraly
leanyarol Gismundarol . . . (egyetlen példánya a M. Nemzeti
Múzeumban).³⁾

6. H. n. 1700. (Szabó szerint lőcsei nyomtatvány.) Igen-
szep Tangredus Historia, az kiraly leanyarol Gismundáról . . .
(a késmárki ev. lyceumi könyvtárban).⁴⁾

7. H. és é. n. a XVII. századból. Töredék, amely a szép-
históriának csak a végét tartalmazza. (A C₁ és C₃ levélnek a
fele van meg a Nemz. Múzeumban).⁵⁾

8. H. n. 1737. Igen szép Tangredus historia, az király
leányáról Gismundáról . . . (a Nemz. Múzeumban).⁶⁾

9. Buda 1750. Ugyanaz.⁶⁾ (A Nemz. Múzeumban.)

10. Buda 1765. Ugyanaz.⁶⁾ (A Nemz. Múzeumban).⁷⁾

11. Még egy kéziratról is meg kell emlékeznünk. *Széll*
*Farkas*⁸⁾ egy colligatumban, amely a XVII. század elejéről

¹⁾ L. Szabó K. i. h. 129. l. — ²⁾ L. Szabó K. 243. l. — ³⁾ L. Szabó
K. 535. l. — ⁴⁾ L. Szabó K. 622. l. — ⁵⁾ *Fraknoi Vilmos* fedezte fel egy
könyvtárlában. L. Magy. Könyvszemle 1878. évf. — ⁶⁾ L. *Petrik Géza*
Magyarország Bibliographiája 1:304. l. — ⁷⁾ Minthogy a 3—10. pont
alatt felsorolt kiadásokat magam nem láttam, a pontos bibliographiai címek
közléséről le kellett mondanom. — ⁸⁾ Egy XVI. századi codex históriás
énekei. Budapest 1884.

való, hat széphistóriát fedezett fel, amelyeknek negyedike a mi költeményünk. Címe: Jeles szép Historia az Tancredus kiralinak leaniarul Gismundarul és Diskvardusrul kiraly Cancelariusarul, szerelem miatt mind a kettűnek szornô halálokról. Széll szerint e kézirat az 1592-iki monyorókeréki nyomtatvány másolata és annál fontosabb, mert e kiadás ma ismeretlen.

3. Enyedi viszonya forrásához.

Enyedi széphistóriája forrásául Beroaldus Fülöp latin elégiáját nevezi meg. Beroaldust követte mindenek előtt az események előadásában, amit a költemény rövid tartalma is mutat. Tancredus király boldogan él egyetlen leányával, Gismundával. Sok kérő fáradozik a szép hercegleány kezéért, de a király mind egyiket elutasítja, »várya honnét iob ferencze érkeznéc«. Végre egy gazdag görög királyhoz adja férjhez, aki el is viszi Ardeába. Gismunda azonban nemsokára özvegy lesz és, minthogy nem tud vigasztalódni, visszatér apjához. Itt bánata rövid idő múlva enyhül, midőn a király cancellariusába, a szegény sorsból való Gisquardusba, beleszeret. Egy szép öreg »fuálló«-ban levelet küld hozzá, amelyben titkos találkára hívja egy barlangba. Egy ideig e találkozásokat sikerül eltitkolniok, végre azonban Tancredus megtudja a dolgot, Gisquardust elfogatja és börtönbe vetteti. A király nem tudván, miképpen büntesse leányát, tanácsosait összehívja, de tanácsukat — miszerint Gisquardust vejévé tegye — nem fogadja el, hanem azt hātározza, hogy a hūtlen cancellárt kivégezteti. Előbb azonban még leányát hallgatja ki, aki hosszú beszédben szemrehányást tesz apjának. Hogy leányát jobb útra térítse, a kivégzett ifju szívét aranyserlegben elküldi hozzá. Ennek láttára Gismunda mérget vesz be. Halálos ágyán arra kéri Tancredust, hogy egy koporsóban temettesse el őt és Gisquardust. Ezt a kívánságot teljesíti a király, aki leányát nemsokára maga is követi, mert bánatában 40 nap múlva önkézével véget vet életének.

De Enyedi nemcsak a cselekvés eseményeit vette át mintájától, hanem a latin elégia minden gondolatát értékesítette költeményében. Mindamellet széphistóriánkat nem fordításnak,

hanem szabad átültetésnek kell mondanunk. Míg ugyanis Enyedi egyes helyeken még a kifejezésekben is egészen híven követi a latin szöveget, addig máshelyt teljesen eltér tőle és csak a cselekvény fonalát tartja szeme előtt. Innen érthetjük a két költemény nagy terjedelmi különbségét is. Minthogy a széphis-tóriának forrásával való pontos egybevetését a szöveg alatt jegyzetekben elvégeztem, elég lesz, ha itt csak néhány helyet idézek példaképen. Mennyire ragaszkodik Enyedi forrásához, látjuk többek közt, ha Beroaldus 37. és 38. sorát:

Forte fuit iuuenis regali pulcher in aula
Moribus ingenuis et probitate decens.

Enyedi 32. versszakával összehasonlítjuk:

Tancredusnac vduarában egy Iffiu,
Lakic vala Gifquardus βép termetű,
Jo erkölcsű, Jámbor ékes beβédű,
Minden dolgaiban olly io vég keduű.

Vagy:

Nil homini firmum est, nulla est diuturna voluptas.
Candida nullius it sine nube dies. (101—102. s.) és

(87.) Lám nincz femmi gyönyörűség állandó,
Semmi öröm öröcké maradando,
Róuid v̄dön de mind el változando,
Az βép v̄dő vtán homállly várando.

Nem ritkán találjuk azt, hogy Enyedi a latin költemény egy-egy helyét lefordítja, de ugyanazt a gondolatot azután önállóan még tovább kifejti. Pl.:

Beroaldus:

Ambo Cupidineas pariter sensere sagittas
Ambo complexus colloquiumque volunt.
Quid faciat Gismunda? patris custodia magni
Hinc premit: hinc cohibet dedecus atque pudor. (57—60. s.)

Enyedi:

(50.) Czac ez vala kéuánt igyekezetec,
Mint leheffen egymással βembe létec,
Mert mind ketten örűnec βemellyeknek,
Mind az által rettentí is félelmeec.

- (51.) Igen féltic magokat kiflebfégtől,
Mert βerelem gyakorta nincz annélkül,
Szép Gismundá retteg foc örúzóktól,
Gisquardus is Vduari irigyektől.

Ezt a félelmet Enyedi még 5 versszakban írja le.

Máshelyt megint azt látjuk, hogy Enyedi Beroaldusnak egy mondatát kétszer használja fel. Beroaldus 61—64. sorait:

Quid non sentit amor: fallacem excogitat artem
Foemina et arcanas conficit ipsa notas.
Littera dissecta celatur arundine furtim:
Quam dat amatori pulchra puella suo.

Enyedi így ülteti át:

- (57.) Okos aβßöny illy módot ebben lelé,
Hogy leuelét βerelménc küldheffe,
Egy βép öreg Fuallót ehez βerze,
Fuallóban leuele be rekeβtue.

De az egész jelenet leírása után még egy versszakot csatol hozzá, amely a quid non sentit amor? körülírása:

- (64.) Nincz olly titoc kit à βerelem nem tud,
Okoffág nincz kit fel forgatni nem tud.
Olly reitöc helyi kit meg kerefni nem tud,
Okos, bátor, Mert mindeneket tanólt.

Általában e magyar széphistória sokkal bőbeszédűbb, mint a latin elégia, mert kevés az a distichon, melyet Enyedi teljesen figyelmen kívül hagyott, míg rendszerint a latin szöveget önállóan kibővíti.

Még szembetűnőbb Enyedi önállósága, ha — a külsőségektől eltekintve — csak a *jellemeket* nézzük. Beroaldus Sigismundája kacér, ingatag természet, de apjával szemben sohasem felejt el a kellő tiszteletet. Szemére hányja ugyan helytelen eljárását, de meg nem átkozza akkor sem, mikor a legnagyobb bánatot okozza neki. Enyedi Gismundájának apjához való viszonya minden gyöngédebb vonást nélkülöz. Szóaradataival a királyt mindig teljesen elnémitja s nemcsak meggyőzni kívánja okos érvekkel, hanem haragjában meg is akarja alázni. De Tancredus nem is érdemel igazi szeretetet. Csak önmagára

gondol és nem mint atya érzi magát sértve leánya ballépése miatt, hanem mint király. E hiúság ösztönzi kegyetlenségre. Ezért terjeszti a dolgot a tanács elé, azonban nem enged a jobb belátásnak. Leányát pedig gonosz, álnok asszonyoknak nevezi, aki csak csalárdságból tette le fogadását. (116.)

A jellemelemek ez a változtatása a széphistória *tanító célzatával* függ össze, mert Enyedi lépten-nyomon hosszabb elmélkedésekbe bocsátkozik, amelyek miatt sokszor a jellemelemek rajzát is el kell hanyagolnia. Ez az erkölcsi szempont egyszerűsmind a leglényegesebb különbség a latin és a magyar költemény között. Mert Beroaldus óvja ugyan a végén a fiatal szerelmeseket szenvedélyök hevétől, de valódi tanító célzat nem mutatkozik nála. Enyedinél egy egészen új gondolat is jelenik meg: a házasság kérdése. Csak egyszer szólítja meg a fiatal-ságot (308.), különben mindig a szülőkhöz fordul és azoknak ad tanácsot leányaik kiházasítására nézve. Ily módon az egész költemény nem egyéb, mint a házasság kérdésének elvi fejtegetése Guiscardó és Ghismonda történetének nyomán; egy Ehebüchlein-féle, csakhogy verses alakban.

Már a bevezetésben figyelmezteti a költő az olvasókat, hogy vegyenek példát. A történet elmondása közben több helyt jellemzi a fiatal lányokat és asszonyokat (29—30), kivált arra utal, hogy »alhatatlan aßony fogadaffaban, Hogy ki volna még a ßép Iffiußágban, Nem kerüli leptét Venus ágyánac,« (44.) Mert

A ßép Rofa kedues czac ideyében,
Ha meg nézed mofolygo ßép ßinében,
De ha heruat, ninczen olly böczületben,
Az agfág is hidgyed nincz ßeretetben. (289.)

De a szerelem állhatatlan, mindeneget felfogat »iaraffába.« A szerencsétlen szerelmeseknek nem egy példáját mutatja a monda és a történet. Csak Páris- és Ilonára, Tarquinius- és Lucretiára, Dido- és Aeneasra, vagy Achilles- és Briseisre kell gondolnunk. (82—87.) Azért a leányokat már jókor férjhez kell adni (282.). A sok válogatásban nincsen semmi haszon. (291.)

mert ha (a leány) maga kezd wrat valárlani,
Félec raita fogß Király tántzán iárni. (298.)

De e tekintetben csak kevés szülő tud helyesen cselekedni. (139.) Mindenek előtt nem szabad meggátolni a fiatalok szerelmét (141.). És nagyon helytelen a házasságnál csak a pénzt nézni (46.). A gazdagság ugyanis a szerencsétől »biratic«, a szerencse pedig állhatatlan és ingadozó (166.). Ezt a történelem is igazolja: a gazdag Quintus Scipio, ki Rómában nagy fejedelem vala; börtönben halt meg; Agesilaus fiának éhhalállal kellett elpusztulnia. Quintus Aemiliusból disznópásztor lett. Tarquinius pedig rabságba került, és Bellisarusnak utóljára köldülnia kellett. Azért a gazdag embert nem kell többre becsülni, a szegényt nem szabad megvetni (170—176.). Ugyanez áll a nemességre nézve is. Bolondság az elődök érdemeivel kérkedni; csakis a vitézség és a tudomány teszi az embert nemessé. Mindnyájünknek eredete Istentől való, a nemesség a jó erkölcs, amely alacsony születésű emberben is meglehet. Sok egyszerű sorsból való ember jutott magas állásra: a nagy római birodalom eredetét pásztoroktól vette, Tullius Hostilius paraszt volt, Ptolomeus egy szegény katonának a fia, a hatalmas Darius atyja poroszló volt. Parrasiust és Licastust pásztorok nevelték, Agatokles parasztember sarja, Maximinus császár pedig Gada-reushoz, egy kötélverő fiához, adta férjhez leányát. (176—181, 188—195). Ezért a társadalmi különbség a házasságnál nem irányadó. A jó házasságot két dolog határozza meg: a szeretet és »egymás között hafonlatoffág« (305—306). Ezt első sorban a gonosz tutorok jegyezzék meg, akik csak saját hasznukra gondolnak, ha az árva leányokat férjhez adják.

Ime egész kis (morálfilozófiai értekezés telne ki azon gondolatokból, amelyeket Enyedi költeményébe beleszótt. Most értjük, hogy a széphistória miért tünteti fel Tancredust oly rossz apának, amit Beroaldusnál ily mértékben nem találunk. Hiszen célja csak az, hogy a király ferde eljárását pellengérré állítsa. És ezzel függ össze, hogy Tancredusnak a végén meg kell halnia. A forrástól való ezen eltérést bátran Enyedinek tulajdoníthatjuk. Visnovszky ¹⁾ ugyan a német népkönyvre utal, mint analógiára, és fölteszi, hogy Enyedi innen vette a történet

¹⁾ 68. 1.

ezen befejezését, de ez a föltevés nélkülözi a kellő lehetőséget. Először is azért, mert a Tankred-mondának XVI. századbeli külföldi feldolgozásai közül egyet sem ismerünk, mely a király halálával végződne. De ha volt is — hiszen egyes feldolgozásokat csak cím szerint ismerünk —, mégis valószínűbb úgy képzelnünk a dolgot, hogy Enyedi ezen szerelmi históriának csak a komoly erkölcsi oldalát ragadta meg, és ez a szempont már maga megkívánja, hogy a költemény így végződjék. Itt érdekes összehasonlítás kínálkozik Eyb feldolgozásával. A német kánok célja t. i. ugyanaz, ami Enyedié, de nála Tancredus mégsem hal meg. A két író eljárása ugyanis éppen fordított: míg Eyb egész könyvén át a házasságról való eszméit fejt ki és csak egy tételre idézi például a Tankred-mondát, addig Enyedi a konkrét esetből, a novellából, vonja le tanításait. Tancredus halálának motívuma tehát a magyar széphistória szükséges vonásává válik.

Fontos kérdés mármost az, hogy Enyedi milyen úton jutott erre az álláspontjára. Azt kell kutatnunk ugyanis, hogy a fentebb kifejtett gondolatok mennyire voltak a kor termékei. Már az Ehebüchlein tárgyalásánál érintettem, hogy a renaissance a házasság kérdéssel sokat foglalkozott. Ez természetesen a reformáció idejében nem változott. ~~Ennélfogva ilyen gondolat, milyen pl. az, hogy a leányokat idejekorán kell kiházasítani, vagy hogy az igazi házasság csak a szereteten alapszik, a XVI. századnak ép oly köztulajdona volt, minő korunknak is.~~

Már inkább egyéni felfogásra mutatnak a gazdagságról és nemességről való elmélkedések. De éppen itt kell Enyedinél valami irodalmi befolyást feltételeznünk. A humanisták ugyanis sokat tárgyalták azt a problémát, hogy melyik a valódi nemes: az, aki elődeire hivatkozhatik, vagy az, aki saját erejéből jutott magas álláshoz. Ezt a kérdést a renaissancekorbeli tudósok nagyobb része természetesen demokratikus szellemben oldja meg. Ilyen szellemű pl. a »De nobilitate« c. munka, amelynek szerzőjéül egyesek *Bonacursius de Montemagno*-t, mások *Leonardo Aretinó*t nevezik meg. Ezt használja fel később *Bart. Platina* (»De vera nobilitate«) és *Hermelin Bódog* (»De nobilitate et rusticitate dialogus«, amely azonban antidemokrá-

tikus), valamint *Wyle Miklós* (14. translatio) és Eyb Albrecht (»Spiegel der Sitten«). Sőt még a XVI. században is olvasták, amit a következő augsburgi nyomtatvány (1538-ból) mutat: »De vera nobilitate orationes duae, a duobus iuvenibus nobilem puellam amantibus apud Senatum Romanum habitae, autore Bonogarso, Pistoriensi Icto. Tota rei actio in ludi formam redacta.« Szerzője Hystus Betulius.¹

Hogy milyennemű termékek voltak ezek, látjuk, ha pl. *Wyle* translatióját közelebbről szemügyre vesszük. Ebben két ifju szeret egy Lucrezia nevű leányt, aki kijelenti, hogy a nemesebbhez megy férjhez. Ezért a két ifju vitatkozni kezd, hogy ki a nemesebb. A dolog a senatus elé kerül, ahol mind-egyik beszédet tart. Publius Cornelius híres nemesi családjára hivatkozik, a polgári származású Gaius Flaminius pedig saját munkásságára. Flaminius példákat is hoz fel arra, hogy jelentéktelen szülők fiai magas állásra jutottak. Ilyenek Tullus Hostilius, Servius Tullius, Marcus Porcius Cato, Marius, Socrates, Euripides, Demosthenes. Mások megint szegény sorsból magasra emelkedtek, pl. Agrippa, Valerius Publicola, Quintus Lucius Anturacus, Sitalus Seranus. A senatus a perlekedést nem dönti el, de félre nem lehet ismerni, hogy a szerző Flaminiusnak fogja pártját.

Feltűnő azon egyezés, amely Flaminius és Gismunda beszéde között van. Csak a felhozott példák térnek el. Ezért nem gondolhatunk arra, hogy Enyedi *Wyle* elbeszélését felhasználta volna. De kétség nem fér ahhoz, hogy a renaissance-irodalom efféle termékeinek egyike lebegett szeme előtt, amikor Gismunda beszédét ilyenformán kiszínezte. Ebből világos, hogy a moralizáló elmélkedések általában inkább a kort illetik, mint Enyedit, és hogy az ő érdeme főképen abban áll, hogy Beroaldus költeményét ily szellemben magyarázta.

Még egy másik tény szorul magyarázatra. A költemény modern olvasóját határozottan zavarja a sok moralizálás. A mai felfogás szerint a tanító-célzat e túlzott hangsúlyozása csök-

¹) Ezen adatokat *Herrmannak* köszönöm (»Albrecht v. Eyb u. die Frühzeit des deutschen Humanismus«).

kenti az irodalmi termék esztétikai értékét. Ez nem lehetett a XVI. század nézete. Az akkori emberek esztétikai tetszést már magukban az erkölcsi eszmékben találtak. A XVI. századbeli magyar ember lelke »támasz és remény nélkül« volt. Az új hit nemsokára kielégítette vallási vágyódását, de egyszersmind ébren tartotta vallási érzelmeit annyira, hogy az akkori egyénre nézve a szép fogalma azonos a vallási és ethikai igaznak a fogalmával. A bibliai epika nemcsak a biblia fordítását pótolja sokáig, hanem a kor művészetét is képviseli. Csak áhítatosan tudták élvezni a szépet; hisz a szépnék és az istennek fogalmai nem állanak oly távol egymástól. Ily keretbe mármóست nem nehéz beilleszteni Gismunda és Gisquardus széphistóriáját. Talán éppen az, ami most visszatetszésünket kelti fel, nyerve Enyedi szemlélődő kortársaitól a legnagyobb dicséretet. A kor szempontjából nézve a moralizálás legkevésbé sem csorbítja a költemény esztétikai értékét.

Enyedi erkölcsi felfogása — amint láttuk — keresztény-protestáns, de nem egy helyt antik-mithológiai elemeket is találunk a költeményben. Sőt néha e két világnézet össze is ütközik egymással. A mithológiai alakokra való gyakori hivatkozást nem tekinthetjük ugyan zavarónak, mert a bibliai példák egész sora áll vele szemben. De nagyon is ellenmondás-számba megy Gismunda fohászzkodása Venushoz. Szemére veti, hogy ő, aki »szerelemnek kezdője« volt, nem őrizte életét. De az istennő maga fogja megbánni kegyetlenségét, mert így Gismunda nem szentel neki kápolnát és ünnepet. Kérdezi, hogy mit tesz Venus annyi vérrel, amennyit már öntött szerelemért. Úgy, mint hajdan Medeát, Didót és Helenát, most Gismundát is tönkre teszi (236—251). A széphistória ezt a részletét, melyet Beroaldusnál meg nem találunk, Heinrich Gusztáv Enyedi sajátjának mondja, de nézetét csak azon módosítással lehet elfogadni, hogy Enyedi e fohászzkodást vagy egy újlatin írótól vette át, vagy pedig annak mintájára készítette. Közvetlen forrása azonban még ismeretlen.

A széphistóriának egész külön fejezetét képezi Páris és Helena története, amely — mint prózai részlet — félbeszakítja a költeményt és röviden előadja a trójai háború előzmé-

nyeit. Ez is a humanizmus befolyására vall. Enyedi t. i., a mikor Párist és Görög Ilonát mint a szerelem állhatatlanságának példáját említi, szükségesnek látja az arra vonatkozó tudnivalókat jegyzetképen összeállítani. Azért Boccaccio, Homeros, Didymus és másoknak a műveiből készíti ezt a rövid Troiamondát. Abból pedig, hogy e prózai részlet az 1582-iki kiadásban ugyanolyan betűkkel van nyomtatva, mint a költemény, nem szabad arra következtetnünk, hogy magához a széphistóriához tartozik, és hogy Enyedi csak kellő költői érzék hiányából írta prózában. Ez nem más, mint jegyzet, ami Enyedi ezen szavaiból is kitűnik: »Ennec nyiluábban való meg értésére noha bőuebben folhatnéc, de legyen ez czac rövideden«. Ezt Enyedi valószínűleg a nyomtatásban is kívánta volt kifejezésre juttatni, és nem tudni, vajjon az első kiadásban nem volt-e ezen részlet kisebb betűkkel nyomtatva. Az 1582-iki kiadásban nem alkalmazta a nyomdász ezt az óvatosságot, de azért hozzáfűzte (mert valószínűen tőle származnak ezen szavak): »Ez éneknek több rébe az argumentum vtán szép rendel köuetkőzic.« Később a nyomdászok önkénye még tovább ment, és a Páris és Helena históriája után a 84. versszakkal kezdtették a költeménynek második részét (pl. az 1624-iki kiadásban is). A XVI. század irodalmában az olyan jegyzetek, minő az Enyedié is, nagyon szokásosak voltak: az angol *Peend Tamás* szintén jegyzetképpen mondja el a Tankred-mondát. Azért széphistóriánk e prózai részletének fogalmazását az idézett források nyomán bátran Enyedinék tulajdoníthatjuk.

Enyedi sajátja a széphistória bevezetése és befejezése is.

4. A széphistória stílusa.¹⁾

A latin és a magyar költemény terjedelmének nagy különbségét — amint láttuk — a sok erkölcsi fejtegetés idézi elő. De van abban Enyedi stílusának is némi része úgy, hogy azt is közelebről szemügyre kell vennünk. Evvel pedig a XVI.

¹⁾ Ez irodalomtörténeti bevezetés keretét túlhaladná, ha Enyedi nyelvvel nyelvészeti szempontból foglalkoznánk. Ezért csak a szövegalatti jegyzetekben utaltam egyes feltűnő sajátságokra.

századbeli magyar epika leggyengébb oldalát érintjük. Ugyanis az egy Argirus kivételével e korabeli széphistóriák és históriás énekek formái tekintetben mind nagyon gyarlók. És e tekintetben Enyedi sem tesz kivételt. Az ő előadásmódja is nehézkes, nyelve nemcsak a mai, hanem a kor szempontjából is sok helyt élvezhetetlen és magyartalan. Mentségére e tényekkel szemben csak két dolog hozható fel: az, hogy a széphistória Enyedi első költői kísérlete, meg az a körülmény, hogy nem könnyű tárgyat igyekezett verses alakban feldolgozni. A sok oktató elmélkedés a verselésre nézve merev anyag, amelyen sok modern költő is hajótörést szenvedne. És annál inkább kell Enyedi érdemének felrónunk, hogy nyelvében legalább költőiségre törekedett és törekvését nem egy helyen el is érte.¹⁾ Mutatkozik pedig ezen igyekezete a költemény *lírai részeiben*, valamint *népies fordulataiban*.

Mivel Enyedi — amint láttuk — nem érzelmeket rajzol, hanem erkölcsi tanításokat ad, a *lírai* hangulatok leírására költeményében csak kevés hely jut. De azért mégis találunk benne a lírai költészetre emlékeztető egyes kifejezéseket és hasonlatokat. Gismundát nem egyszer virágnak nevezi a költő és majdnem mindig a »szép« jelzővel látja el. Gismunda pedig az ifjut szerelmemnek és mátkámnak mondja. Sikerülten írja le Enyedi hősnőjét, mikor így beszélgeti:

Eletem nec moft nállam ßep virága,
Idöm olyan mint ßépen ki nyúlt Rofa,
Iffiußágnac kebelemben illattya,
Hogy lehettem illy ióknac titkolya.

Más helyt megint Gismunda a hajnal-csillaghoz hasonlítja kedvesét. A legszebb azonban két versszak, amelynek Beroaldusnál nincs megfelelője:

Lám virágnac földben reitet gyökere,
Hideg elöt czac napig ál reytezue,
De ha éri Tauaßnac meleg ßéle,
Nem titkollya fűben leß ielenfége.

¹⁾ Érdekes volna Enyedi költeményét nyelvi szempontból prózai irataival hasonlítani össze, de prédikációinak kiadatlan volta ezt a munkát annyira megnehezíti, hogy arról eddigelé teljesen le kellett mondanom.

A bép Rofa kedues czac ideyében,
 Ha meg nézed mofolygo bép binében,
 De ha heruat, ninczen olly bőzűletben,
 Az agfág is hidgyed nincz beretben.

Ezeket *Heinrich Gusztáv* Petőfi költészetével hasonlítja össze, sőt azt állítja, hogy »Enyedi az egész költeményben hivatott, hangulatkeltő tehetségnek mutatkozik, mely főleg a lírai költészet terén igen kiváló sikerrel működhett volna.« (201. l.) Ez kissé merész állítás, mert Enyedi csak néhány és mindig ugyanazon hasonlattal él (virág, rózsza, szép), amely legkevésbé sem enged következtetni a költő lírai tehetségére. Inkább azt mondhatjuk, hogy a széphistóriának ezen a részén látszik a magyar népköltészet, azaz a virágénekek hatása.

Hogy pedig Enyedi a nép eszejárása és ennél fogva dalai iránt is érdeklődött, mutatják a költemény *népies* fordulatai. Hogy ugyanis egy-egy erkölcsi tételét szemléletesebbé tegye, a közmondások gazdag kincséhez fordul. A költő maga háromszor hivatkozik a »köz példákra«. Így érdekes alkalom kínálkozik a széphistóriát a XVI. századbeli magyar széppróza egyik legnépszerűbb termékével, a Salamon és Markalf-fal, összehasonlítani. De az egybevetés kevés sikerrel jár. Több eredményt mutat fel Enyedi közmondásainak összehasonlítása *Erdélyi János* »Magyar közmondások könyve« c. munkájával. Hadd álljon itt az egybevetés eredménye.

Enyedi :

Régi példa köz beβédben mondatni,
 Eβt hallottuc fokaktól énekletni,
 Okos Róka vetet tört el kerűli,
 Tanólt Heya az horgot is fűuólti.

Régtől fogva hallottac köz példában,
 Alhátatlan aββony fogadaffában.

Iai Iffiaknac ninczen fűlóc az refsen.

De tarfához körmes kézzel nyúlnának.

Salamon és Markalf : Alhatatos aszszonyi állatot ki találhat? — Hogy az ember semmit se higgyen az aszszonyembernek.

Erdélyi : Résen a fűle.

Erdélyi : Körmös kézbe akadt.

Szegényeket padd alól elő véßen

Erdélyi : Senki sem irigyli a pad alatt.
Ki pad alatt hever is, vetett ágyra
ásítózik. — Ha a padra akarsz
nyugodni, tanulj először alatta fe-
küdni.

Eßtelenfég haboc ellen euezni,
Sebes bélnec ellene igyekezni.

Erdélyi : Víz ellen úszni. Hab ellen
úszni.

Salamon és Markalf : az folyo víz
ellen ne törekedgyel.

Köz beßédben eßtíól ßoktác mondani,
Az kit lften meg akar ostorozni,
Vak veressfég kezdi hazát ßállani,
Elmeiében meg fogy io itileti.

Gyakran efc Sido mife feyeden.

Erdélyi : Megtanítlak a zsidó mi-
atyánkra.

Czuda ferény az Ördeg ő dolgában,
Nem reft ahoz, hol mit kaphat torkában.

Erdélyi : Rest mint ördög a jóra.

Aruakéból az ki rakta ladayát,
Meg iaigattyác fiai az notayát.

Erdélyi : Verje meg az Isten, ki az
árvát bántja.

Ezeken kívül vannak széphistóriánkban egyes fordulatok és hasonlatok, amelyeknek megfelelőt a közmondások között nem lehet kimutatni, de amelyek nagyon közei állanak hozzájuk. Ilyenek: Hogy Férfitől Aßonyember bucuia Eh Farkafnac mint Baránytól eláta. — Szaruon kótué hordoz foc erőfeket. — Fornac miként hew viz kiczin bõgrében. — Nyomyác háta megé az Paffamétát. — Fog orráról az nagy Palaßk elefni. — Szentfég mellől gyakran efel hidásba. — Ki az kóuet maga feyére veti, Eßtelenfég annac febét iaygatni.

A népies mondások ilyen bő alkalmazásában bizonyos költőiséget kell látnunk, amely Enyedi nyelvét és stílusát kellemesebbé teszi. De azonkívül ez a költőnek egyik eszköze, a mellyel az idegen tárgyat magyarosabbá akarta tenni. És ez annál érdekesebb, mert a monda történetében sehol sem találkoztunk hasonló jelenséggel.

Így járul a tárgy erkölcsi felfogásához az előadásmód eme előnye is, amely — úgy látszik — a nyelv többi fogyatkozásait háttérbe szorította. De ennek a két tényezőnek a széphistória egy másik hiányát is el kellett fedeznie az olvasó előtt:

a rossz verselést. Ha tisztán a verselés szempontjából ítélnők meg e költeményt, a XVI. század gyengébb termékei közé kellene sorolnunk. 11 szótagos sorokból álló strófákban van írva. 4 sor képez egy versszakot. A sorok képlete 4+4+3, melyet Enyedi általában hibátlanul megtart. De a ritmus — kivált az elején — sok helyt döcögős úgy, hogy nála folyékonyabb verssort ritkán találunk. A rímek nagyobb része tiszta, de sokszor erőltetett.

5. A széphistória jelentősége.

Mind ez a mai szempontból csökkenti széphistóriánk költői becsét. De hogy a XVI. század nem érzett velünk együtt, mutatja a fent felsorolt kiadások nagy száma. Megjelenése után csakhamar megszerették a Tankred-monda eme költői feldolgozását. Azt onnan is látjuk, hogy mikor Balassa Bálint a »Mire most barátom azon kérdezkedel« kezdetű irodalomtörténetileg rendkívül becses költeményében a szerelem hatalmáról elmélkedik és példaként a mitológia és a történelem legismertebb szerelmi históriáit felsorolja, Enyedi széphistóriájára ily szavakkal céloz: »Sigismunda megölte ő magát Gysquardusért«. És jóval később, 1628-ban, szerzi egy névtelen a Gisquardus és Gismunda história nótájára a »Historia egy Pyramus nevű ifiúról es Thysberul« c. költeményt.

Alig tévedünk, ha ez elterjedtséget nagyjából az erkölcsi fejtegetések rovására írjuk. Ezekben gyönyörködött a XVI. század, de szívesen olvasta a XVII. és XVIII. is. Kénosi Tözsér János pl. Enyedi költeményéről így emlékezik meg: »Tunc adhuc erat valde Iuvenis; sed et si in adulta aetate, imo cum fuit Superintendens scripsisset; propter Salutaria et optima monita, quae ad Patres et Iuvenes habet, nihil derogaret.«

Ez egyszersmind a magyar feldolgozás jelentősége a Tankred-monda történetében. Enyedi Beroaldus költeményét úgy ülteti át magyarra, amint a XVI. század magyar társadalmi és szellemi viszonyai kívánták. A latin elégia antik világnézetét átváltoztatja kereszténnyé és az antik elemeket inkább tudományossága bizonyítékául tartja meg. Legfontosabbá lesz nála az

erkölcsi szempont. Ezért Gismundája és Tancredusa nem a kor és a nemzet képviselői olyan értelemben, mint Boccaccio Ghismondája. Inkább típusok, melyek a morálfilozófiai fejtegetések megvilágítására szolgálnak. Ennélfogva szerzőnk kevesebb figyelmet szentel a jellemrajznak. Csak annyiban változtat Beroaldus alakjain, vagy — jobban mondva — kiegészíti őket, amennyiben erkölcsi szempontja kívánja. Enyedi erkölcsi elvei pedig a humanizmus és a reformáció termékei.

IX. Összefoglalás.

Immár végigkisértük Guiscardo és Ghismonda történetének világirodalmi körútját. Láttuk, hogy Ghismonda jelleme, a mint Boccaccionál találjuk, mélyebben gyökerezett korának társadalmi és műveltségi viszonyaiban, mint hogy más idők és más nemzetek emberei ezt megérthették volna. Láttuk, hogy a későbbi feldolgozók figyelmét inkább e történet mesei motívumai ragadták meg, mert elsősorban érdekes olvasnivalót akartak teremteni. Ezen mulattató célzathoz hozzájárult mindig az illető író esztétikai felfogása és sokszor valamely erkölcsi szempont is. Ha mármost mondánk történetét még egyszer röviden áttekintjük, két főirányát különböztethetjük meg.

Voltak írók, akik a Guiscardo és Ghismonda történetében főképpen a szerelmi történetet látták és ennélfogva a szerelmi viszony fejlődésére és Ghismonda jellemrajzára fektették a fősúlyt. Az elbeszélésnek ezt az alakját leghelyesebben *Ghismonda-mondának* nevezhetjük. Itt a tanítás csak a szerelmi szenvedély veszedelmére való figyelmeztetés lehet. Ide tartozik a Decamerone novellája, valamint közvetlen vagy közvetett fordításai (Aretino, Wyle, Stainhoewel stb.), továbbá Beroaldo, Accolti, a középangol, Dryden, Mahrold, Bürger és Zeyer költeményei, nemkülönben az újabb német drámai feldolgozások.

A feldolgozások második csoportja inkább a szerencsétlenség okozójával, Tankred herceggel foglalkozik. Ezek tehát sokszor, ha nem is szükségképpen, Tankred halálával végződnek. Itt, néha — kivált drámákban — a herceg önzése politikai számításaival függ össze, miáltal a cselekvés egységét el-

veszti. A moralizáció természetesen arról elmélkedik, hogy miképpen járjanak el a szülők leányaik kiházásítása körül. Ez a tulajdonképpeni *Tankred-monda*. Ide tartozik Eyb elbeszélése; a német népkönyvek, Hans Sachs feldolgozásai; az angol Gismond of Salern in Loue; továbbá Pistoia, Camerano és Torelli darabjai; végre Enyedi széphistóriája is.

Mármost még csak azon kérdésre tartozunk felelettel, hogy mi volt a Tankred-monda nagy elterjedtségének az oka. Az egyik ok kétségkívül az, hogy a monda tárgya *tragikus kimenetelű szerelmi történet*. De eme belső okhoz járul még egy külső tényező is, amely a monda történetéből derül ki. A Tankred-monda ugyanis leginkább a XV. és XVI. században terjedt el, még pedig nem annyira a Decamerone révén, mint inkább a humanisták latin feldolgozásaiban. *Igy a humanizmus szolgáltatta azon feltételeket, amelyek a novella hosszú körútját lehetővé tették.* Amellett azonban — és kivált az újabb időben — magának a Decamerone-nak elterjedése is kedvezett a monda további életének. Mivel pedig Boccaccio novellagyűjteménye örökbecsű, a Tankred-mondának is még hosszabb élet van biztosítva. Ime, néhány évvel ezelőtt Hauptmann Gerhard a Griseldis-elbeszélés szinte hihetetlen eseményeit lélektani érvekkel igyekezett valószínűvé tenni, így méltán várhatjuk azt is, hogy a XX. században a Tankred-mondának is akad majd feldolgozója; de elvárhatjuk tőle, hogy Ghismonda jellemét Boccaccio szellemében fogja interpretálni, mert nem egy jel mutat arra, hogy a nők mai értékelése nem áll nagyon távol azon női eszménytől, amelynek képviselője Boccaccio Ghismondája.

A 127
A 71
HISTORIA
ELEGANTISSIMA
REGIS TANCREDI FILIAE NEC NON

SECRETARII REGII GISQVARDI, AMORIS
vinculo indissolubili mortem oppe-
tentium, ex lingua Thuscana ex
Boccatio Latinitate donata
per Phillipum Beroaldú.

Hungarú vero mo-
dulamine per
G. E. T.
concin-
nata.

Nyomtatott Colosvárat, 1.5.82. Eftendöben.

Gyakor Historiákat tudom hallotoc,
Szép dolgokat cronikákból oluaftoc,
De ez egyre tudom nem taláttatoc,
Szép lőt dolgot mondoc kerlec halljátoc.

(2.) Eneklésē most leßē Tancredufról,
Gifmundaról Király bép Leanyárol,
Gifquardufról fő Cancellariufról,
Végre bolloc nagy börrnyű halálokról.

(3.) Oh melly bodog az ki más nyauallyayán
Példát bokot venni, nem maga hazán,
Sőt tanólni Szombéd nyomorufagán,
Eßtelenfég tanólni maga karán.

(4.) Régi példa köz beßédben mondatni,
Eßt hallottuc fokaktól énekletni,
Okos Róka vetet tört el kerűli,
Tanólt Heya az horgot is fűuólti.

(5.) Gyakor példác kiket nem ferkenthetnec,
Máson eßt károc nem tanithatnac,
Azoc magoc nyauallyayán iaigatnac,
Mint Tancredus bolondfagán ohaitnac.¹⁾

(6.) Igen kazdag Király Tancredus vala,
Mint ki Olaß orßagnac vra vala,
Orßagában bekefseggel él vala,
Salernumban ennec lakáfa vala.²⁾

¹⁾ 1—5. vsz. Enyedi önálló bevezetése.

²⁾ Beroaldus :

Tancredus placida princeps ditione Salernum

Et paruum tenuit sceptriger imperium.

Huius erat mitē ingenium mōresque benigni

Huic tranquilla quies laetaque vita fuit. (1—4.)

(7.) Vala az Királynac egy Bép Leánya,
Kereftfégben neue Gifmunda vala, [A₂]
Vén Királynac kedue czac ebben vala,
Mert Férfi magzattya neki nem vala.¹⁾

(8.) Soc Wrfiac Királynac Gifmundaért,
Vduarlánac Királynac Leányáért,
Sokan nálla benuednec Bepfégeért,
Vgy fáradnac Iffiác Leány kedueért.

(9.) Emberkorban már Bép Gifmunda vala,
Viragyában elete fénlic vala,
Házafságban Iffiac kęretic vala,
Ezer kęrő egy nap kęrette vala.

(10.) Nagy fockà de Királytól hallastatéc,
Házafsága Leännac tartostatéc,
Várya honnét iob Berencze érkezéc,
Soc iffiaknac Búuec igen czalatéc.

(11.) Iffiu Olaß Király azomba iuta,
Ardeaból nagy kazdagfággal iuta,
Tancredusnac bizuán hazára Bálta,
Kit Wrfiac fél keduel látnac vala.

¹⁾ Ezt Beroldusnál sokkal körülményesebben találjuk meg :

Vixerat hic nimium foelix : nisi sanguine amantum

Optasset senior commaculare manus.

Filius huic nullus fuerat prolesque virilis :

Cui moriens pulchrum traderet imperium.

Sed fortunatus nimium foret atque beatus

Si foret in magna filia nulla domo.

Sola fuit forma excellens et nubilis aevo

Filia corporeis conspicienda bonis.

Gismundae nomen natae dixere parentes :

Quae poterat dici Cynthia siue Venus.

Cuius erat facies priscis aequanda deabus :

Cuius erat candor lacteus atque color.

Diligit hanc genitor solam, solamque requirit.

Hanc fouet ; hanc vitam delitiasque vocat. (5—18.)

(12.) Ez Királynac noha nem szép termette,
Kazdagfagért de vagyon bőczülleti,
Rút termetét ezzel helyére viszi,
Szép Gífmundát ez házaful meg nyeri.

(13.) Drága aiándéket Attyánac adà,
Örömében foc kinczet östogata,
Drága öltözettel Gífmundát lata,
Öröm vtán Ardeában indula.

(14.) Igen boßbonkodnac ezen az Iffiac,
Kic Leányért régtől fogua fáratnac,
Reménfégben hogy meg czalátkoßtanac,
Tanácskoznac mint aßt meg torolhaffac.

(15.) Tartoztatni azért fiát nem méré,
Mert Öröbágát foc irigyektől félté,
Szép erőuel Öröbágában ereßté,
Mint io Fiát Leanyáual vduözlé.

(16.) Rövid vdon vén Királt keferité,
Iffiu Királt mert az halál el viue,
Szép Gífmundát végh özuegyfégben eyté,
Irigyeknec ebben kedueket lelé.

(17.) Az Öröbágnac ezen nagy gongya eféc,
Királyfágnac magua hogy el vétetéc,
Görög birodalom Aßbonyra eféc,
Ebből károc vitezeknec érközéc.

(18.) Nagy firással aßbony kefereg vala,
Szép ruhayát gyáßra fordittyá vala,
Agyas házban be rekezkeedic vala,
Soc ideig ßinét nem lattyác vala.

(19.) Sõt ez dolgot midõn Wrac meg latnac,
Mint vehetnéc eleit gondolkodnac,
Mert ez forog elmeyekben Wracnac,
Hogy az bánat gyakran oka halálnac.

- (20.) Intéc erre Attyához haza menne,
Salernumban Tancredushoz sietne, [A₃].
Mert búué nec így lenne könnyebfége,
Banatíró l kérlene sókot földé.
- (21.) Lón ez tanácztólle meg fogadásban,
Foglalatos immár vti dolgában,
Orbágából Attyához indulatban,
Szép vduara Királynac nagy bánatban.
- (22.) Wrac buual Aßonyokat már vißic,
Tíßtefséggel vén Attyához kéféric,
Banatíró l bép beßéddel kérelic,
Orbágárol fe feletkeznéc intic.
- (23.) Aßonyoktól Wrac el buczuzánac,
Tancredushoz Attyához hogy iutánac,
Engedelmefséggel feyet haitánac,
Hogy hóltiglan nekie sólgálnánac.
- (24.) Nagy bép sókat aiándéckal veué nec,
Az aßontól Wrac tíßteteté nec,
Orbágoknac gongyára inteté nec,
Békeféggel házokhoz eredé nec.
- (25.) Vduaránac Gífmunda meg hagyatà,
Senki Wra halalát ne forgatnà,
Sót elótte neuzetben fe hoznà,
Mert érette sórnyú halált kofolnà.¹⁾

¹⁾ 8—25. vsz. = *Ber.* 19—32. s.:

Multi illam antiqua Dauni de gente petebant.
Lucanique petunt Oenotriique proci.
Sed pater in longum cupidos producit amantes:
Et nectit varias callidus usque moras.
Tandem Campanus multis de milibus vnus
Deligitur ductor sponsus: et ille placet.
Gaudia concelebrant: lectus genialis in aula
Sternitur: hic Juno est pronuba: suntque faces.
Hic Hymenea canunt: sed enim iam fata recusant
Connubium hoc foelix perpetuumque fore.
Occubat ante diem properata morte maritus:
Et deploratas deserit ecce domos.
Exequias postquam coniunx et iusta peregit
Coniugis: ad patrias moesta remigrat opes.

(26.) Semmi vigasztalás nem fog búéében,
 Nagy bánattól fogyatkozot eében,
 Erős hittel lón ilyen esküésben,
 Eltig lenne özuegy ágy tisztelésben.¹⁾

(27.) Ilyen esküését Attya ioualla,
 Iffüfágnac langhyát meg nem gondollya,
 Hogy Férfitől Aßßonyember bucuia,²⁾
 Eh Farkafnac mint Baránytól el álta.³⁾

(28.) Ninczen azért az vén Királynac gongya,
 Leanyánac valo hazaffagára,
 Örök özuegyfégre mert magát atta,
 Hüti vagon annac meg tartaffára.

(29.) Gyakran efic Iffiáktol ez czalardfág,
 Szép Mennyektől főkeppen illy álnakfág,
 Midőn őket eri keués boßbúfág,
 Ottan hütre megyen az Apatzafág.

(30.) Ritka hidgyed berelem igazfága,
 Ő hütiben igazán meg álláffa,
 Mert valahól meg indult ő folyáfa,
 Ott fenkitől nincz bizonyos hatara.

(31.) Azért Király még bizic Leanyához,
 Semmi kétfége nincz szép Gismundához,
 Támaßkodic özuegy fogadafsához,
 Nem gondollya hogy végre neki bút hoz.⁴⁾

¹⁾ *Ber.* : Jam pertaesa viri : thalamumque perosa iugalem
 Destinatus in viduo viuere sola thoro. (33—34.)

²⁾ Érthetetlen *baczuia* helyett.

³⁾ *Ber.* : Hoc probat ipse parens : natamque incoelibe lecto
 Esse cupit sine qua viuere triste putat. (35—36.)

⁴⁾ 28—31. vsz. önálló.

(32.) Tancredufnac vduarában egy Iffiu,
Lakic vala Gifquardus bép termetű,
Io erkölcsű, Iámbor ékes bebedű,
Minden dolgaiban olly io vig keduű.¹⁾

(33.) Igaz vala Orbág Bolgallattyában,
Az Királynac búkféges dolgaiban,
Mindenekben tanácsa titkaiban,
Fő dolgoffa az Cancellariában.²⁾

(34.) Az Wr Isten fel vötte begény nemből,
Nemefféget mert nem vót búleiról,
Kazdagfágot sem hozot eleiről,
Mint Davidot emelte Iuhoc közzül.

(35.) Mindenektől vduarban bóczületben,
Orbágtól is Gifquardus beretben,
Szép erkölcze hošta illy neuzetben,
Királyfágra méltó dicziretiben.

(36.) Nagy fokaknac de vagyon bantáfokra,
Hazaffagban főképpen általmokra,
Az Nemefség, Iámborfág bizaffára,
Nē³⁾ tudgyác hogy ninczen moft annac árra.

(37.) Oh melly ritka moft az ollyatén Nemes,
Kazdagfágért hogy ki nem volna Nemes,
Tudományért volna czac bóczületes,
Pénzért minden moft Nemefségben nyertes.

(38.) Bolondfágnac mondom azzal kęrkedni,
Eleinknec ieléuel dűczőkedni,
Io erkölczel semmit bizonyítani,
Nemeffégnc nyomdokit nem kőuetni.

¹⁾ *Ber.*: Forte fuit iuuenis regali pulcher in aula
Moribus ingenuis et probitate decens. (37—38.)

²⁾ *Ber.*: Is dominum solus curabat: iussaue obibat
Principis egregia dexteritate potens. (39—40.)

³⁾ *Ne* helyett.

(39.) Igen hamar Gifmunda meg változéc,
Mert v̄dõtől bánat meg enyhitetéc,
Fogadáfra ingyen sem emlekezéc,
Az gyáß alá berelem be férkezéc.

(40.) Lón hogy Király Wrakat vendéglene,
Bal kéz felől ßép Gifmundát v̄ltetéc,
Ellenében Gifquardust helyheßtetéc,
Az kegyetlen Cupido est örüléc,

(41.) Ißnac Wrac Királlyal nagy örömben,
Iffiac főnc berelemnec tűzében,
Hogy egymással nem bólhatnac külömben,
Iel intéßfel foháßkodnac ßüuekben.

(42.) Soc Wrfiac meg is titkon fáradnac,
Adománnyal Hertzzegec munkálkodnac,
Gifmundánac berelmében iuffanac,
De Cupido igitte Gifquardufnac.

(43.) Fogadaffát Gifmunda nem álhata,
Atya elõt tõt hütét nem iouallà,
Özuegyfégét fokaig nem tarthatà,
Mert berelem tűze hütit meg bontà,

(44.) Régtől fogua hallottac kőz példában,
Alhatatlan aßßony fogadaffaban,
Hogy ki volna még à ßép Iffiuágban,
Nem kerüli leptét Venus agyánac.

(45.) Azért vétkec vagyon it az Attyaknac,
Hazaffagra illendõ magzattyoknac,
Nem vifelic io gongyát Leanzóknac,
Szerenczébe mert fokáig tartatnac.

(46.) Nem iauallom kazdagfágot kic néßtec,
Személyekben foc valogataßt teßtec, [B]
Iegy ruhánac valakic czac örültec,
Igaz beretetnec de nem engettec.

(47.) Czoda nagy Berelme geryed AßBonnac,
Mert Gifquarduft már ohaittya Wránac,
Nincz emlekezeti fogadaffánac,
Gyakorta int Bemeiuel Iffunac.

(48.) Irgalmatlan ¹⁾ Iftennec mint az tűzet,
Pogán bölczec irtác à Szeretetet,
Sem kazdagot, fem begént mert nem nézhet,
Haloíában valakiket kerithet.

(49.) Szerelemnec tűzét nehéz ²⁾ titkolni,
Fel geryedet langhyát nehéz óltani,
Akar ki mint igyekőzzéc fedezni,
Meg gyúlt Szőßnec hidgyed fűftét nézhetni.³⁾

(50.) Czac ez vala kúánt igyekezetec,
Mint leheffen egymással Bembe létec,
Mert mind ketten örülne Bemélyeknek,
Mind az által rettentí is félelmecc.⁴⁾

¹⁾ *Irgalmatlan* helyett.

²⁾ *nehéz* helyett.

³⁾ 34—49. vsz. a forrástól nagyon eltér, mert Beroaldusnál a következőket találjuk:

Hunc Gismunda sibi multis ex milibus vnum
Deligit: huic soli sola placere cupit.
Deperit hunc furtim: limisque aspectat ocellis:
Hunc optat tenero posse fouere sinu:
At iuuenis cui nomen erat Guiscardus acuto
Ingenio sollers consilioque vafer:
Cognouit flammis et se persensit amari.
Nec minus occultis ignibus ipse calet.
Aestuat et teneras est mollis flamma medullas:
Vt feruens stipulas vrere flamma solet.
Hanc spectans pulchraque oculos in virgine figens
Diuitias Croesi despicit atque Midæ.
Gismundam cupit: hanc solam noctesque diesque
Flagitat: hoc solum nomen in ore sonat.
Foelices parili quibus alma calescere flamma
Dat Venus: et quorum mutuus extat amor (41—56.)

⁴⁾ *Ber.*: Ambo Cupidineas pariter sensere sagittas
Ambo complexus colloquiumque volunt. (57—58.)

- (51.) Igen féltic magokat kifefbégétől,
Mert Berelem gyakorta nincz annélkül,
Szép Gismundá retteg foc órúzóktól,
Gisquardus is Vduari irigyektől.¹⁾
- (52.) Kőuetfégre magokat fem bizhattyác,
Mert hűféget fogákban ritkán lattyác,
Az mint lehet azért igen titkollyác,
De sűueknecc langhyokat nem ólthattyác.
- (53.) Okos vala Gismunda mind ezekben,
Olly bép modgyát titkon vífelt tűzében,
Ockal tudgya magát tartani ebben,
Nem hordozà sűue langhyát nyeluében.
- (54.) Magát óyia olly igen czendezfégen,
Hogy ne efféc czaczogás bešédében,
Mert gyakorta iffiac efnecc olly tórben,
Magoc nyelue hozza Farkašt veremben.
- (55.) A Berelmet hidgyéd nehez titkolni,
Kiuáltkeppen hól folyafát kezdheti,
Ha iarafat vttal nem kőuetheti,
Czal faual is de kéš hozzà kezdeni.
- (56.) Ra gondola Gismunda bátorfággal,
Már dolgához kezde bép okoffággal,
Mert nem bólhat külömben Matkayáual,
Eőt kőšbőnti bép keze irafáual.²⁾
- (57.) Okos aššony illy módot ebben lelé,
Hogy leuelét Berelménec küldheffe,
Egy bép öreg Fuallót³⁾ ehez Berze,
Fuallóban leuele be rekeštue.⁴⁾

¹⁾ Ber.: Quid faciat Gismunda? patris custodia magna
Hinc premit: hinc cohibet dedecus atque pudor. (59—60.)

²⁾ 52—56. vsz. a megelőző gondolat további kifejtése.

³⁾ A Ny. Sz. a fualló szónak ezt a jelentését nem ismeri; csak a fuall (= aspiro) igét és a fuválló (= flator, inspirans) alakot idézi.

⁴⁾ Ber.: Quid non sentit amor: fallacem excogitat artem

Foemina et arcanas conficit ipsa notas.

Littera dissecta celatur arundine furtim:

Quam dat amatori pulchra puella suo. (61—64.)

(58.) Meg tanitá követét iarasára,
Követfegben vödöt valogatáfra,
Hogy io módot keresne bollaffára,
Fuallónac titkon be adassára.

(59.) Ióllehet nagy búuel io akarattyát,
Aßbonyánac fogadá aiándékát, [B₂]
De nem érti az Fuallónac titkát,
Czac gondollya búbeli io bandékát.¹⁾

(60.) Tekinté meg az Fuallót nem vres,
Szerelménec leueléuel fõt terhes,
Ekes beßédeckel az leuél tellyes,
Ezen lffiu éiyel nappal olly ²⁾ heues.³⁾

(61.) Húfégefes az leuél irua vala,
Az Gifquarduft melly erre inti vala,
Gifmundáual volna nagy titoc ßaua,
Azért keués fárratsfágot ne ßánná.⁴⁾

(62.) Igen örül lffiu ez keuanfágnac,
Nem mond ellent Aßbony ackarattyánac,
Bátrab engednie Buyafágánac,
Szegni keduét hogy nem mint aßbonyánac.⁵⁾

(63.) Róuid búual az Leuél meg tanitá,
Hagyot helyyre Gifquarduft igazitá,
Személy berént hól Gifmundát találná,
Szép viragát Venufnac ßaggathatná.⁶⁾

(64.) Nincz olly titoc kit à ßerelem nem túd,
Okoffág nincz kit fel forgatni nem túd,
Olly reitóc helyly kit meg keresni nem túd,
Okos, bátor, Mert mindeneket tanólt.

¹⁾ 58—59. vsz. önálló.

²⁾ Érthetetlen *ßolly* helyett.

³⁾ *Ber.*: Callidus hanc cannam temere non credit amator
Esse datam: inuentas inspicit ille notas. (65—66.)

⁴⁾ Önálló.

⁵⁾ *Ber.*: Gaudet amans laudatque viam quam foemina monstrat
Polliciti expectans gaudia concubitus. (67—68.)

⁶⁾ *Ber.*: Scripta docent: furtius amor coniungere amantes
Quo possit cupidus tempore quoue loco. (69—70.)

(65.) Az Királynac vduarához nem meßße,
 El hagyatot fõtét Barláng rekeßtue,
 Melly fenkinél már nincz emlekezetben,
 De Aßßonnac gyakran forog eßßebe.

(66.) Vta ninczen fohonnat az Barlángnac,
 Sõtétfége de mint Vadac hazánac,
 Fel neuéfe kőrül az foc tőüs gaznac,
 Nem mondanád méltó Venus agyánac.

(67.) Irafában mutatà az Barlángra,
 Kire nézne mint drága palotára,
 Vgy fietne mint bép ágyas hazára,
 Fárratfága lenne vigazaffára.

(68.) Ennec penig bátrabban iaraffára,
 Került tőrnc el táuoztataffára,
 Irigyfégnec bemec be hunyafára,
 Sõtét éyet varnanac iaráfokra.

(69.) Nem lön ehez kéfedelme virágnac,
 Szűuét atta mert erős batórfagnac,
 Kötue vége ablakhoz az Sinórnac,
 Alà ereßkedéc falán Varánac.

(70.) Siet hamar az Barlángot el ęrni,
 Mert hitinec eleget akar tenni,
 Néha tőuis gyenge testét ęrleli,
 De bandékát azért hátra nem veti.

(71.) Iuta hamar Gifmunda az Barlángban,
 Czac egyedűl vagyon nehéz varásban,
 Gyenge búue retten az fõtét házban,
 Minden reménfége czac Gifquardusban.

(72.) Semmi kéfedelem Iffiu dolgában,
 Siet öltöznie Szattyán ruhában, [B₃]
 Soc tőüs miat ne bantafféc vtában,
 Mi ruhába vta legyen bátrabban.

(73.) Fáratfágot fokot el kel benuedni,
Nagy gyakorta félelmes helyen iárni,
Soc berenczét kel annac meg próbálni,
Szerelemnec vtan ki akar iárni.

(74.) Reft Iffiakat Venus aßbony nem keduel,
Nem is lákic az felelmes búueckel;
Vitezkedic de czac az meréßeckel,
Gyakran efic vgye kormesb kezeckel.

(75.) Az berelem vta meg foghatatlan,
Az melly búbe be akad nyughatatlan,
Soc lép álmot meg foit, mert álhatatlan,
Félelemmel rakua, fáradhatatlan.¹⁾

¹⁾ 65—75. vsz. szabad átdolgozása *Ber.* 71—94. sorainak :

Stat verus et densis vestitur sentibus antrum :

Aulae contiguum principis ante dómum.

Desuper exigua patefactum luce foramen

Imminet : hoc vepres hoc quoque spina tegit.

Illinc angusti calles et semita tendit

Gismundae ad thalamum conspicuasque fores.

Nemo hanc spaeluncam longaeua aetate peresam

Nouerat : haec nullis vsibus apta fuit.

Quid non cernit amor, quid non vestigat amator?

Illum deprendit foemina prima specum.

Illud monstrat iter : carpendus flosculus illinc :

Ille est : qui tantam spirat amariciem.

Quisquis amare cupit discrimina nulla recuset

Omneque tormentum iudicet esse leue.

Guiscardus nitidis exutis vestibibus hirtum

Induitur corium praecipitatque moras.

Impiger angustum demisso fune foramen

Intrat sublustri nocte iubente deo.

Continuo caecas nullo comitante latebras

Exuperat : coeptis sancte Cupido faue.

Tuque Venus iuuenem : qui se tibi credit, ab omni

Eripe nunc casu subsidioque foue.

Gismunda interea dilectum expectat amantem :

Sola tremens : inter spemque metumque labans.

(76.) Tudgya vala Iffiu hogy az Barlángban,
 S szép berelme várya ágyas hazában,
 Semmi tartoztatás azért vtában,
 Nagy hirtelen be kőbőné Barlángban.¹⁾

(77.) Raita eféc virágnac nagy öröme,
 Mert regulta ebt ohaitotta búue,
 Erre vitte nyughatatlan berelme,
 Feyét atta érte veszedelemre.²⁾

(78.) Immár bizuáft ōruend mint Matkaiáual,
 Őlelgeti lép gyenge tágaiual,
 Szerelméről maga bešél Iffiuual,
 Batoritya ilyen lép mondáfial.³⁾

(79.) Semmit ne fély Iffiu légy bátorfágba,
 Ne gondold ebt hogy hűtöm az fokfágba,
 Őzuegyfégnec mert noha voltam rabya,
 De már berelmednec léšec hű foglya.

(80.) Vegyed azért vigh keduel berelmemet,
 Olly nagy hiuen meg ōrizd bešédemet,
 Coronámmal neked adom hűtemet,
 Bizonyfágúl foghyad lép legy gyűrömet.

(81.) Nagy foc ékes bešelléfi barmaznac,
 S szép Gifmunda aiaki mofolyognac,
 Hišen Venus hizelkedő šauánac,
 Nem gondollya neki végre bút hoznac.

(82.) Irigy álhatatlan berelem dolga,
 Mindeneket fel forgat iaraffába,
 S szép Iffiakat iob vighfágnac vtába,
 Törben akašt, eyt nagy nyomorufágba.

¹⁾ Ber. Jam Guiscardus adest : dominam iam conspicit : et iam
 Alter in alterius candida colla ruunt. (95—96.)

²⁾ Önálló.

³⁾ Ber. : Oscula iam carpunt iam mutua gaudia sumunt :
 Illa suum dominum iam vocat ille deam. (97—98.)

(83.) Czalárd Venus Parifnac hűtöt adà,
 Hogy az arany almánac bép iutalma,
 Kazdagfággal lenne Görög Ilona,
 Végre alma Troia fogát vaslatà.¹⁾

²⁾ Ennek nyiluábban valo meg értésére noha bőuebben
 bolhatnéc, de legyen ez czac rőuidenten.

Ez éneknek töb rébe az argumentum vtán bép rendel
 kőuetkőzic.

Ex Boccattij lib: 6. cap: 22. Item, lib: 12. cap: 52.
 Homero & Didymo. Alijsq, compluribus Troia flamam miseram,
 deplorantibus.

PEleus Királynac és Thetis aßonnac az Achilles Annyánac
 Menyegzeyére, Midőn három Isten Aßbonyoc, Pallas, Iuno, és
 Venus Aßbont hiuattattác volna, Miért hogy Discordia Aßbony
 nem hiuattatéc az Menyegzőre, magánac aßt kifefbégnecc tartà,
 és bánkodéc raita.

Vala penig ezen nagy gondolattya mikkppen eßt meg
 torolhaffa és boßbuual vißba adhaffa, hogy Discordia és ez
 Menyegző őrócké emlekezetben lennénc.

Taiála illy módot benne. Méne az Athlas Királynac három
 Leanyihoz, kiknec bép kertekben drága Arany almác teremnecc
 vala, mert hogy külőmben az Almákhoz nem iúthata (mert
 langos Oroßlán őrzi vala az kertet) nagy kõnyörgéffél egyget
 nyere az Király Leanyitól. Melly arany Almára bőtűckel ez
 igéket metzé: Pulchriori detur. Az az, Az három Isten aßbonyoc
 kőßt valamellyic bebb, tahát azé legyen ez à bép alma, és igy
 az Almát annac à fanac egyyc ágára titkon kőté, Melly fa
 alat az aßbonyoknac lakodalmoc vala.

Ezen az Aßbonyoc kőßt haborufág és vetélkedés indula,
 mert mindenic méltónac itili vala magát az Arany almához.

Mellyen mikor nem alkhatnánac, Iupiternec Papyához
 menénc, és az Paptól tanólságot kérdénc mit kellyen czeleked-
 niec ez kőtféges dologbol.

¹⁾ 79—83. vsz. önálló. — Érdekes, hogy a váslat igét a Ny. Sz.
 csak sokkal későbbi időből (Czúzi Zsigmond, 1723) idézi először.

²⁾ A most következő prózai részre vonatkozólag l. a bevezetést.

Melly aßzonyokat az Pap Ida neuó erdöbe Parishoz igazita, hogy valakinek ez itilné, tahát az Arany alma minden tufakodás nélkül azé lenne.

Ez tanácson meg nyugoduán az Isten aßzonyoc, hamar fieténc Parishoz, és meg talaluán az Iffiat, meg ielentéc neki faradtságbeli bándékokat, hogy itiletre iöttec volna ő hozzá.

Ez dolgot Paris eßebe véuén elmelkődéc álmába látot ielenéfre, meg ifmeré hogy Isteni akarat. Hagya azért hogy egyenként mennénc hozzá, és vgy akarnà bépfégekről itiletet tennie, meg is mondani kit illetne az (C) Arany alma, és minnyáyan iouà hagyác.

Annac okáért előßer is Pallas Isten Aßzony méne be, és titkon monda: Paris itild nekem ez Arany almát kin most vagyon az vetelkedés,¹⁾ En is bölczeféget és tudománt adoc tenéked, hogy fellyül múlt ezzel minden nemzetségeket.

Annac vtánna Iuno aßzony méne be, az is illy igiretet tön, hogy ha az almát neki itilne, tahát Országoknak birodalmát és kazdagfágot annyit adnà érette, hogy kiuel meg haladhatná minden népeket.

Végre Venus à berelemnec Isten aßzonya is illy fogadáft tön az almáért, Hogy, az Páßtorfágból Parift ki venné, és ez Világon mennél sebb aßbont, az az, Az arany haiu Görög Ilonát neki adnà házafül, czac ám az két elfő Isten aßzonyoktól el venné az bépfégnec itiletit, és adnà öneki az almáual egyetemben.

Ezen Paris mint tudatlan és erdöbe Ketskéc mellet fel nót biro, vgy mint ki Iustinianus inítutioit díßno lábbal glofsálta vala, fel indultatuán ez vak igireten, femminec alitá az drága bép tudománt, és az birodalommal együt foc io kinczet, à bépféggel egyetembe az Arany almát Venufnac itile, az egy Aßzonyemberhez valo dühöt berelemeért.

Honnét Paris az Páßtorfágot el hagyà, és Attyához Priamushoz (mert Király fia vala) haza méne Troyába, Innét végezetre nagy foc drága bépfégeckel, húß Hayoual vízi erőképpen, meg kémletuén Menelaufnac honn nem letét, (mert Helena Menelaus felesége vala) Sparta neuó Várasba méne, és honnét arany hayu bép Ilonát, kit Venus az Arany almáért igirt vala

¹⁾ *vetelkedéc helyett.*

neki, az Királynac minden kazdagfagáual és kinczéuel egyetem-
ben az az Hayókra fel vltetuén Troyaba ¹⁾ méne Ilonáual.

Azért ez Ilonaért egéß Görög ország annyira fel háborodéc,
hogy Troyát foc fő és vitez népeknek halálockal egéß tiz
Eßtendeig foc károckal viuác, Meg vétetuén annac vtánna az
Vár, Paris Philotetefől az Troiánac mezeibe Nyillal lötetéc által.

Ilona kedig meg maraduán Deiphobusnac iutà hazaffagába,
mert az előbbi Wra Menelaus nem akarà hátra venni.

Ez lón azért Venusnac czalardfága kibe meg czalà Parift,
és bép Troyát el fordità.

Lege Liuium primam Decadis. lib: I. [C₂] Mindenűt az
Cupidon és az Venuson à berelmet kel érteni, mert az Pogánoc
ezeket tarttyác vala à beretetet Isteninec.

(84.) **E**Ngede Cupido Tarquiniusnac,
Hogy vigadnà à bép Lucretiánac,
De más felől binéuel Országánac,
Ra támada, veté meg budosáfnac.

(85.) Dido aßbont nyauallyáßfűl geryeste,
Aeneasnac berelmére ingerle,
De nem fokà búuében vifelheté,
Mert Aeneast Tengerre kénberité.

(86.) Iuno Isten aßbony nagy Achilefnac,
Taborában adà mint io viteznac,
Szép Brifeift mutatà legyefénc,
Nem fokára adà idegen kéznac.²⁾

(87.) Lám nincz femmi gyönyörűség állando,
Semmi öröm öröcké maradando,
Rõuid vdon de mind el változando,
Az bép vdo vtán homálly várando.³⁾

¹⁾ *Taoyaba* helyett. — ²⁾ 84—86. vsz. önálló.

³⁾ *Ber.*: O fortunati natiq̄ue fauentibus astris:

Gaudia si vobis haec diuturna forent.

Nil homini firmum est, nulla est diuturna voluptas.

Candida nullius it sine nube dies.

Nam dum saepe iocos dum dulcia furta frequentant

Fortunae in laqueos insidiasque cadunt. (99—104.)

(88.) Eyfélikor midón Király hazában,
Soc vigyazáft tenne gondolattyában,
Történéc hogy lepnéc felfő Varában,
Fútni latà bép Leanyát Barlángban.¹⁾

(89.) Czendezféggel magában el titkolà,
Látot dolgot fenkinec meg fem monda,
Mert magában vén Király eßt gondola,
Halgatással vđdō titkot ki nyitná.²⁾

(90.) Tartostatà ideig titoc kęppen,
Gyanofága Leanyához búúében,
Őrúzóket azért rendelé hiuen,
lai Iffiaknac ninczen fűlóc az refsen.³⁾

(91.) Illy kegyetlen bándéka az Királynac,
Ki már halált végezet Leanyánac,
De még nincz ez hireckel az Iffiaknac,
Azért iaryac vttát bokot Barlágnac.

(92.) Czac nagy hamar meg változéc őrómec,
El fordula minden győnyörűfégec,
Nagy firalmat hozà régi vigh keduec,
Mert meg nyiléc titkon vifelt berelmec.⁴⁾

(93.) Erre kémece tanitatuán valánac,
Ha aßonyoc lenne hogy halgatnánac,
De tarfához kőrmes kézzel nyúlnánac,
Gonofß efét, eßt hozà Gifquarduñnac.⁵⁾

1) *Ber.* : Primus furtium sentit Tancredus amorem
Primus pro natae cernit adulterium.
Ingemit et magno percussus corda dolore.
Quid faciat nescit consilioque caret. (105—108.)

2) Önálló.

3) *Ber.* : Tandem custodes tenebroso ponit in antro
Qui furtim ingressus introitusque notent. (109—110.)

4) 91—92. vsz. önálló.

5) *Ber.* : Sic miser et fato natus Guiscardus iniquo
Prenditur et domini sistitur ante pedes. (111—112.)

(94.) Czoda melly bánattya Kiralynac eféc,
Véletlenül hogy illy foglya vitetéc,
Hitlen neuuel az Iffiu neuezetetéc,
Köny hullással Királytól illy 30 eféc.¹⁾

(95.) Iay már látom Iftennec nagy haraghyát,
Venfégemben életemnec nagy kényyát, [C₃]
Kinél tartom vala búuemnec titkát,
Hűfégenec el árulta viragát.

(96.) Ninczen hűfég latom az emberekben,
Soc io tétem ninczen emlekezetben,
Mint most látom Gilquarde beméllyedben,
Kíért lébec érdemlett fizetésben.

(97.) Igy tartotté hozzám az te hűféged,
Alnac iffiu ez volté az te hűtöd,
Auagy io voltamért most est fizeted,
Venfégemnec gyamolát förtőztetted.²⁾

(98.) Többet Király Iffiuac nem bölhatà,
Mert nagy banat búuét meg fogta vala,
Nagy firással könyuei húlnac vala,
Mint fogolynac erre így lön mondáffa.³⁾

(99.) Ved elődben most Wram bebedemet,
Hogy ha illic fogad be mentfégemet,
Atkaiddal ne boßoncz Iftenedet,
Nagyob veßéllly hogy ne fallya feyedet.

¹⁾ *Ber.* : Cui mox Tancredus lachrymis foedantibus ora
Dat singultatis talia verba sonis. (113—114.)

²⁾ 95—97. vsz. = *Ber.* 115—118. s. :
Nec mea te pietas nec te clementia nec ius
Improbe in officio continuere pio?
Hoccine pro meritis tantis ingrante rependis,
Ut cupias nostram commaculare domum.

³⁾ Önálló.

(100.) Velem valo io teted nem togadom,
Kit minden lát, mert bolondfág titkolnom,
De erre vit űbüeli indulatom,
Hid meg Wram nem háladatlanfágom.

(101.) Igaz biro ellen az Iften néked,
Gyaláznia nem keuántam űbeméllyed,
De ne. vegye nehéz keduel felféged,
Hatalmasb vit erre hogy ha meg nézed.

(102.) Eűtelenfég auagy háladatlanfág,
Sem geryedet birhatatlan buyafág,
Nem vit engem erre femmi czalardfág,
Czac vont az nagy űbüeli hatalmassfág.

(103.) Nagyob annac Felfégednél hatalma,
Hatalmánac hidgyed űbélesb határa,
Sűerelemnec ólthatatlan tűz langa,
Ez vit engem febes tűze habyába.

(104.) Nem retteg ez erűs Feyedelmektűl,
Tűruényeknec fem kemény igaitűl,
Semmit nem fél az kegyetlen haláltűl,
Nem ohattam magam illy hatalmaftűl.

(105.) Nem tudodé foc erűs vitűzeket,
Nagy Wrakat, és bűlcz tudűs népeket,
Az űberelem nagy foc Feiedelmeket,
[Sűaruon kűtue hordoz foc erűűseket.¹⁾

(106.) Annál inkáb kezde Király bufulni,
Gifquardufnac űbauán fellyeb geriedni,
Paranczola azért Tűmletzben vetni,
Mert vakmerű beűűede aűű érdemli.²⁾

¹⁾ 99—105. vsz. = *Ber.* 119—122. s. :

Contra haec Guiscardus, maior Tancrede cupido
Possidet imperium plusque vigoris habet

Quam tu : quamque leges : quam phas : quam nostra voluntas.
Is iussit : contra quis queat ire deos ?

²⁾ Őnálló.

(107.) Ezenközbe Gifmunda nagy vighfággal,
Nyaiaskodic hazaban barátual,
Mert nem tudja hogy Matkája bánattal,
Az Tömlöztben kesereg ohaitással.¹⁾

(108.) Meg izene Király Bép Leanyanac,
Véget vessen mingyaráft vighfágánac,
Mert homállya történt fénnyes napyánac,
Vérrel fordult feredőye az hőldnac.²⁾

(109.) Illyen köüetfége lón az Királynac,
Melly bánatot hozà à Bép virágnac,
Nem tudoya még az gonosß bandéknac,
Engedelmét izene mint Attyánac.

(110.) Söt Wrakban Király titkon hiuatà,
Hogy törüénnyel Iffiakat áldoztassa,
De Vén tanácß est bolondfágnac mondà,
Söt Iffiakat őßue adni tanacßlà.

(111.) Ezzel nem gondolà hiua Gifmundát,
Kemény búual vgy rettentí Leanyát,
Mind ³⁾ az által nem túrheti síralmát,
Harag búual így kezdé el panaßát.

(112.) Rettegnie nem tuttam seméllyedtől,
Gonosß aßbony nem feltem illy vétéktől,
Auagy ki tart berelmes gyermekéról,
Iay nekem moft febem magam törétől.

(113.) Alnoc Aßbony így állotté mondáfod,
Ez valaé előttem fogadáfod,
Alhatatlan volt lám minden mondáfod,
Így czalt engem tétetet iamborífogod.

¹⁾ *Ber.*: Gismunda interea tantarum nescia rerum
Inter virgineos stat speciosa choros. (123—124.)

²⁾ *Ber.*: Ecce pater lachrymans turbato pectore natam
Seuocat: et soli talia solus ait. (125—126.)

³⁾ *M ná* helyett.

(114.) Midőn iámbor Wradtol meg maradál,
 Őzuegyfégben Ardeából meg iutál,
 Nemde ezen ackoron hűtőt adál,
 Hogy hóltiglan őzuegy ágynac bolgálnál.

(115.) Menelaust immáron nem czudálom,
 Hogy tarsától czalatot már gondolom,
 Mert erőtlen Leánzócz hűti látom,
 Hűtec addig mig láboc belől aiton.

(116.) Oka ez volt hamis fogadáfodnac,
 Vtat nyithas álnoc czalardfágodnac,
 Eskűuéffel hitelt keres dolgodnac,
 Igy buficzad életét vén Attyádnac.¹⁾

(117.) Rollad foha bizony nem hittem volna,
 Hogy illy vétec búuedben el titkolua,
 Vénfégemnec legyen meg bufitoya,
 Mert ašt hittem hogy te légy nyugatoya.²⁾

(118.) Te ęretted már nyomorúlt vénfégem,
 Minden népec kőzöt bídalmas neuem,
 Gyalázatos immár Királyi hirem,
 Nem keuánom azért hoššáb életem.³⁾

(119.) Ekeffége Királyi nemzeteknec,
 Gyalázatra fordula seméllymnec,
 Szép iftápya meg romlá vénfégemnec,
 El maradà őróme életemnec.

¹⁾ 109—116. vsz. önálló.

²⁾ *Ber.* : Quum tua nata mihi virtus probitasque fuisset
 Cognita : quum mores ingeniumque pium :
 Credere te quiui numque committere tantum
 Posse nephas : quantum his vidi ego luminibus.
 Tune pudiciciam potuisti tradere sanctam
 Et stupro corpus prostituisset tuum? (127—132.)

³⁾ *Ber.* : Te propter misera est atque aerummosa senectus
 Nunc mea : te propter nunc mihi vita grauis. (133—134.)

(120.) Minden testi jóccal engem az Isten,
Látogatot bőűféggel kegyelmében,
De meg vonta eßt töllem iteletben,
Hóltom vtán biro ninczen ßekemben.

(121.) Drága aiándéka az nagy Istenec,
Kinec iámbor magzati neuelkednec, [D]
Nem gyalázzac vęnfégét ßűleyeknec,
Őregbitic io hírét nemzeteknec.

(122.) Ved eßedben leanyom eßt magadban,
Melly nagy vétec Királyi vduaromban,
Te miattad eßt méltosagomban,
Hogy nemtelent vittél ágyasházadban.

(123.) Oh melly igen ßűuemet keferiti,
Bánatimat ez dolog őregbiti,
A ßeretet ßűuedet erre víßi,
Hogy az paraßt Gifquardust keduelheti.¹⁾

(124.) Raitad annyi nehezfégem nem volna,
Személyedet ha meg bőczülted volna,
Es ha hozzád hafonlót néztél volna.
A ßeretet így nem vakitot volna.²⁾

(125.) Véledé Gifquardus ki nemzetfége,
Nem tudodé ßeretöd paraßt vére,
Nincz fenkitől titkolua ßegényfége,
Hól Orßága kit illetve ßeméllye.³⁾

¹⁾ 119—123. vsz. önálló.

²⁾ *Ber.* : Quodsi incesta tuo flagrabat corde libido
Nec poteris casto viuere casta thoro :
Saltem patricius : saltem generosus amátor
Ille foret : cui te prostituisset cupis. (135—138.)

³⁾ *Ber.* : Hoc est quod doleo : quod cor mihi vellicat hoc est
Quod tibi Guiscardus perfidus ille placet.
Pauper vilis inops : humili de sanguine natus
Qui matrem ignorat sordidus atque patrem. (139—142.)

(126.) Magad tudod gyermekféjétől fogua,
 Vduaromat engedelmemből lakta,
 Magát noha io erkölcsben tartotta,
 Nemeffégre emelte boldgallattya.

(127.) Az kic bületésből Nemeffégeket,
 Bizonyittyác Attyokról Cimereket,
 Nagy nemzetből hozzác eredeteket,
 Tudod azoc vifelne Nemes neuet.

(128.) Melly Wrfiac Nemevec Vduaromat,
 Látod lakyác fő Hertzegec házamat,
 Hogy ha meg nem tartozhattad magadat,
 Fordítottad volna ezekre ortzádat.

(129.) Auagy kazdag Traciánac Királlya,
 Iutot volna ebedben nőtelen Fia,
 Házaflagban neked berzettem volna,
 Hólta vtán erre néz birodalma.

(130.) Nagy gyalázat Királyi Coronámnac,
 Sgídálmára lenne mehtofágomnac,
 Sgegény rendre birtoka Országomnac,
 Hóltom vtán ha efnéc Gifquardufnac.

(131.) Téged az föld iob előttem el nyelyen,
 Sgemem előt bár az halál el vigyen,
 Gifquardus is ez világból el vesßen,
 Hogy sem mint segekemben ez álnac vlyen.¹⁾

(132.) Véget vetec ez arúlo elténeç,
 Ne örülhes éktelen berelméneç,
 Ezzel töltem kéuanfagát búuedneç,
 Szeretődöt etkül adom férgekneç.²⁾

¹⁾ 126—131. vsz. önálló.

²⁾ *Ber.*: Qui mihi mox meritas persoluit sanguine poenas
 Collaque carnifici qui iugulanda dabit. (143—144.)

– (133.) Már két dolog búuemet tartoztattya,
 Melly kétfélgben gondolatom fárašttya,
 Nagy haragom elfő, ki ešt mutattya,
 Eletednec legyec dűhőt hohera.

(134.) Okoffágból de Attyai Berelem,
 Erre vonná hozzád kegyelmefégem, [D₂]
 Ešt mutatna hozzád régi io keduem,
 Kegyelemmel hogy lenne engedelmem.

(135.) Batorfággal nem tudom mit miuellyec,
 Haragomban ha büntetéfre nézzec,
 Vagy kegyelmet Berelmemből köueffec,
 Tégý válaštáft ebben mi tettzic neked.¹⁾

(136.) Így az Király el végezé bešedét,
 Haragyában el fordítatá šekét,
 Hogy ne láffa Leanyánac Beremélyét,
 Mind az által várya válaštételét.

(137.) Mert Királynac ez vala ő búuében,
 Kegyetlenül ha lenne bešedében,
 Így leanya indulna könyörgésben,
 Sik reménfélg de marada kezében.

(138.) Példa legyen ez az iámbor Attyaknac,
 Ne geryeššéc langhyát az Iffiušágnac,
 Šzent Pál mongya hogy azzal nagyot ártnac,
 Io intéffél fockal többet hašnálnac.

¹⁾ 133—135. vsz. = *Ber.* 145—152. s. :

De te quid statuam dubia est sententia : nutat

Mens mea : et a tantis fluctuat icta malis.

Hinc amor et pietas iram cohibere paterna

Me monet : hinc stimulat me tua nequitia.

Illa iubet veniam tibi me indulgere : sed ista

Vt praeter genium sim truculentus atrox.

Exitus in dubio est : tu nunc exprome quod ista

In re decernas improba : scire velim.

(139.) Az Attyákban vai ki keuefen tudgyác,
 Hogy mikképpen magzattyokat taniczác,
 Tudatlanoc, mert magoc fem tanúltac,
 Io erkölcsz nec plantayat nem kostoltác.

(140.) Tanitáfnac tißtít meg fem tanullyác,
 Sokan femmi munkánac aßt alittyác,
 Verefégben, haragban ál aßt tudgyác,
 Mint Tancredus czac dühöskedő Attyac.

(141.) Iffiac kőßt ha látod à beretetet,
 Féne képpen kerlec meg ne rettenczed,
 Sberetet nec dűhi mert nagyot tétet,
 Isten berént házasságra ißt inczed.¹⁾

(142.) Eßt hogy látà Gifmunda el bufula,
 Edes Attya hogy latni nem keuánnya,
 Semmi gongyát láttya iðuendő kárra,
 Foházkoduán semét vete Wrakra.

(143.) Nem türheté könyuei húlnac vala,
 Nem nézheti Attyat aßt bánnya vala,
 Sgép semei vérrel fordulnac vala,
 Kegyelemre Királt ez inti vala.²⁾

(144.) Tartoztatà Gifmunda vég firalmát,
 Könyueitől törli gyenge ortzayát,
 Hogy ifmere Királynac nagy haragyát,
 Férfi búuel így kezdé el mondasát.³⁾

¹⁾ 136—141. vsz. önálló.

²⁾ 142—143. vsz. = *Ber.*: 153—154. s.:

Talibus exarsit magno percussa dolore
 Gismunda et lachrymas vix cohibere potest.

³⁾ *Ber.*: Mox animosa viro similis lamenta recusat
 Foeminea: et vitae prodiga: certa necis
 Haec patri responsa dedit. (155—157.)

(145.) Isten nélkül nem lehet semmi tudom,
Végezesse ellen nincz tanács vallom,
Minden dolgotc tölle biratnac látom,
Egymás Beretőkre gongyát iol tudom.¹⁾

(146.) A Berelmet bennem nem titkolhatom,
Nem is illic az ellen rugodoznom,
Noha tölled Wram Atyám vadlatom,
Ercz meg melly méltatlan azokat hallom.²⁾

(147.) Méltofagát felfégednec bezúlóm,
Itileted Vénfégedhöz mértéklem, [D₃]
Haragodat semmiben nem kerültem,
Hizelkedő búual fülöd sem kentem.

(148.) Aßt ne vélyyed Attyám hogy haragoddal,
Most használhas raitam bufulafoddal,
Nem iyesthedd búuemet féne búddal,
Sõt Berelmem geryestted inkább azzal.

(149.) Mert kéß vagyoc az halált meg koftolnó,
Szőrnyű itiletit raitam probalnom,
Szép Gisquarduft hogy nem mint hátra hadnom,
Szerelmeért halalomat nem bánom.³⁾

¹⁾ Önálló.

²⁾ Ber. : non deprecor ipsa
Nec nego quae quereris me meruisse pater. (157—158.)

³⁾ 147—149. vsz. = Ber. : 159—166. s. :
Altera res quoniam mihi nil prodesse valeret :
Altera ne prosit nec iuuet ipsa volo.
Non ego nunc verbis animum mulcere benignis
Quaero tuum, veniam nec peritura rogo.
Guiscardum fateor gracilem non rustica amari :
Et dum luce fruar nomen amabo pium.
Quodsi morte carent animae : si Manibus vllus
Sensus inest : huius grata erit vmbra mihi.

(150.) Oka igaz nincz ebből feddéffednec,
Hogy meg begtem fogadafat hitemnec,
Nem tudodé iob engedni Iftenec,
Meg bezúluén viragát az vđónc.¹⁾

(151.) Régen kellet volna erre vigyáznod,
Igaz Attya léuén bemed meg nyitnod,
Iffiufágnac langyát iól meg gondolnod,
Ebt hošta most gonduífeletlen vóltod.

(152.) Iryác Aethna hegynec ő febes tüze,
Mint az Napnac vgyan geryedez fénye,
Ezenképpen iffiufágnac berelme,
Kiuáltképpen egh LeánzóC búúében.²⁾

(153.) Bátor búúnc mert io karu vitézzel,³⁾
Melly nagy hartza vagyon ellenfégeuel,
Szép termetnec hiddel à Szűzességgel,
Olyan hartza vagyon mint ellenféggel.

(154.) Soha ninczen berelemnec iob helye,
Őrömesben hól verekedgyéc fébke,
Szép termetű Iffiaknac mint búúekbe,
Mert Venufnac nagy kedue lép beméllybe.⁴⁾

¹⁾ *Ber.*: At non vt iactas mihi tam furiosa libido
Quam tua segnitias suasit amoris opus. (167—168.)

²⁾ 151—152. vsz. = *Ber.*: 169—176. s. :
Debebas genitor calidae meminisse iuuentae
Quantaque foemineo pectore flamma calet.
Cernere debueras quod sum tibi filia mollis :
Quod non ex ferro nata necque ex sylice.
Non tantum ardet apex Aethneus flagrat Olympus
Nec tantum, quantum cor iuvenile calet
Quamque puellares genuino ardore medullae
Flagrant : quas luxus delitiaeque fouent.

³⁾ *vitéffel* helyett.

⁴⁾ 153 és 154. vsz. önálló.

(155.) Eletefnec most nállam szép virága,
 Időm olyan mint Bépen ki nyúlt Rofa,
 Iffiuágnac kebelemben illattya,
 Hogy lehettem illy ióknac titkoloya.¹⁾

(156.) Kőfal közöt életem nem túrhettem,
 Féne módra élnie nem szerettem,
 Házaflagban tudod ez előt élttem,
 Régen hagyot iómra most vißba tértem.²⁾

(157.) Estelenfég haboc ellen euezni,
 Sebes félnek ellene igyekezni,
 Nyaiafágtól Iffiakat is tiltani,
 Termébetet folyaßaban meg fogni.

(158.) Szép Ionát hozod elő például,
 Miként czalta hűtesét nagy álnakúl,
 Ne czudald mert nem eset történetből,
Nem volt házaflagoc illó termettül.

(159.) Házaflagnac nem czac az hit kötele,
 Mert gyakorta czizamic³⁾ hitnek vége,
 A szép védő hidgyed fő erőffége,
 Mert Iffiuual agnac ditzelen élte.

(160.) De inkább est czudáalom hogy forgatod,
 Feiedelem léuén elmed fáraztod,
 Hogy szeretöm Király nemből nem látod,
 Ezért dolgom iaualni sem akarod.

¹⁾ Ber.: Non potui sterilis florem fructumque iuuentae
 Perdere, vestalis non ego virgo fui. (177—178).

²⁾ Ber.: Olim experta virum et veneris dulcissima dona
 Non quo mellitos non meminisse locos.
 Quid facerem iuuenis diues formosa puella?
 Id facio, quod vel Penelopea probet. (179—182.)

³⁾ A Ny. Sz. szerint hapax legomenon, mert különben a *csuszamik* alak fordul elő.

(161.) Itileted nem méltó Vénfégedhöz,
Nem is férnél Attyám io móddal ehez,
Gyalázatot hogy keres illy hiuedhez,
Hid meg nem fér régi dicziretedhöz.¹⁾

(162.) Vduarodban tištelec mindeneket,
Wrfiakat foc kazdag Hertzegeket,
Nem gyalázzom meg ebből bémellyeket,
Tištelettel latoc minden rendeket.²⁾

(163.) De ezec kőst kic Palotádat nyomyác,
Kazdagfággal magokat mutogattyác,
El bémelte bémem ók allapattyát,
Gifquardufnál hasonlóbbat nem talált.³⁾

(164.) Nem volt itiletem az kazdagfágért,
Soha fenkit nem tištelem Aranyért,
Ešt bersettem illy drága erkölcszeért,
Azoknál nincz kic fárattac keduemért.⁴⁾

(165.) Panaßodat hogy penig ebből mondod,
Ektelenül ešt bemeimre hányod,
Szejényfégért bersetóm bídalmazod,
Nemeffégért nemzetiért tagadod.⁵⁾

(166.) Nem tudodé Attyám bserencze dolga,
Alhatatlan mindenben adománya,
Eggyic kézzel mit ád, máffal el vonba,
Hidgyed illyen minden kazdagnac forfa.

¹⁾ 157—161. vsz. önálló.

²⁾ *Ber.* : Atria complures proceres pater ampla frequentant
Ingentes quorum conspiciuntur opes. (183—184.)

³⁾ *Ber.* : Ex illis fateor placuit mihi nullus amator.
Nullus Guiscardo est visus amabilior. (185—186.)

⁴⁾ Önálló.

⁵⁾ *Ber.* : De quo conquereris de quo gemis est quia pauper
Et quia maiorum stemmata nulla colit.
Nemo est (crede mihi genitor) laudandus ab illis,
Quae sunt fortunae munera fluxa bonis. (187—190.)

(167.) Az kazdagfág ſerenczétől biratic,
 Melly igazán az ködhöz haſonlatic,
 Erős ſéltől midőn háborgattatic,
 Aſt ſem tudod melly hamar el ſélezie.

(168.) Igaz vgyan ki arra ragazkodic,
 Eleitől marattal dúczókedic,
 Ha ſerencze akarya hamar efic,
 Hire neue kazdagfaggal enyiſic.

(169.) Gondold Atyám fiait à ſerencze,
 Miként tarttya kikben vagyon ereye,
 Az kit fel vőt tarttya meddig io kedue,
 Czac az tudományon ninczen ereye.

(170.) Nemde Quintus Scipio kazdag vala,
 Ki Romában nagy feyedelem vala,
 A ſerencze eſt böczülteti vala,
 Nem tudodé Tömletzben lőn halála.

(171.) Nagy Ageſilaufnac iffiu fia,
 Kazdagfágnac annyira örül vala,
 Lacedemont pénzért el atta vala,
 Ehfég miat kellettég meg hálnia.

(172.) Mit mondhatnál Quintus Aemiliufnac,
 Nagy Románac fő Imperatoránac,
 Kazdagfága hires vala hazánac,
 Szégyenlem eſt, hallom diſno Páſtornac.

(173.) Tarquiniuft hallottad orſagaba,
 Nyóltz és harmintz eſtendőt Királyfágban, [E]
 Nagy kazdagon éle ſoc gonofſágban,
 Gyalázattal halála lőn rabfágban.

(174.) Houà hadgyuc Románac fő Hadnagyát,
 Bellifaruft, egy nehánſor triumphált,
 Parthufoknac meg véué orſágokat,
 Kulduláfra hozà ſerencze dolgát.

(175.) Kazdagfágért fenkinec ne fűvegőly,
 Szegényfégért lambort fo ha ne gyűlöly,
 Io erkölcszet és tudománt meg bezűly,
 Szerenczének orrán keűllyen fe vly.

(176.) Minden külfő bépfégec el maradnac,
 Mint az harmat hertelen el báradnac,
 Szép termettel kazdagfágoc el húlnac,
 Az tudófoc örökké vralkodnac.

(177.) Nemeffégec fem tagadhad azoknac,
 Ilyen drága kinczel valacic birnac,
 Szerenczének femmiben nem bolgalnac,
 Tudós embert soha ne mongy paraftnac.

(178.) Az Nemeffég nem czac külfő nemzetfég,
 Mert nem testnec de elmének fényefég,
 Sem nemzetől bármazando tisztéfég,
 De tulaidon természeteti fényefég.

(179.) Két eskőze vagyon az Nemellyeknek,
 Mellyec által rébeltetnec mindenec,
 Fegyuer egyyc vta ez tisztéfégnac,
 Szép tudomány másodic vta ennec.¹⁾

(180.) Igaz nemefféget nem adhat az pénz,
 Nem vehetni árron mert igen nehéz,
 Szinnemeffég az kit Papirofon véß,
 Szerenczétől illetén nemeffég véß.²⁾

(181.) Minnyaiunknac eredeti Iftentől,
 Születéfűnc hozatic Atyainktól,
 Io életűnc adatic czac Iftentől,
 Az nemeffég io erkölcsz folyafától.³⁾

¹⁾ 166—179. vsz. önálló.

²⁾ Ber.: Veraque nobilitas non est in stemmate longo
 Non in caerosis est sita imaginibus. (191—192.)

³⁾ Ber.: Vna est cunctorum prima et genialis origo,
 Omnibus est genitor Juppiter estque deus.
 Sola facit virtus generosum, sola beatum,
 Sola potest mentes demeruisse probas. (193—196.)

(182.) A šép Haynál czillag melly šépen fénlic,
Többi kőzzül az Eghen ki ifmeršic,
Šžép erkölcsze Gifquardufnac igy fénlic,
Nemeffége mindenec kőšt tündőklic.¹⁾

(183.) Eot šerettem Atyám mindenec felet,
Mert méltób volt hozzám egyebec felet,
Mig az Isten el nem véší életemet,
Soha tőlle nem vonšom šerelmemet.²⁾

(184.) Szűből vallom ha az halál el véší,
Hitetlenűl šemem elől el vešti,
Ha életét álnakfaggal el reiti,
Šžőrnýű halált kéš léšec meg koštolni.³⁾

(185.) Gondold meg iól ha šerelmem fedheted,
Te magad is lám Gifquarduft šeretted,
Nám egyebec felet meg bőczűletted,
Hát enněkem šememre miért veted.

(186.) Ne šégyenlyed Atyám ešt melléd vened,
Oršágodban Gifquarduft réšeltedned, [E₂]
Leanyodat kęrelec egyyűt šerezzed,
Neuelkedgyéc ezért io hired neued.⁴⁾

1) *Ber.* : Haec in Guiscardo tam pura et clara refulget
Vt fulget caelo Cynthia sydereo. (197—198.)

2) *Ber.* : Hunc ego dilexi : quod si pater optime turpis
Hic tibi et infamis esse videtur amor : (199—200.)

3) Önálló.

4) 185—186. vsz. = *Ber.* : 201—210. s. :

Tu certe in causa es : namque hunc tu semper amasti.

Qui tibi charus erat : non mihi charus erit ?

Est et erit charus, quod si vestigia patris

Nata sequor : debes ipse probare pater.

Guiscardus placuit : quod nobilis et generosus

Virtute effectus conspicuusque viget.

Est pauper fateor : sed spectat dedecus ad te :

Egregio qui das premia nulla viro.

Verum nobilitas non paupertate fugatur :

Fortunae virtus saccubuisse nequit.

(187.) Ebből bizony gyalázatod fe vélyyed,
 lámbor hiued ha Feyedelmé tébed,
 Idegenre országod nem erefted,
 Nem hallatlant kéférted ha meg nézed.

(188.) Gondold meg az Romai birodalmot,
 Melly ékedic ¹⁾ Berenczéfén biratic,
 Eredetét Roma Pástoroktól vót,
 Nagy loc begényeket feyedelmé tót.

(189.) Hostilius Tullius paraßt vala,
 Egy Bolgáló aßbonnac fia vala,
 Deakfagban fel neuelkedet vala,
 Feiedelme Isten emelte vala.

(190.) Ptolomeus begény Katona fia,
 Louag rendből nagy méltofágra iutá,
Negyuen estendeig Aegiptust laká,
 Nagy hüléggel az Királyfágot birá.

(191.) Az hatalmas Dariufról mit mongyác,
 Hú voltáról most femmit hogy ne bólyac,
 Nem tudodé fia egy Poróflónac,
 De Iftentől Királlya Perfiánac.

(192.) Parrafius Licaftus attyafiac,
 Edes búleyektől el hányatánac,
Egy Páßtortól Istenért tartatánac,
 Királyfágra Archadában iutánac.

(193.) Mit mondhatnál Agatokles Királyról,
 Minden tudgya paraßt nemzet Attyától,
 Hires vala Hadban vífelt dolgáról,
 Királyfága vala Siciliaról.

(194.) Kőuefd Attyám nagy Maximinus Czaßárt,
 Ki fel vöue tudományért Deakiát,
 Gadareuft egy Kótél veró fiat,
 Leanyaual ennac adá orßagát.

¹⁾ = ekkédig (= hactenus, adhuc.)

(195.) Semmi rendet nem vtál az Wr Isten,
Személyly valogatás mert nálla ninczen,
Szegényeket padd alól elő véßen,
 Nagy kegyelme vagyon ötet félöken.

(196.) Mond meg Attyám kerlec itiledre,
 Lám fokakat mar lattál vénfégedre,
 Ha Wrfibol több menté nagyob rendre,
 Mondom maga kerefet tišteffegre.

(197.) Auagy paraßt nemből à kic támattac,
 Semmi kazdagfagot vellec fem hoßtac,
 Találtaké nagyob méltofágokat,
 Nemzeteknél fellyeb Wrafágokat.

(198.) Igaz itiletet ha ebben köuetz,
 Igazfágnac haragnál fellyeb engetz,
Hid meg többet czac vduarodba lelhetz,
Kiknec régi Ros kenyerec, moft Peretz.

(199.) Gyengen tartot foc Wrfiakat láttam,
 Kiknec ioßágokon gyakran czudáltam, [E₃]
 Kazdagfágoc költhetetlen aßt montam,
 De nem fokà az Bárfont súrnc láttam.

(200.) Olly iratos drága Bép palotayát,
 Nagy nemzetes Wrnac láttam ioßágát,
 Tegnap vigan lakta Bép erős várát,
 Ma Pór wrnac zórgetic benne dobyát.

(201.) Az Iftenec illy czudálatos dolga,
 Nagy foc begént emel fő Wrafágra,
 Soc Wrakat vißont háyas táskára,
Mindeneket vonßon akarattyára.¹⁾

¹⁾ 187—201. vsz.-ban Enyedi példákkal élénkíti *Ber.* 211—216. sorát:
 Multi nunc regno clari sceptroque potentes
 Olim pauperiem sustinuerè grauem.
 Contra mendicat vestem victumque precatur
 Qui quondam magno floruit imperio.
 Has fortuna vices praestat: nosque admonet: vt quae
 Permutant dominum despiciantur opes.

(202.) Touáb immár bešédem nem nyúthatom,
 Hišsem vótted ešedbe keuanfágom,
 Ha végešted hogy šeretóm meg hallyon,
 Bár nekem is io vóltod ne hašnállyon.¹⁾

(203.) Véget veté Gismunda bešédében,
 Semmi rettegés nincz, bátor šúuében.
 Királt eité olly igen nagy keřfégben,
 Eštelenfég hállýog ešéc šúuében.

(204.) Nem tudhattya mit kellyen miuelnie,
 Mert iól láttya igaz Aššony intéše,
 Nem engedhet igaznac mert vak šúúe,
 Homályt eyte Lelkében harag meřge.

(205.) Kőz bešédben ešt iól šoktác mondani,
 Az kit İften meg akar oštorozni,
 Vak verešfég kezdi hazát šállani,
 Elmeiében meg fogy io itileti.²⁾

(206.) Hitlen Nabal nem gondola tanaczát,
 Nem hiheté ra kőuetkező kárát,
 Eyiél titkon inté egy fő šolgayát,
 Le vágatni paranczola Deakyát.³⁾

¹⁾ *Ber.* At quod in extremo nondum decresse fateris
 De me quid statuas: ambiguusque manes:
 Illud tolle precor: nam si Guiscardus ad orcum
 Mittitur atque tuq̄ concidit ense miser:
 Subsequar ipsa comes: nam sors quaecumque misellum
 Me quoque saeua manet, mors trahet vna duos.
 (217—222.)

Ber.: nál még két sor következik (223—24), amely Enyedinéél nincz:
 I nunc foemineo lachrymis effundere ritu
 Perge: vnoque ambos vulnere dede neci.

²⁾ 203—205. vsz. = *Ber.* 225—228. s.:
 Talia commemorans animo Gismunda virili
 Reddidit attonitum sollicitumque patrem
 Qui cuncta expendens tandem sic destinat: vt det
 Guiscardus meritum crimine supplicium.

³⁾ *Ber.*: Accirique iubens fidum notumque ministrum
 Imperat vt iugulet nocte silente virum. (229—230.)

(207.) Leanyánac hagyà hogy vesteg lenne,
Ne talantán meg esnéc dűhót búue,
Mind addig is hazából ki ne menne,
Mig búúében czendefféget nem venne.

(208.) Immár vigan ébi Király ebédét,
Szabadofnac alittyá gondtol feyét,
Mar ő verte Tengeri ellenfégét,
Hogy ártatlan vérben mofdhatta kezét.

(209.) Nyughatatlan fúrt feyú emberekben,
Soha ninczen nyugodalom feyekben,
Ebről ebre iargalnac elmeyekben,
Fornac miként hew viz kiczin bőgrében.

(210.) Vigan lakya Király ő lakodalmat,
Fel mébárlot Ifiunac tarttya torát,
Pohárockal kőnyuebteí halalát,
Nyomyác háta megé az Passamétát.¹⁾

(211.) Višont wi bolondfág vte óldolát,
Nyalánkfágra indita Király gyomrát,
Nem akarya el feledni haragyát,
Azért hamar bolita fő bolgaiyát.

(212.) Hűfégedben vgymond nem kételkedtem,
En io hiuem mert immár meg ifmertem,
Szolgalatod foc dolgokban diczirtem,
Hűfégedet²⁾ moft mutasd meg ennekem.

(213.) Gifquardufnac hogy inkább hidgyem vestét,
Mert Jekemben mint ha erzeném eltét,
Mennyel azért metéllyed fel holt teftét,
Jelül³⁾ hiuen hozzad előmben búué.

¹⁾ *Passamétát* helyett. — Ezt a szót a Ny. Sz. mint hapax legomenon említi, jelentésére nézve valószínűleg egyenlő a német *Scharteke*-vel. ²⁾

²⁾ *Hűfégeded* helyett.

³⁾ *Szelül* helyett

(214.) Hitlen Bolga kés mingyarást engedni,
 Tißtét hoharfággal öregbiteni,
 Mert tudgya hogy ha est nem czelekebi,
 Fog orráról az nagy Palaşk el efni.

(215.) Mert Vduarnac olly tökéletlen dolga,
 Nem élhetz ott magad Babadfagába,
 Kezed, nyelued Wradnac rabfagába,
 Szentfég mellől gyakran efel hidásba.¹⁾

(216.) Sietféggel hiue est el fogadà,
 Köntös alól veres búuet ki adà,
 Aiándékul az Királynac mutatà,
 Kiért nagy kegyelmet Király aianlà.²⁾

(217.) Egy Bép Arany mofdót Király hozatà,
 Tarházába kazdagb mofdo ez vala,
 Közepire à búuet tötte vala,
 Bolondfagát ezzel mutattya vala.³⁾

(218.) Ebéd felet Leanyát meg kimlete,
 Kochonyául à búuet neki küldè,
 Nagy örömmel aiándékon ielente,
 Szerelménc búue volt meg izenè.⁴⁾

(219.) Boßbu helyét ved Atyád aiándékát,
 Meg gondollyad raita töt boßbufagát.
 Szúból külte Berelmednec tarházát,
 Fogadd olly örömmel mint búued titkát.

¹⁾ 207—215. vsz. önálló.

²⁾ Ber. : Jussa facit prope reuus : qui corda reuellens
 Ad dominum defert sanguinolenta trucem. (231—232.)

³⁾ Ber. : Hoc cor Tancredus fuluo composit in auro (233.)

⁴⁾ Ber. : Et mittit natae dona nefanda ferus
 Admonet et seruum : verbis vt munus adornet :
 Haecque suo ad natam nomine iussa ferat. (234—236.)

(220.) Szerelmedre Gisquardust è bú hošta,
Az nagy erős kőfalon ez hordošta,
Kit te búból óhaitottál gyakorta,
Fogyád bizuáft mert Atyád aiándéka.¹⁾

(221.) Kegyetlen hir bép Gífmundát kőbőnte,
Tágaiban testét el hidegíté,
Nagy hertelen ebédét el feleité,
Róuid búual Atyánac est izene.²⁾

(222.) Haßontalan már magam igirete,
Mert életem Isten meg eléglette,
Mond meg en Atyámnac ez ielenfége,
Aiándéka már életemnec mérge.³⁾

(223.) Hitlen dolgainac végfő haláya,
Erdemlette Gisquardus bolgallattya,
Ennec legyen Isten meg haláloya,
Sžép búuemnec hogy arany koporfóya.⁴⁾

(224.) Legyen Isten érdemlet fizetésben,
En Atyámnac, mert fertőzic véremben,
Erdemlic est Iftentől fizetésben,
A Szerelmet kostollya meg eltében.⁵⁾

¹⁾ 219—220. verssz. = *Ber.*: 237—240.:

Haec tibi dona parens mittit: cape gaudia: sunt haec

Illa nimis cordi munera grata tuo.

Gaudia nam simili genitori sorte rependis:

Qui potuit bis te sospite posse mori.

²⁾ *Ber.*: Postquam Guiscardi cor lamentabile nouit

Gismunda ad famulum versa dolenter ait. (241—242.)

³⁾ Önálló.

⁴⁾ *Ber.*: Non aliter mitti meruit tam nobile munus.

Cordi conueniunt aurea busta pio. (243—244.)

⁵⁾ *Ber.*: Hoc solum facis o genitor quod filia laudet.

Hoc propter grates nunc tibi tristis ago.

Jamque vale: extremum hoc tibi iam moritura relinquo.

(245—247.)

(225.) Hogy eßt monda az mofdót által foga,
Maga víði sírua ágyas hazába, [F]
Végig nyitá aítót minden lattára,
Keferuefen fir à búre borula.¹⁾

(226.) Büntetőye legyen Isten azoknac,
Egymás szeretőkre az kic támadnac,
Szép kötelét baggattyác Iffiufágnac,
Vadac baggaffac meg búuét azoknac.

(227.) El vesßen az ki moft velem eßt tőtte,
Hogy előttem halua szerlmem búue,
Eletemet nyiluán ez irigylette,
Halálomban legyen kedue be tőltue.²⁾

(228.) Oh lép búuem lelkenec nyugodalma,
Nem valaé elég hogy búuem látna,
Lelki semeiuel téged foglalná,
Tefti semem látni eßt nem keuánta.³⁾

(229.) Lám lélekben valánc őbue foglalua,
Szerelmünkben olly bépen be kapfolua,
Szépen egymáft mindenkor láttyuc vala,
Atkozot az ki minket el válaßtá.⁴⁾

¹⁾ Ber.: Mox paterae incumbens talia sola refert. (248.)

²⁾ 226—227. vsz. önálló.

³⁾ Ber.: O dulce hospitium et Gismundae sola voluptas
Dulcius o cunctis cor mihi diuitiis. (249—250.)

⁴⁾ Ber.: Dispereat qui causa fuit: qui iussit ocellis
Inuitis vt te cogerer aspicere.

Debit esse satis quod cor te corde videbam:

Quodque tuae menti mens mea iuncta fuit.

Enhez Ber. még két distichont fűz, amely Enyedinéél nincs meg:

Vixisti et cursum tibi quem fortuna parauit

Explesti exutis sollicitudinibus

Iamque tenes moetas: ad quas festina breuisque

Vita hominum properat quadrupedante gradu.

(251—258.)

(230.) Hólt testedet Atyám meg bóczüllette,
 Drága arany koporfóual tisztelte,
 Bizony méltan seméllyed érdemlette,
 Vduaránac mert czac te valál sine.¹⁾

(231.) Vegyed lelkem már végfő tisztetem,
 Koporfodat óttőffe meg bőü könyuem,
 Nem keuánom nállad nélkül ejetem,
 Lélekben is meg kereslec berelmem.²⁾

(232.) Apolgattya nagy firással az teftet,
 Kőnyueiben mossa vértől à búuet,
 Kőny hullásit kit immár meg eléglet,
 Ablakáról ki ónté mint bőü vizet.³⁾

(233.) Be tóltettem vgymond berelem tisztit,
 Meg állottam fogadáfomnac hūtit,
 Meg sem czaltam berelmem igiretit,
 Már fel vésem vtólfó itiletit.⁴⁾

(234.) Sőt ha az bócz irás igazat mutat,
 Hogy az halál czac testen igazithat,
 De az lélec ęrzekenfégben álhat,
 Hát lélekben à berelem vigyázhat.

-
- ¹⁾ Ber.: Fuluum Tancredus pater et regale sepulchrum
 Iure dedit: virtus hoc tua digna fuit. (259—260.)
- ²⁾ Ber.: Nil praeter lachrymas nostras praeterque querelas
 Heu cor dulce tuis defuit exequiis.
 Non tamen his lachrymis (sic dii voluere) carebis:
 Quas ego persoluam nunc tibi vita pias. (261—264.)
- ³⁾ Ber.: Dixerat et lachrymis pateram amantibus implet:
 Quae velut effusae praecipitantur aquae.
 Oscula dat cordi gemebundaque lumina cordi
 Infigens largis fletibus ora rigat.
 Mox siccata genas atque exaturata dolore
 Iam tremebunda suae conscia mortis ait. (271—276.)
- ⁴⁾ Ber.: Exolui officium quod amor pietasque requirit
 Nostra: parentales struximus inferias: (277—278).

(235.) Mit gondollyac tahát en az halállal,
Szerelmémért testem szakadással,
Ha ezentől nagy lelki bátorfággal,
Vigadazom ott is lép Gifquarduffal.¹⁾

(236.) Oh lép Venus Iupiternec leanya,
Szerelmenc ki vagy Isten asszonya,
Légy immáron sebeim gyógyítóya,
Látod fenki búuem vigasztalója.

(237.) Mire búletésemre vigyáztál-vólt,
Lőuendő vődre ha nem gondoló volt,
Mire természetemre ilyen gondod vólt,
Ha keuánfágomra nem tekintés volt.

(238.) Oh kegyetlen bár ne láthattál volna,
Attyám házát meg se bálhattad volna, [F₂]
Nyilaiddal rám ne lőhettél volna,
Halálomnac ha voltál keuanoya.

(239.) Vén búlemtől volt elég kifefbégem,
Almodozuán neued is említöttem,
De ha beléd rópüllet immár lelkem,
Medgyec mert czac hozzád fiet besédem.

(240.) Gyilkoffágod noha az előt is tuttam,
Szőp búzeken vérontáfod hallottam,
Tőkélletlen voltad de nem gondoltam,
Hogy est raitam meg probáld nē álmottam.

¹⁾ 234—235. vsz. = *Ber.* 265—270. s. :

Post haec efficiam languens vt spiritus istinc
Egrediens vmbrae sit comes vsque tuae.
Te duce lustrabo loca plena silentibus vmbris :
Te duce per campos ibimus Elysios.

Haud equidem dubito quin tu quoque nostra pererres

Tecta : et apud manes officiosus ames. — Figyelemre

méltó a filozófiai felfogás különbsége.

(241.) Hitlen, miért örülél veffémmec,
Vagy mi hasznod veftében életemnec,
Ha te voltál kezdőye szerlemnec,
Miért nem vagy őrzőye életemnec.

(242.) Aldozatra volt tárházomban kinczem,
Kiuél Óítarodat meg tisztelhefem,
Szerlememben tartottál volna hiuen,
Meg nem kimillemtem volna femmiben.

(243.) Az te tölled mutatot Barláng helye,
Szerlemmemmel kibem voltam reitezue,
Szőp Kápolnát vifelt volna neuedre,
Ez lőt volna holtig dicziretedre.

(244.) Országomban vannac Menyec bép búzec,
Ezec kőst is Innep lőt volna neued,
De ha töllem te est nem keduelletted,
Hízzéc gyomrod tellyéc véremben kedued.

(245.) El ennekem ezért mindenüt neuem,
Szerlememben hogy meg marattam hiuen,
De tenéked neued lést tőkélletlen,
Gyakran efc Sido mife feyeden.

(246.) Vérben telhetetlen kegyetlen Venus,
Hizelkedő étked mint bép Madar hús,
De fokaknac búuóc miattad olly bús,
Soc bép virág életénec vagy te gús.

(247.) Születéfed miczoda állatról volt,
Vagy életed minémű Vadac kőst volt,
Oroflannál lelked lám kegyetlemb volt,
Illy virágon búued hogy nem efc volt.

(248.) Houa tést te kegyetlen annyi foc vért,
Mennyit immár öntöttél Szeretőkért,
Szőp iffiakat meg foitottál egymáfért,
Soc búzeket őltel meg szerelmekért.

(249.) Soha fegyuer annyi halált nem eytet,
Mennyit az te kezed berelem veftet,
Kiket mérges poharod rébegitet,
Góróg orság arról bizonyfág lehet.

(250.) Te öld meg bép Medeát Iafonért,
Dido aßbont meg foitád Aéneafért,
Szép Helenát el veftéd az Parifért,
Már engem is te ölly meg Gifquardufért.

(251.) Végfő buczúm ¹⁾ tölled immár ez legyen,
Szerelmem nec ielét velem el vißem, [F₃]
Kebeledben nyugottam hála legyen,
[Soc bép búzec életem példa legyen.²⁾

(252.) Véget veté Gifmunda beßédében,
Az holt búuet kapczola kebelében,³⁾
Semmi keduezés nincz bátor búuében,
Mérget iuéc hogy vég lenne éltében.⁴⁾

(253.) Nagyot tétet Iffiackal à berelem,
Kiuáltkeppen az még rettent félelem,
Búfult búben nincz femmi kénédelem,
Boßbúfágnál fincz nagyob veßedelem.

(254.) Folly az méreg bép Gifmunda teftében,
Vgy változic mint holt ember sínében,
Szép semei könyuel labnac neztekben,
Szákaßkodnac tágoc régi erőben.

(255.) Erőtelen immár teste méregtől,
Földen förtöng el költ már ereyétől,
Szép ortzáya förtözue taitéc vértől,
[Közel vagyon buczuya életitől.⁵⁾

¹⁾ buczúm helyett. — ²⁾ 23 6—251. vsz. önálló. — ³⁾ bebelében helyett

⁴⁾ *Ber.*: Dixit et exprömpto quod fecerat ipsa veneno

Ebibit impauide pocula mortifera.

Conscenditque thorum manibus cratera retentans:

Cordeque Guiscardi cor premit vsque suo. (279—282.)

⁵⁾ 253—255. vsz. önálló.

(256.) Zengnec minden palotác budulástól,
Nincz bűneti vduarnac futkozaftól,
Nagy iay bo zeng foc leány aßßonioktól,
Hamar Király vgréc Kotzka hanyáftól.¹⁾

(257.) Nagy rettegue Wrackal Király iutà,
Fõldrõl emelgeti leanyát írúa,
Vgy átkozza magát mint bolond Attya,
Végfõ ßauát Leanyánac keuánnya.²⁾

(258.) Már be húnyua Bép ßemei valánac,
Hogy ifmeré fíralmát vén Atyánac,
Mint ha véget vetet volna álmánac,
Szemét fel emele ßóla Királynac.³⁾

(259.) Ninczen Atyám most helye íráfodnac
Bizony bolondfagra kőnyueid húlnac,
Tudod oka te voltál halalomnac,
Ohaitáfod tarcz végfõ nyauallyádnac.⁴⁾

(260.) Efet vtán ember nec veßekedni,
Nagy bolondfág keuánt dolgon bänkodni,
Ki az kőuet maga feyére veti,
Eßtelenfég annac febét iaygatni.⁵⁾

-
- ¹⁾ *Ber.* : Mirantur famulae ignarae. pars fletibus ora
Commaculat : pauet haec : illa stupore silet.
Ast vbi iam dominae sensim morientia membra
Aspiciunt properant fletque docentque patrem. (283—286.)
- ²⁾ *Ber.* : Ille repente volat thalamumque ingressus apertum
Iam vita natam deficiente videt.
Ingemit : et sero damnat sua facta : trucisque
Poenitet incepti consiliique mali. (287—290.)
- ³⁾ *Ber.* : Tunc oculos moribunda levans Gismunda iacentes
Edidit extremos voce labante sonos. (291—292.)
- ⁴⁾ *Ber.* : Has serua genitor lachrymas ad tristia fata :
Non fatis nostris talia conueniunt. (293—294.)
- ⁵⁾ *Ber.* : Quis furor hic ? defles tota quod mente petisti
Defles quod factum est te faciente nephas. (295—296.)

(261.) Tudod igaz dolgot tőled keuántam,
 Isten törvényéhöz magam kínáltam,
 Iűvendőkre keués gondodat láttam,
 Országodnac iauára gondolkottam.

(262.) Kazdagfagát tárházodnac nem vártam,
 Semmi kinczed lám foha nem keuántam,
 Ez egy Iffiat de búból ohaitottam,
 Dragáb kinczet ennél nállad fem láttam.

(263.) De ha immar ez volté keuanfágod,
 Erre vigyen búbeli indulatod,
 Hogy véremmel enyhiczed somiufágod,
 Már ez egyben ielencz meg igaffágod.¹⁾

(264.) Ha éltünkben minket őbue nem adál,
 Semmi ioual életemben nem latál,
 Isten kötelében illy ellent tartál,
 De ez egyben légy moft io akarattal.

(265.) Az nagy Isten kiket őbue berkebetet,
 Látod halállal is meg kötelezet,
 Te fe válazd egymáftól az két búuet,
 Egy koporfo nyugosfa az két teftet.

(266.) Mert lelkünknek együt volt nyugouáfa,
 Teftünknek is légyen együt hálláffa,
 Az vtólfo Napnak is io várása,
 Együt vigyen minket fel tamadáfra.²⁾

¹⁾ 262—263. vsz. önálló.

²⁾ 264—266. vsz. = *Ber.* 297—302. s.:

Sed si villa affectus remanet scintilla paterni:

Et siquid patriae iam pietatis habes:

Te rogo sancte parens: extremum hoc munus amanti

Concede et natae fac rata vota tuae.

Nil quoniam in vita nobis commune dedisti:

Communi vt saltem contumulemur humo.

(267.) Véget veté firalmas bešédinec,
Hólt šúuére hailà šeretóyénec,
Meg indula nagy ereye méregnec,
Véget veté à šép virág élténec.¹⁾

(268.) Az Wrackal Király nagy firáft tartà,
Keferuefen hólt teftet apolgattya,
Soc átkokat maga feyére hanyà,
Házaffágnac hogy volt ellen tartoya.

(269.) Vduar népe olly nagy bánatban iutà,
Soc firáffal Király vduara rakua,
Nagy ideig Dob,²⁾ Trombita halgatà,
Soc šép ékes ruha gyáštra fordula.³⁾

(270.) Temetéfre drága koporfót šerze,
Šžép bótúckel aranyból ékefitue,
Az két teftnec egy koporfóban léte,
Tištefféggel Oršágtól temetéfe.⁴⁾

(271.) Negyuen napig hazából ki fem lépec
Mert šégyenlé hogy hazán ez történéc,
Oršágtól is annyira vtáltatéc,
Šžánkiuetés gyilkofnac kialtatéc.

L. 119. t. 2. jm

¹⁾ *Ber.*: Sic ait et cordi incumbens dulcissima linquit
Lumina: Tartareas mox subit vmbra domos.
(303—304.)

²⁾ *Domb* helyett.

³⁾ 268—269. vsz. = *Ber.* 305—308. s.:
Regia tunc omnis lachrymis planctuque sonoro
Perstrepat: et tota est luctus in urbe frequens.
Ante omnes gemitu princeps Tancredus acerbo
Confectus natae se superesse dolet.

⁴⁾ *Ber.*: Post meritas lachrymas et post lamenta sepulchrum
Extruit antiquae nobilitatis opus.
Atque vna amborum cineres componit in vrna:
Ambobusque pias exhibet exequias.

Ber.-nál még egy distichon következik:

Exitus hic ille est miserorum et finis amantum:
Quos amor ante diem misit in Elysium. (309—314.)

(272.) Szűében is már nyughatatlan vala,
Gonoßagát lelke kialtya vala,
Immár kéfén dolgát ohaitya vala,
Orßagában kit hadni mert nem vala.

(273.) Czuda ferény az Ördeg ő dolgában,
Nem réft ahoz hol mit kaphat torkában,
Hidgyed annac örül kit lát bánatban,
Erőlkeedic mert vonni haloyában.

(274.) Az bünt gonoß féregnec irás mongya,
Ki mindenkor Embernec búuét rágya,
Félelem és rettegés neki földgya,
Veszedelmes halálnac inditoya.

(275.) Erős kőfal az io lelki ifmeret,
Mert vezérli minden ióra az lelket,
Vißont gonoß hamis lelki ifmeret,
Minden gonoßfágra vonsa az embert.

(276.) Az melly búbe már be efet az kétfég,
Közel vagyon ahoz Cain betegfég,
Es melly lelket izgat békételenfég,
Ninczen annac életiről reménfég.

(277.) Vén Tancredus nem kezdte nyugodnia,
Nincz búuénec fenki olly biztatoya, [G]
Gonoß büne búuénec fúrdoloya,
Bús léleknec czac Iften oruoßfloya.

(278.) Irua hagyá minden Teftamentomát,
Az Wrakra bizà Orßágnac gongyát,
Agyas házban viué titkon Handfarát, /zs
Ezzel Király által vte őmagát.

(279.) Annál nagyob gongyoc eféc Wraknac,
Hogy meg értéc halalát Királyoknac,
Budofáfa nagy vala Orßagánac,
Már helyette idegent wralánac.

(280.) Igy veré meg Iften Tancredus Királt,
 Minden kazdagfaggal el vešté házát,
 Idegennec iúttatà birodalmát,
 Igy adà meg keuélyfégnec iutalmát.

(281.) Az nagy Iften igy bokta meg büntetni,
Keuély kazdagokat femmiué tenni,
 Hozzá képeft ki fog máft meg vtálni,
 Kétfég nélkül Iften el nem benuedi.

(282.) Példa lehet Tancredus nagy fokaknac,
 Kiuáltképpen penig iámbor Atyáknac,
 Meg bezúluén ideyét Iffiuságnac,
 Ne reckeßbéc vtát az házaffágnac.

(283.) Nagy dolog ez hogy femit nē gondoluc,
 Máfon efet nyauallyán nem tanolunc,
 Mikor raitunc efic ackor iaigatunc,
Illyen dolog nem régen eféc nállunc.

(284.) Azért Attyác és Tutoroc kic vattoc,
 Solyom legyen bemetec vigyázzatoc,
 Az vððnec viragát ha lattyátoc,
 Az Pártánac fokà ne áldoztaffatoc,

(285.) Soha ne hid midõn Leanyod mongya,
 Férhez menéft ha elõtted tagadgya,
 Mert ha lába közõbit el haladgya,
Sjemérmetségét ottan meg bányya.

(286.) Vðð^e és termébet tagadhatatlan,
 Mert ez kettõ hidgyed olly birhatatlan,
 Follyáffokban mindenic ölthatatlan,
 Hitõknec is ne hidgy, mert bizontalan.

(287.) Lám virágnac földben reitet gyõkere,
 Hideg elõt czac napig ál reytezue,
 De ha éri Tauaßnac meleg béle,
 Nem titkollya fûben leß ielenfége.

(288.) Viragyába fiesd Leanyodat inteni,
 Isten Berént hazaffágra bizlalni,
 A Bép vödöt ne had heában folni,
 Nehéz vödöbeli kárt meg föltozni.

(289.) A Bép Rofa kedues czac ideyében,
 Ha meg nézed mofolygo Bép Binében,
 De ha heruat, ninczen olly böczületben,
 Az agfág is hidgyed nincz Beretben.

(290.) Atkozot az ki czac maga haßnáért,
 Tartoztattya Leanyát kazdagfágért, [G₂]
 Mint az álnac Tutoroc az Mammonért,
 Tartoztattyac áruákat az Iofágért.

(291.) Semmi haßon à foc halogatásban,
 Mert Berencze nincz mindenkor egy nyöban,
 Addig fárad Búue az nagy varáfban,
 A Bép vödö öltözik az agfágban.

(292.) Szólhatnéc itt Tutoroc ti róllatoc,
 Kic à Begény áruákéból czac hißtac,
 Az áruákon nem ótaloméért kaptóc,
 Az Iofágért mindent vérnec mondotoc.

(293.) Segitfeggel az aruáknac nem vattoc,
 Söt ha inkább Berenczeyét lattjátoc,
 Aytón leánt czac ki fem boczatjátoc,
 Az Iofágért Veröfénytöl ózzátoc.

(294.) Tékozlóban vagyon minden Iofágoc,
 Neha Várbol alig marad Kastélyoc,
 Midön penig à Bám adáfra iúttoc,
 Magoc Iofagából adofittyátoc.

(295.) Hidgyed nehéz az Iftent meg czalnia,
 Ki ömagát áruác Atyánac vallya,
 Nem tudodé álnac Búued iól láttya,
 Az áruákért fogad még meg vaßlallya.

(296.) Nem álgya meg iften annac loßágát,
 Nemzetfégre fem teryeßti marhayát,
 Aruakéból az ki rakta ladayát,
 Meg iaigattyác fiai az notayát.

2. (297.) Az áruánac ne foyts meg Berenczeyét,
 Marhaiáual ne fáztold meg életét,
 Ha gyapyáual eméßted gyenge teftét,
 Iften gyermekiden kereßi verét.

(298.) Az leanzót magad fiesd inteni,
 Hazaffagra Iften Berént bizlalni,
 Mert ha maga kezd wrat vafárlani,
 Félec raita fogß Király tántzán iárni.

(299.) Midôn fiat találß Leányod vtán,
 Ne iáry ackor czac magad kedue vtán,
 Meg fe indúly mindeneknec tanaczán,
 Mert ackoron irigyekben az Satán.

(300.) Mert talám te kezdeß ollyat Beretni,
 Az te magad haßnáért keduelteni,
 Kit leanyod fog láb hegyyel mutatni,
 Gondold meg it mit akarnéc mondani.

(301.) Nem tudodé à foc igyenetlenfég,
 Hazaffoc kößt gyakor békételenfég,
 Innét elic kößtöc óróc gyúlófég,
 Mert Atyákat haitya pénz és öröklég.

(302.) Leantokat ollyra erőltetitec,
 Kihez búue nem vonßon, iyeßtitec,
 Az kit Beret attól vgy rettentitec,
 Nincz olly iámbor kihez neuet nem leltec.

(303.) Az leanzót beßéddel meg haitthatod,
 Kemény búuet foc boual lágyithatod, [G₃]
 De ha kihez egyßer Berelmét látod,
 Hid meg nekem nehéz aßt ki gyalúnod.

(304.) Nem tudodé Madarnac terméseti,
 Régi feßkét loha nem feleitheti,
 Eh Farkas is tanult öfüént emliti,
 Leanyod is berelmét nem feleiti.

(305.) Nem állandó az ollyatén házaffág,
 Mellyet berez erő, auagy boßbulág,
 Auagy az kit forral pénz, és kazdagfág,
 Nem lokára préda leßen Abßonyfág.

(306.) Emberec kößt fõt inkáb az házaffág,
 Két dologban fúg az igaz tárfalág,
 Szeretben mert búbeli igazfág,
 Másod egymás közt hafonlatoffág.

(307.) Kazdagfágot nem nézhet à beretet,
 Sem nemzeire ő nem köteleßtetet,
 Mert nem kinczben de búben helyheßtetet,
 Atkozot az ki ez köül mált nezhet.¹⁾

(308.) Iffiac kerlec igen ockal járyatoc,
Hafonlóckal legyen ti barátfágtoc,
 Az vack beretetet táuoztaffátoc,
 Iften berént de legyen hazaffágtoc.²⁾

(309.) A bép Rola vala már ki iöttében,
 Piros Pinkösd hauánac közepiben,
Másfél ezer hetuen négy Eßtendöben,
Eßt éneklé Tárlához berelmében.

(310.) Ez éneknec Deákból forditoya,
 Neuét Verfec feyébe nem titkollya,
 Nagy gondolat búuét bállotta vala,
 Iftent kerü illy beretettől óiya.³⁾

¹⁾ 271—307. vsz. önálló.

²⁾ *Ber.*: Discite nunc iuuenes: qui iam coepistis amare:

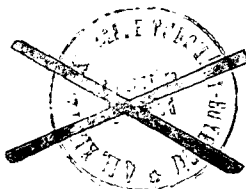
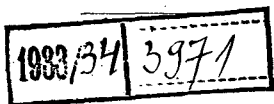
Quot gemitus praestet: quot mala saeuus amor. (315—316.)

³⁾ 309—310. vsz. önálló. — Az 1582. évi kiadásban a szöveg után Kolozsvár címere (mint a címlapon) és a nyomtatási év következik: NYOMTATTOT COLOSVARAT. Heltai Gaspárnénál, .1. 5. 82. Eßtendöben.

TARTALOM.

	Lap
Előszó	3
Forrásmunkák	4
Bevezetés	7
I. A Tankred-monda tartalma, első fellépése és valószínűleges eredete	8
II. Boccaccio novellája az olasz irodalomban	13
1. A humanisták latin feldolgozásai	13
2. Az olasz nyelvű feldolgozások	20
III. A Tankred-monda a többi román irodalomban	25
IV. A Tankred-monda az angol irodalomban	27
V. A Tankred-monda a német irodalomban	35
VI. A Tankred-monda a kisebb germán irodalmakban	48
VII. A Tankred-monda a szláv irodalomban	48
VIII. A Tankred-monda magyar feldolgozása	49
1. Enyedi György élete	51
2. A széphistória kiadásai	54
3. Enyedi viszonya forrásához	57
4. A széphistória stílusa	65
5. A széphistória jelentősége	69
IX. Összefoglalás	70
Historia Elegantissima Regis Tancredi Filiae	73

XB 175746